

Kunskapsöversikt om nationella minoriteter

ISSN 1653-0942
ISBN 978-91-86673-32-1
Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2012

Förord

Sedan 2000 är minoritetspolitiken ett eget politikområde i Sverige. Sedan 2010 gäller en ny minoritetsspråklag och samma år ökade riksdagen tilldelningen av medel i statsbudgeten för åtgärder för nationella minoriteter.

I syfte att erhålla fördjupad kunskap om minoritetspolitikens effekter gav konstitutionsutskottet den 15 september 2011 sitt kansli i uppdrag att vidta åtgärder för genomförande av en kunskapsöversikt om minoriteter. Till grund för beslutet låg bedömningen att det finns behov av en samlad och systematisk kunskapsöversikt avseende de erfarenheter som gjorts av de åtgärder som genomförts av regeringen och myndigheter inom ramen för minoritetspolitiken. Arbetet med översikten skulle utföras av utomstående forskare. Hugo Valentin-centret vid Uppsala universitet fick i uppdrag att ta fram översikten.

Den 21 mars 2012 överlämnades rapporten En kunskapsöversikt om nationella minoriteter. Professor Leena Huss har haft det övergripande ansvaret för rapporten och docent Satu Gröndahl har deltagit i arbetet med den sammanfattande analysen. Därutöver har arbetet vid Hugo Valentin-centret utförts av fem medarbetare.

De bedömningar och slutsatser som redovisas är forskarnas egna. Utskottets ledamöter har inte tagit ställning till innehållet i rapporten.

Stockholm i april 2012

Peter Eriksson
Ordförande

Kristina Svartz
Kanslichef

Till konstitutionsutskottet

Sedan 2000 är minoritetspolitiken ett eget politikområde i Sverige. I oktober 2011 fick Hugo Valentin-centrum vid Uppsala universitet i uppdrag av konstitutionsutskottet vid Sveriges riksdag att sammanställa en kunskapsöversikt om nationella minoriteter avseende dels forskning om minoriteter, dels erfarenheter av de åtgärder som vidtagits av regeringen och myndigheter när det gäller den svenska minoritetspolitiken. Enligt direktiven ska översikten utformas så att den kan användas som kunskapsunderlag i utskottets arbete vid behandling av motioner med minoritetspolitisk relevans. Översikten ska fokusera på Sverige men kan kompletteras med relevant nordisk och internationell forskning. Enligt direktiven ska den forskningslitteratur och de studier och rapporter som inkluderas i översikten bilda utgångspunkt för en analys och en sammanfattande diskussion om den svenska minoritetspolitiken. Dessa ska knytas an till målen för minoritetspolitiken och dess tre delområden: diskriminering och utsatthet, delaktighet och inflytande samt språk och kulturell identitet. De frågor som konstitutionsutskottet vill få närmare belysta och besvarade är följande:

- Vilka slutsatser dras i slutförda och delredovisade forskningsprojekt om minoriteter?
- Vilken forskning finns om nationella minoriteters förutsättningar dels för att delta i samhällslivet på lika villkor, dels till inflytande i frågor som berör dem inom viktiga samhällsområden?
- Vilken betydelse har de senaste årens reformer och satsningar haft i dessa avseenden?
- Vad kännetecknar mer respektive mindre framgångsrika satsningar?
- Vilka slutsatser kan dras från översikten om vad som saknas i den svenska minoritetspolitiken för att uppfylla de minoritetspolitiska konventioner som Sverige ratificerat?

Denna kunskapsöversikt koncentrerar sig på minoritetspolitiskt relevant forskning samt myndighetsrapporter och utvärderingar som publicerats under och efter 2005, året då konstitutionsutskottets granskning av genomförandet av svensk minoritetspolitik med titeln *Nationella minoriteter och minoritets-språk* (konstitutionsutskottet 2005) offentliggjordes. Tilläggas kan att kunskapsöversikter av detta slag aldrig kan bli heltäckande. Avgränsningsproblematiken gör att vissa studier kan uppfattas som mindre centrala i sammanhanget fast de ur en annan synvinkel mycket väl kan anses vara viktiga. Denna kunskapsöversikt fokuserar på dagens situation och aktuella utvecklingstendenser. Snarare än att beskriva situationen för de olika minoriteterna i allmänhet vill vi ta upp den nya kunskap som framkommit sedan 2005 och de tendenser som vi har kunnat identifiera genom att ta del av forskning, kartläggningar med mera. Därför har exempelvis strikt historiskt inriktade studier

så gott som helt lämnats utanför, trots att man med fog skulle kunna hävda att historiska omständigheter mycket väl speglar sig i och har relevans för dagens minoritetspolitiska situation. En annan avgränsning gäller den stora mängd studentuppsatser med minoritetsrelaterade titlar som författats vid universitet och högskolor. Även sådana har lämnats utanför trots att en del av dem kan vara mycket informativa och intressanta. Eftersom översikten gäller vetenskaplig forskning samt myndighetsrapporter och utvärderingar, har inte heller studier och rapporter gjorda av minoritetsorganisationer eller andra ideella organisationer tagits med (med undantag av rapporter som gjorts på uppdrag av staten) även om dessa också kan vara en viktig källa till kunskap.

Det generella urvalet av titlar som ingår i denna kunskapsöversikt har gjorts av fem medarbetare: fil.kand. Henning Årman för samer och samisk kultur, doktorand Anu Muhonen för sverigefinnar och sverigefinsk kultur, doktorand Nadja Nieminen Mänty för tornedalingar och tornedalsk kultur, fil.dr Carl Henrik Carlsson för judar och judisk kultur och jur.stud. Aino Gröndahl för romer och romsk kultur. Deras bibliografier med innehållssammanfattningar har använts i kunskapsöversiktens olika delar. Professor Leena Huss har haft det övergripande ansvaret för hela forskningsöversikten, medan docent Satu Gröndahl har deltagit i arbetet med den sammanfattande analysen.

Ett flertal andra personer har bidragit till arbetet i dess olika faser. Ett särskilt tack riktas till Kaisa Syrjänen Schaal som fungerat som bollplank i arbetet med kunskapsöversikten och delat med sig av sina breda kunskaper och erfarenheter av svensk minoritetspolitik. Vi vill även tacka följande personer som bidragit med sitt kunnande: Ulla Aikio-Puoskari, Christina Allard, Henrik Bachner, Björn Brodin, Ulla Börestam, Lars Dencik, Birgitta Edenborg, Patricia Fjellgren, Máret Guhttor, Janette Grönfors, Per-Martin Israelsson, David Jonasson, Raija Kangassalo, Suzanne Kaplan, Tiina Kiveliö, Harriet Kuoppa, Jarmo Lainio, Lars-Nila Lasko, Rebecca Lawrence, Anna-Riitta Lindgren, Björn Lundqvist, Anni-Siiri Länsman, Maja Mella, Kari Morthensen, Ulf Mörkenstam, Nancy Vibeke Olsen, Janiche Opsahl, Heidi Pikkarainen, Panu Pulma, Jan Selling, Per Sjölander, Peter Sköld, Nils-Olof Sortelius, Sylvia Sparrock, Jennie Spetz, Eivind Torp och Erling Wande.

Det är vår förhoppning att denna kunskapsöversikt kommer att tjäna som ett brett underlag och bidra med en tydligare bild av det minoritetspolitiska läget inför riksdagens fortsatta arbete, och även ge andra intresserade en möjlighet att ta del av vetenskaplig forskning, myndighetsrapporter, utvärderingar med mera, som producerats under de senaste åren inom politikområdet nationella minoriteter.

Uppsala den 20 mars 2012

Leena Huss

Satu Gröndahl

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Till konstitutionsutskottet.....	4
Innehållsförteckning.....	6
1 Bakgrund.....	8
1.1 Nationell minoritetspolitik.....	8
1.2 Samlad svensk språkpolitik.....	10
1.3 Grundlagsreform.....	12
2 Kunskapsöversikt om den svenska minoritetspolitiken sedan 2005.....	13
2.1 Första delområdet: Diskriminering och utsatthet.....	13
2.1.1 Internationell kritik och insatser på området sedan 2005.....	14
2.1.1.1 Granskning av ramkonventionens efterlevnad.....	14
2.1.1.2 Annan internationell kritik sedan 2005.....	16
2.1.1.3 Vad har gjorts sedan 2005?.....	18
2.1.2 Publikationer som utgetts sedan 2005 inom delområdet	
Diskriminering och utsatthet.....	22
2.1.2.1 Romers utsatta situation.....	22
2.1.2.2 Diskriminering av samer.....	26
2.1.2.3 Antisemitism, negativa attityder till minoriteter och	
hatbrott.....	26
2.1.2.4 Skolans uppdrag att motverka intolerans.....	29
2.1.2.5 Utsatthet på hälsoområdet.....	31
2.1.2.6 Kvinnors utsatthet.....	36
2.1.2.7 Barns och ungdomars utsatthet.....	37
2.2 Andra delområdet: Delaktighet och inflytande.....	39
2.2.1 Internationell kritik och insatser på området sedan 2005.....	39
2.2.1.1 Granskning av ramkonventionens efterlevnad.....	39
2.2.1.2 Annan internationell kritik sedan 2005.....	40
2.2.1.3 Vad har gjorts sedan 2005?.....	41
2.2.2 Publikationer som har getts ut sedan 2005 inom	
delområdet Delaktighet och inflytande.....	41
2.2.2.1 Minoriteters delaktighet och inflytande på lokal och	
regional nivå.....	42
2.2.2.2 Sverigefinnars delaktighet och inflytande i	
samhället.....	45
2.2.2.3 Romers delaktighet och inflytande i samhället.....	47
2.2.2.4 De nationella minoriteternas delaktighet och	
perspektiv i forskningen.....	48
2.2.2.5 Samers delaktighet och inflytande ur ett	
urfolksperspektiv.....	51
2.2.2.6 Samers möjligheter till deltagande och samråd i	
mark- och rennärlingsfrågor.....	54
2.3 Tredje delområdet: Språk och kulturell identitet.....	55

2.3.1 Internationell kritik och insatser på området sedan 2005	56
2.3.1.1 Granskning av ramkonventionens efterlevnad.....	56
2.3.1.2 Granskning av språkstadgans efterlevnad.....	58
2.3.1.3 Annan internationell kritik sedan 2005.....	61
2.3.1.4 Vad har gjorts sedan 2005?	62
2.3.2 Publikationer som utgetts sedan 2005 inom delområdet	
Språk och kulturell identitet	64
2.3.2.1 Undersökningar om antalet talare av nationella	
minoritetsspråk	65
2.3.2.2 Myndighetsservice på minoritetsspråk	67
2.3.2.3 Rätten till barnomsorg på minoritetsspråket	69
2.3.2.4 Rätten till äldreomsorg på minoritetsspråket	69
2.3.2.5 Skolans ansvar för undervisningen i	
minoritetsspråken	71
2.3.2.6 Metodutveckling inom förskola och skola.....	73
2.3.2.7 Läromedel.....	76
2.3.2.8 Lärarutbildning	77
2.3.2.9 Högre utbildning.....	78
2.3.2.10 Folkbildning	79
2.3.2.11 Definiering och bevarande av en kulturell identitet.....	81
2.3.2.12 Kultur, kulturpolitik och kulturarvsfrågor	88
2.3.2.13 Samisk traditionell kunskap.....	93
2.3.2.14 Medieutbud om och för nationella minoriteter	94
2.3.2.15 Språkplanering, språkvård, språkutredningar och	
revitalisering	97
3 Sammanfattande analys av kunskapsläget.....	107
Referenser	119

1 Bakgrund

1.1 Nationell minoritetspolitik

I december 1999 beslutade riksdagen att Sverige skulle ratificera två Europarådskonventioner: Den europeiska ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (*ramkonventionen*) och Stadgan om landsdelsspråk eller minoritetsspråk (*minoritetsspråkskonventionen*). I samband med det erkändes fem nationella minoriteter (judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar) och fem nationella minoritetsspråk (jiddisch, romani chib inklusive alla varieteter, samiska inklusive alla varieteter samt finska och meänkieli). Målet var att skydda och främja de nationella minoriteterna och deras språk som en del av Sveriges arbete med de mänskliga rättigheterna. Konventionerna ratificerades den 1 februari och trädde i kraft den 1 juni 2000.

Den 1 april 2000 trädde lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar samt lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar i kraft.

Därigenom etablerades så kallade förvaltningsområden för samiska, finska och meänkieli som från början omfattade sammanlagt sju kommuner i nordligaste Sverige. De tre språken kunde enligt lagen användas i kontakt med kommunala och landstingskommunala myndigheter och talarna fick rätt till barn- och äldreomsorg helt eller delvis på sina språk. Det samiska förvaltningsområdet omfattade från början fyra kommuner: Arjeplog, Gällivare, Jokkmokk och Kiruna. Förvaltningsområdet för finska och meänkieli omfattade fem kommuner: Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå.

Ratificeringarna av ramkonventionen och minoritetsspråkskonventionen kom att medföra en återkommande granskning från Europarådets sida av hur Sverige fullgör sina åtaganden. Kritik har också framförts, vilket har lett till att Sverige på flera områden har reviderat sin politik. Den internationella och nationella uppföljningen visade efter några år att den svenska minoritetspolitiken inte hade fått den genomslagskraft som hade behövts för att uppfylla de ursprungliga intentionerna. Trots att regeringen hade tagit viktiga steg för att skydda de nationella minoriteterna behövdes ytterligare åtgärder på en rad områden för att förbättra efterlevnaden av konventionerna (prop. 2008/09:158, s. 25–26). Därför krävdes enligt regeringen en samlad strategi för att nå de minoritetspolitiska målen och en central utgångspunkt för denna strategi var att de nationella minoriteternas egenmakt och förutsättningar att bevara och revitalisera sina språk och kulturer måste stärkas. Regeringen konstaterade att riksdagens erkännande inte i tillräcklig grad fyllts med ett reellt innehåll som kunde märkas i de nationella minoriteternas vardag, och att de nationella minoriteterna fortfarande saknade verktyg för att stärka och återta sina språk. Minoriteterna saknade också ofta inflytande i majoritetssamhället i frågor som berör dem. På den lokala nivån hade genomförandet av

minoritetspolitiken i många fall präglats av en låg ambitionsnivå, delvis som en konsekvens av otydlighet från statsmaktens sida. Europarådet hade i sin kritik bland annat pekat på att bristande kontinuitet och koordinering inom minoritetspolitiken på lokal och central nivå hade försvårat genomförandet. Erfarenheterna visade också att effekterna av de åtgärder som vidtagits inom de dåvarande förvaltningsområdena inte hade följts upp i tillräcklig omfattning. Regeringen ansåg, mot bakgrund av allt detta, att de åtgärder som vidtogs i samband med ratificeringen behövde kompletteras och att ambitionsnivån i genomförandet av minoritetspolitiken behövde höjas. Åtagandena gentemot minoriteterna behövde konkretiseras och de nationella minoriteternas särskilda ställning i det svenska samhället behövde tydliggöras så att de beslut som fattades skulle motsvara dessa åtaganden (prop. 2008/09:158, s. 28–30).

Den 1 januari 2010 trädde en minoritetspolitisk reform i kraft. Den omfattade ett antal förslag på åtgärder för att stärka minoriteternas rättigheter i praktiken (prop. 2008/09:158, s 30) i syfte att

- förtydliga den rättsliga regleringen av de nationella minoriteternas rättigheter genom en ny lag
- säkerställa en bättre efterlevnad av minoritetskonventionerna och uppföljning av vidtagna åtgärder
- motverka diskriminering och utsatthet av de nationella minoriteterna
- stärka de nationella minoriteternas egenmakt och inflytande och
- främja bevarandet av de nationella minoritetsspråken.

Sedan den 1 januari 2010 gäller även en lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724). Den omfattar alla fem nationella minoriteter och deras språk och har ersatt de tidigare lagarna som gällde samiska, finska och meänkieli. I den nya lagen ges minoriteterna ett så kallat *grundskydd* som bland annat innebär att förvaltningsmyndigheter ska informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter. Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken och ska även främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska enligt lagen främjas särskilt. Förvaltningsmyndigheter ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och de ska så långt det är möjligt samråda med representanter för minoriteterna i sådana frågor.

Utöver detta har finsk-, samisk- och meänkielitalande, liksom tidigare, särskilda rättigheter inom de språkliga förvaltningsområdena. Där har den enskilde rätt att använda sitt språk såväl muntligt som skriftligt i kontakter med förvaltningsmyndigheter förutsatt att ärendet helt eller delvis sammanfaller med minoritetsspråkets förvaltningsområde. Förvaltningsmyndigheterna är också skyldiga att ge muntliga svar på den enskildes språk samt att på begäran ge en skriftlig översättning av beslut och motiveringar. Myndigheterna kan bestämma en särskild tid och plats där servicen ges på minoritetsspråket. Förvaltningsmyndigheter ska enligt lagen sträva efter att det finns tillgång till

personal med kunskaper i minoritetsspråken. Kommunerna inom förvaltningsområdet är också skyldiga att på begäran ordna äldre- och barnomsorg som bedrivs helt eller delvis på minoritetsspråken.

Lagen om minoriteter och minoritetsspråk innebär också att antalet förvaltningsområden för tre av minoritetsspråken – finska, meänkieli och samiska – har utökats.

Från och med januari 2012 omfattar förvaltningsområdet för *finska språket* kommunerna Borås, Botkyrka, Eskilstuna, Gällivare, Gävle, Göteborg, Hallstahammar, Haninge, Haparanda, Hofors, Huddinge, Håbo, Hällefors, Kalix, Karlskoga, Kiruna, Köping, Lindsberg, Norrköping, Norrtälje, Pajala, Sigtuna, Skinnskatteberg, Skövde, Solna, Stockholm, Sundbyberg, Surahammar, Södertälje, Tierp, Trollhättan, Umeå, Upplands Väsby, Upplands-Bro, Uppsala, Västerås, Älvkarleby, Österåker, Östhammar och Övertorneå.

Förvaltningsområdet för *samiska språket* omfattar Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Dorotea, Gällivare, Härjedalen, Jokkmokk, Kiruna, Krokoms, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalen och Östersund.

Förvaltningsområdet för *meänkieli* omfattar Gällivare, Haparanda, Kalix, Kiruna, Pajala och Övertorneå.

Enligt minoritetslagen finns det även en möjlighet för andra kommuner att ansöka om att frivilligt få ingå i ett förvaltningsområde. Regeringen fattar beslut om frivillig anslutning efter att en ansökan kommit in.

Även utanför förvaltningsområdena har enskilda enligt lagen rätt att använda finska, meänkieli respektive samiska i muntliga och skriftliga kontakter med förvaltningsmyndigheter i ärenden som den enskilde är part eller ställföreträdande part i, förutsatt att ärendet kan handläggas av personal som behärskar minoritetsspråket. Enskilda har också alltid rätt att använda finska och samiska vid sina skriftliga kontakter med Riksdagens ombudsmän och med Justitiekanslern, Försäkringskassan, Skatteverket och Diskrimineringsombudsmannen när det gäller ärenden i vilka den enskilde är part eller ställföreträdare för part. Förvaltningsmyndigheter ska verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i finska, meänkieli respektive samiska där detta behövs.

1.2 Samlad svensk språkpolitik

I december 2005 beslutade riksdagen om en samlad svensk språkpolitik med fyra huvudmål:

- Svenska språket ska vara huvudspråk i Sverige.
- Svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk.
- Den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig.
- Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråk.

ket och att få möjlighet att lära sig främmande språk. (Språkrådet 2011a, s. 68).

Den 1 juli 2009 trädde en särskild språklag (2009:600) i kraft som befäste den samlade språkpolitiken. I 1–3 §§ beskrivs lagens innehåll och syfte, 4–6 §§ gäller det svenska språket och dess ställning som huvudspråk, 7–8 §§ gäller de nationella minoritetsspråken, 9 § det svenska teckenspråket, 10–12 §§ språkanvändningen i offentlig verksamhet, 13 § svenskan i internationella sammanhang och slutligen 14–15 §§ den enskildas tillgång till språk.

Språklagens 7–8 §§ gäller alltså de nationella minoriteterna. Där nämns de vid namn och det stipuleras att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Enligt 14 § ska den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket. Även 4 § i lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724) hänvisar till språklagen när det gäller det allmännas särskilda ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken.

Som betonas i Språkrådets riktlinjer för tillämpningen av språklagen (Språkrådet 2011a, s. 9) är språklagen en allmänt formulerad ramlag som anger principer, mål och riktlinjer men som inte detaljreglerar hur målen ska uppnås. Det konstateras att åtagandet att *skydda* de nationella minoritetsspråken (14 §) till exempel kan innebära att en myndighet inte får förbjuda eller hindra användandet av minoritetsspråken. I praktiken betyder det att man inte får förbjuda personal att tala sitt modersmål under rasterna eller förbjuda elever att tala sitt modersmål på skolgården. Formuleringen att *främja* de nationella minoritetsspråken innebär enligt Språkrådet att myndigheterna bör arbeta aktivt för att stärka språken. Alla som bedriver offentlig verksamhet är på detta sätt skyldiga att skydda och främja minoritetsspråken (Språkrådet 2011a, s. 18).

Enligt språklagens 14 § ska den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att *lära sig, utveckla* och *använda* minoritetsspråket. Att man som tillhörande en minoritet ska ges möjlighet att även *lära sig* minoritetsspråket innebär i praktiken att man inte behöver ha språket som modersmål för att vara berättigad till modersmålsundervisning i den svenska skolan. I vanliga fall krävs att eleven ska ha språket som ett dagligt umgängesspråk i hemmet, att det ska finnas minst fem elever i kommunen som vill få undervisning i språket samt att eleven ska ha grundläggande kunskaper i språket för att kommunen ska vara skyldig att ordna modersmålsundervisning för eleven. När det gäller de nationella minoritetsspråken har kraven sänkts; kravet på att språket ska vara ett dagligt umgängesspråk och kravet på minst fem elever i en kommun har tagits bort. Däremot kvarstår kravet på grundläggande kunskaper i språket. Som Språkrådet påpekar kan detta i praktiken bli svårt att förena med språklagens bestämmelser (Språkrådet 2011a, s. 21).

Nationella minoritetsspråk kan också förekomma i tvåspråkig undervisning som skolor kan ge enligt 9 kap. 12–13 §§ skolförordningen (2011:185). För elever som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna får delar av undervisningen i årskurserna 1–6

anordnas på det språket. Enligt 13 § får högst hälften av undervisningen ges på ett annat språk än svenska, och undervisningen ska planeras så att undervisningen på svenska successivt ökar.

1.3 Grundlagsreform

Även andra åtgärder på lagstiftningsområdet är i detta sammanhang av relevans. Det gäller ändringen av den svenska regeringsformen, som trädde i kraft den 1 januari 2011, och som också har minoritetspolitisk relevans. I propositionen *En reformerad grundlag* (prop. 2009/10:80) som regeringen överlämnade till riksdagen i december 2009 föreslogs att bestämmelsen i 1 kap. 2 § regeringsformen om skydd för vissa minoriteter skulle ändras. Enligt förslaget skulle det samiska folket omnämnas särskilt i målsättningsstadgandet för att tydligare ge uttryck för att samerna är ett urfolk och inte bara en nationell minoritet. I propositionen föreslogs också att målsättningsstadgandet om det allmännas ansvar för att främja minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv skulle göras obligatoriskt för att bättre återspegla Sveriges åtaganden enligt bland annat Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (Rapport 2011, s. 11). Riksdagen antog förslaget hösten 2010. Den nuvarande ordalydelsen för 1 kap. 2 § sjätte stycket regeringsformen är följande:

Samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.

2 Kunskapsöversikt om den svenska minoritetspolitiken sedan 2005

I denna kunskapsöversikt behandlas genomförandet av den svenska minoritetspolitiken. Först redovisas den kritik som Sverige fått både internationellt och nationellt när det gäller de satsningar som regeringen gjort. Därefter redovisas vad olika myndigheter har gjort för att stärka genomförandet. Sammanställningen och analysen utgår från vetenskaplig forskning, myndighetsrapporter samt officiella utvärderingar med mera med minoritetspolitisk relevans publicerade sedan 2005.

En nyhet i svensk minoritetspolitik sedan 2010 är att man infört tre delområden som ska följas upp särskilt. Enligt regeringen har det tidigare varit svårt att följa effekterna av vidtagna insatser i förhållande till det övergripande minoritetspolitiska målet¹ som i detta sammanhang är att betrakta som ett slutmål. Därför har man valt att bryta ned det övergripande målet i tre delområden som närmare beskriver vad som avses med respektive del. Dessa delområden ska bevakas särskilt (prop. 2008/09:158, s. 45). Denna kunskapsöversikt tar därför sin utgångspunkt i de tre minoritetspolitiska delområden som slagits fast av regeringen: *Diskriminering och utsatthet*, *Delaktighet och inflytande* samt *Språk och kulturell identitet*.

2.1 Första delområdet: Diskriminering och utsatthet

Enligt ramkonventionens bestämmelser har Sverige åtagit sig att vidta lämpliga åtgärder för att inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet och personer som tillhör majoritetsbefolkningen. Det innebär att de nationella minoriteterna fullt ut ska kunna utveckla sin potential och ha samma förutsättningar i samhället som majoritetsbefolkningen. Samhället ska därför motverka missgynnande och utsatthet av de nationella minoriteterna (prop. 2008/09:158, s. 45).

I det följande presenteras först den kritik som Sverige fått från Europarådet och andra internationella granskningsinstanser och därefter de åtgärder som Sverige vidtagit för att förbättra genomförandet av minoritetspolitiken inom detta delområde. Därefter följer en presentation av publicerade vetenskapliga studier, myndighetsrapporter och utvärderingar inom delområdet *Diskriminering och utsatthet*.

¹ Det övergripande målet är att skydda de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande, samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.

2.1.1 Internationell kritik och insatser på området sedan 2005

2.1.1.1 Granskning av ramkonventionens efterlevnad

Europarådets rådgivande kommitté lämnade i januari 2008 sitt andra utlåtande om Sveriges efterlevnad av ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (ACFC 2007). Rådgivande kommittén konstaterade i rapporten att skyddet av minoriteter är väl utvecklat i Sverige och att ett antal värdefulla åtgärder vidtagits för att förbättra skyddet för nationella minoriteter. Bland annat framhölls att man i Sverige har utvecklat de rättsliga ramarna för att bekämpa diskriminering och den institutionella kapaciteten för att bekämpa diskrimineringen av romer och andra minoriteter.

Trots det behövs, enligt rådgivande kommittén, ytterligare förbättringar eftersom personer som tillhör nationella minoriteter, särskilt romer, fortfarande blir diskriminerade, bland annat när det gäller arbete och bostad. Ett begränsat förtroende bland romer för rättsvårdande myndigheter gör, enligt rådgivande kommittén, situationen ännu mer komplicerad. Detta kräver att ett ömsesidigt förtroende skapas och att Diskrimineringsombudsmannen och möjligheter till upprättelse blir väl kända och tillgängliga över hela landet, även i regioner med ett betydande antal personer som tillhör nationella minoriteter (ACFC 2007, punkt 14).

När det gäller artikel 4 i ramkonventionen för rådgivande kommittén också ett resonemang om frågan om positiv särbehandling. Kommittén menar att man inte kategoriskt kan utesluta positiv särbehandling eftersom det är problematiskt ur ramkonventionens perspektiv. I artikel 4 stycke 2 föreskrivs att främjandet av fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet och personer som tillhör majoritetsbefolkningen kan innebära att parterna som ratificerat konventionen måste vidta lämpliga åtgärder och då ta hänsyn till de särskilda omständigheterna för de personer det gäller (ACFC 2007, punkt 50–52).

Rådgivande kommittén noterade också att en stor majoritet av den svenska befolkningen anser att personer som tillhör nationella minoriteter berikar samhället, och de uppmuntrar till kraftigare åtgärder mot diskriminering. Det svenska samhället ansågs också ha blivit allt mer självkritiskt när det gäller främlingsfientliga attityder (ACFC 2007, punkt 70). Rådgivande kommittén var dock bekymrad över ökningen av hatbrott och rekommenderade regeringen att fortsätta arbetet med att öka medvetenheten om minoriteter och att öka toleransen mellan etniska grupper. Övervakningen av hatbrott bör också kompletteras med mer omfattande kartläggning av de fall som rapporterats till polisen (ACFC 2007, punkt 76 och 79–81).

Rådgivande kommittén menade att utvecklandet och genomförandet av minoritetspolitiken och minoritetslagstiftningen försvårats genom brister i de institutionella och rättsliga ramarna (ACFC 2007, punkt 9). Följande frågor lyftes särskilt fram i sammanhanget:

- De förändringar av institutionellt ansvar som gjorts rörande minoritetsfrågorna, framför allt byte av ansvarigt departement ett antal gånger, har påverkat effektiviteten och kapaciteten i arbetet på ett negativt sätt. Ansträngningarna för att effektivisera ansvaret för minoritetspolitiken behöver fortsätta och förbättras ytterligare i syfte att uppnå mer kontinuitet och tydlighet ACFC 2007, punkt 9).
- En vidareutveckling av de rättsliga ramarna för skyddet av nationella minoriteter efterfrågades (ACFC 2007, punkt 10).
- De lokala myndigheternas intresse har varit begränsat, vilket försvårar genomförandet (ACFC 2007, punkt 12).
- Den fortsatta bristen på statistiska data om de nationella minoriteterna komplicerar utformningen, genomförandet, utvärderingen och förbättringen av minoritetspolitiken. Olika tillgängliga alternativ för datainsamling om minoriteter bör därför övervägas samtidigt som man följer internationella standarder för skydd av personuppgifter. Ett lämpligt första steg mot en förbättrad insamling av data skulle enligt rådgivande kommittén kunna vara ett pilotprojekt som inbegriper de nationella minoriteter som stöder sådana åtgärder. Insamlingen av data skulle kunna inriktas på personernas språkanvändning i stället för den etniska tillhörigheten i sig (ACFC 2007, punkt 13, 33–34).
- Rådgivande kommittén lyfte också fram den juridiska osäkerheten om markrättigheter, något som påverkar den samiska befolkningen negativt. Enligt rådgivande kommittén behöver man snarast följa upp förslag på lösningar som skyddar samernas rättigheter fullt ut, bland annat när det gäller den ekonomiska bördan som samebyarna orsakats av marktvister (ACFC 2007, punkt 16, 63–68).

Europarådets ministerkommitté har mot bakgrund av rådgivande kommitténs rapport rekommenderat den svenska regeringen att vidta ytterligare åtgärder för att skydda nationella minoriteter, bland annat följande (CM/ResCMN(2008)4):

- säkerställa att skyddet för de nationella minoriteterna hanteras på ett konsekvent och koordinerat sätt på både statlig och lokal nivå samt med tydlighet och kontinuitet när det gäller myndigheters ansvarsfördelning,
- förbättra statistik om de nationella minoriteterna genom att utveckla statistikinsamlingsrutiner som beaktar de nationella minoriteternas åsikter och som fullt ut respekterar uppgiftsskydd och andra relevanta hänsyn,
- vidta ytterligare åtgärder för att motverka diskriminering av romer och personer som tillhör andra nationella minoriteter genom att fortsättningsvis ha detta som ett grundläggande övervägande i kommande reformer av lagar och institutioner, och
- med prioritet hantera den fortsatta rättsosäkerheten gällande markrättigheter i norra Sverige på ett sätt som fullt ut skyddar samers rättigheter, samtidigt som det säkerställs att rättstvister inte hotar samebyarnas livskraft och deras renskötsel.

2.1.1.2 Annan internationell kritik sedan 2005

Av regeringens sammanställning (A2011/2469/DISK) framgår att olika internationella övervakningsorgan tagit upp skyddet av nationella minoriteter och urfolk vid ett flertal tillfällen de senaste åren.

- FN:s specialrapportör för bästa uppnåeliga hälsa besökte Sverige 2006 och utfärdade rekommendationer. Specialrapportören konstaterade bland annat att det finns tydliga hälsoproblem bland samerna. Vissa problem är gemensamma för befolkningen i Sverige i stort, medan andra problem är specifika för samerna. Med tanke på samernas speciella status som urfolk ansåg specialrapportören att Sverige omedelbart bör överväga inrättandet av ett centrum för forskning om samernas hälsa samt att en politik och handlingsplan för samisk hälsa bör formuleras (A/HRC/4/28/Add. 2).
- Europarådets kommissarie för mänskliga rättigheter behandlade frågor om romernas mänskliga rättigheter i sin rapport om Sverige 2004 och i sin uppföljningsrapport 2007. I uppföljningsrapporten påpekades att diskriminering och intolerans fortfarande förekommer, vilket kräver intensifierade ansträngningar. Kommissarien rekommenderade fortsatta ansträngningar för att öka medvetenheten och kunskapen bland majoritetsbefolkningen om romernas kultur och traditioner. Kommissarien uppmanade Sverige att prioritera frågan om ratifikation av ILO:s konvention nr 169 om urfolkens rättigheter för att nå en lösning i samarbete med berörda parter. Ytterligare åtgärder efterlystes även för att stärka jämställdheten inom de samiska grupperna (CommDH(2007)10).
- FN:s kommitté mot rasdiskriminering uttryckte 2008 oro över att den nya diskrimineringslagen (2008:567) i stort sett inte lämnar något utrymme för särskilda åtgärder när det gäller utsatta etniska grupper. Kommittén uppmanade Sverige att se över sin inställning i frågan om särskilda åtgärder med tanke på den bristande jämlikhet som minoriteter, utlandsfödda och personer som tillhör urfolk upplever. Kommittén betonade även behovet av statistik om befolkningens sammansättning med avseende på bland annat bakgrund, modersmål och andra indikatorer som utvisar etnisk mångfald, tillsammans med annan information som kan belysa befolkningens situation inom de ekonomiska, sociala och kulturella områdena. FN:s kommitté rekommenderade också Sverige att intensifiera sina ansträngningar att förebygga, bekämpa och straffbelägga yttranden som uttrycker hets mot folkgrupp och andra hatbrott, samt vidta effektiva åtgärder för att säkerställa att utredningar om samernas rättigheter resulterar i konkret handling, inklusive ny lagstiftning. Kommittén var bekymrad över de rättsprocesser som ägt rum rörande samernas renskötsel och över att samer förefaller diskrimineras i samband med rättsprocesser. Kommittén uttryckte också oro över den långsamma utvecklingen vad gäller arbetet med en nordisk samekonvention samt över att Sverige skjuter upp frågan om ratifikation av ILO:s konvention nr 169 om urfolkens rättigheter (CERD/C/SWE/CO/18).

- FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter framförde i sitt yttrande 2008 om Sverige oro över fortsatt etnisk diskriminering, särskilt av den romska minoriteten och personer med utländsk bakgrund, när det gäller tillgång till anställning och arbetsliv, utbildning och allmänna platser samt inom rättsväsendet. Sverige rekommenderades att ta ytterligare steg för att motverka diskriminering på grund av etnisk tillhörighet i alla delar av samhällslivet. Kommittén uttalade även sin oro över att frågorna om samernas landrättigheter ännu inte har lösts i Sverige, eftersom detta påverkar samernas rätt att bevara och utveckla sin traditionella kultur och livsstil negativt. Kommittén uppmanade Sverige att säkerställa att en nordisk samekonvention antas och att överväga att ratificera ILO:s konvention nr 169 om urfolkens rättigheter. Den rekommenderade också Sverige att på ett snabbt sätt lösa frågorna om samernas rätt till land och naturresurser genom att utarbeta relevant lagstiftning i samarbete med samerna själva (E/C.12/SWE/CO/5).
- FN:s kommitté mot tortyr uttryckte i sitt yttrande 2008 sin oro över uppgifter om fortsatt diskriminering av utsatta grupper, särskilt romer. Kommittén framhöll att Sverige bör intensifiera sina ansträngningar för att bekämpa diskriminering av utsatta grupper, inklusive romer (CAT/C/SWE/CO/5).
- FN:s kommitté mot diskriminering av kvinnor yttrade sig 2008 över Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport om genomförandet av FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Kommittén var bekymrad över att samiska och romska kvinnor fortfarande diskrimineras. Sverige uppmanades att anstränga sig ytterligare, bland annat genom förebyggande åtgärder för att förhindra diskriminering, bekämpa våldet mot dessa kvinnor och öka deras medvetenhet om tillgången till socialtjänst och rättsmedel samt göra dem medvetna om sina rättigheter när det gäller jämställdhet och icke-diskriminering. Kommittén bad också Sverige att vidta effektiva åtgärder för att integrera dem på den svenska arbetsmarknaden (CEDAW/C/SWE/CO/7).
- FN:s råd för mänskliga rättigheter lämnade 2008 rekommendationer om att Sverige bör stärka sitt arbete mot hatbrott (CCPR/C/SWE/CO/6).
- FN:s kommitté för mänskliga rättigheter rekommenderade 2009 Sverige att se till att tvister om samernas anspråk på land och naturresurser kan lösas snabbt och rättvist genom att lämplig lagstiftning införs i samråd med de samiska grupperna. Kommittén var oroad över diskriminering mot samer i samband med rättsprocesser, där bevisbördan för äganderätt till land helt och hållet åligger samerna. Kommittén rekommenderade att samebyar ges rättshjälp i mål som handlar om landrättigheter och renbetes. Den uppmanade också Sverige att överväga andra sätt att lösa tvister, såsom genom medling (A/HRC/15/11).
- OSSE:s ordförandes personlige representant för bekämpning av antisemitism rekommenderade regeringen 2010 att rikta omedelbar uppmärksamhet mot de omfattande säkerhetskostnader som bärs av den judiska grup-

pen. De myndigheter som arbetar med frågor om hatbrott bör ha tätare kontakter med den judiska gruppen så att de kan vara bättre underrättade om gruppens oro och behov. Brottsförebyggande rådet (Brå) bör se över hur de kategoriserar data som samlas in om antisemitiska incidenter för att bättre avspegla utvecklingen. Utbildningen och kompetensutvecklingen för att bekämpa antisemitism bör utökas. Polisen bör ges mer och förbättrad utbildning om hatbrott med antisemitiska motiv. Särskilda åtgärder bör genomföras i Malmö för att vända den negativa utvecklingen vad gäller antisemitism och intolerans (CIO.GAL/175/10, s. 5).

- FN:s specialrapportör för urfolkens mänskliga rättigheter och grundläggande friheter publicerade i januari 2011 en rapport om situationen för samerna i Norge, Sverige och Finland. Specialrapportören rekommenderade bland annat Sverige att utöka sina ansträngningar att staka ut gränserna för samernas traditionella markanvändning. Han uppmanade även Sverige att genom lagstiftning se över den omfattande bevisning som krävs i domstolsprocesser för att påvisa samernas sedvanerättsliga markrättigheter och att ge de samiska parterna rättshjälp i sådana processer. Sverige bör också, i samråd med Sametinget, utöka sina ansträngningar för att utarbeta lagstiftning som rör det samiska folket, bland annat när det gäller mark och naturresurser (A/HRC/18/XX/Add.Y).

2.1.1.3 Vad har gjorts sedan 2005?

Regeringens tredje rapport om efterlevnaden av ramkonventionen (Rapport 2011) lämnades till Europarådet i maj 2011. I rapporten bemötte regeringen den tidigare kritiken från Europarådet. Regeringen konstaterade bland annat att den tidigare Ombudsmannen mot etnisk diskriminering från den 1 januari 2009 har ersatts med den nya myndigheten Diskrimineringsombudsmannen (DO). I regeringens rapport tas även följande insatser upp:

I juni 2008 antog riksdagen regeringens proposition *Ett starkare skydd mot diskriminering* (prop. 2007/08:95, bet. 2007/08:AU7, rskr. 2007/08:219). En ny diskrimineringslag (2008:567) och en ny lag om Diskrimineringsombudsmannen (2008:568) trädde i kraft den 1 januari 2009. Förbudet mot diskriminering omfattar bland annat etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning. De nationella minoriteterna skyddas därmed även i den nya diskrimineringslagen. Förbudet mot diskriminering har stärkts och omfattar fler samhällsområden och fler situationer. Till exempel gäller skyddet mot diskriminering numera även vid kontakter med offentliga institutioner. Det har också införts en ny påföljd, diskrimineringsersättning. Diskrimineringsersättningen ska både vara en ersättning för den kränkning som överträdelsen innebär och verka avskräckande mot diskriminering (Rapport 2011, s. 26).

Den nya diskrimineringslagen ger, enligt regeringen, DO goda förutsättningar att även i fortsättningen verka för lika rättigheter och möjligheter för nationella minoriteter, bland annat genom att öka kunskapen om diskrimineringsfrågor bland dessa grupper. I den minoritetspolitiska strategin konstate-

rade regeringen att DO:s påbörjade främjandearbete bland de nationella minoriteterna behöver fortsätta (Rapport 2011, s. 19).

Under 2009 har DO arbetat med frågor om *diskriminering av romer*. Myndighetens långsiktiga arbete med att bland annat öka romers kunskap om mänskliga rättigheter bedöms ha bidragit till att romer i ökad utsträckning anmäler diskriminering och hävdar sina rättigheter. Myndigheten har drivit och driver alltså ett flertal ärenden om diskriminering av romer, bland annat på bostadsmarknaden, inom arbetslivet och i detaljhandeln. Det exakta antalet anmälningar som rör diskriminering av personer som tillhör nationella minoriteter är svårt att fastställa. Anmälningar om diskriminering av romer rör främst bostadsmarknaden, rättsväsendet, socialtjänsten och utbildningssektorn. I april 2011 presenterade DO en rapport om diskriminering av romer som baseras på en analys av ca 230 ärenden, där romer gjort anmälningar om diskriminering. Rapporten har arbetats fram tillsammans med en romsk referensgrupp. I rapporten konstateras att romer utsätts för diskriminering i vardagliga situationer, trots att detta är förbjudet i lag (Rapport 2011, s. 18)

I rapporterna *Diskriminering av samer* (Pikkarainen & Brodin 2008a) och *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet* (Pikkarainen & Brodin 2008b) beskriver Ombudsmannen mot etnisk diskriminering enskildas upplevelser av diskriminering och utsatthet inom bland annat utbildningsväsendet, i kontakter med myndigheter och domstolar samt inom hälso- och sjukvården (Rapport 2011, s. 18).

Under 2009 har DO genomfört en särskild satsning om elevers rätt till *skolgång fri från diskriminering*. Arbetet har bland annat fokuserat på möjligheter för barn som tillhör en nationell minoritet att utveckla sitt minoritetsspråk och kommuners skyldighet att anordna modersmålsstöd och modersmålsundervisning (Rapport 2011, s. 18).

Institutet för bostads- och urbanforskning vid Uppsala universitet har på uppdrag av DO genomfört en analys av *mediers rapportering om romer* och funnit att romer är en särskilt utsatt grupp. Institutet arbetar också med en rapport om erfarenheter från genomförandet av EU:s rasdiskrimineringsdirektiv i förhållande till romer i Sverige (Rapport 2011, s. 18–19).

Delegationen för romska frågor har haft i uppdrag att vara pådrivande i insatser för att förbättra romernas situation i Sverige (dir. 2006:101). Delegationen bedrev sitt uppdrag i samråd med romer. Den överlämnade sitt slutbetänkande *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) till regeringen i juli 2010. Förslagen i betänkandet bereds för närvarande och under tiden som det pågår har Länsstyrelsen i Stockholms län i uppdrag att stödja de kommuner som inom ramen för delegationens arbete har påbörjat ett utvecklingsarbete avseende den romska minoriteten. I uppdraget ingår också att förmedla kontakter mellan den romska minoriteten och de ansvariga myndigheterna (Rapport 2011, s. 19)

Under 2008–2010 genomförde regeringen en särskild satsning för att stärka ställningen i samhället för de *kvinnor som tillhör en nationell minoritet* (prop. 2007/08:1) finansierad med medel från den särskilda jämställdhets-

ningen (anslag 3:1 *Särskilda jämställdhetsåtgärder* inom utgiftsområde 13 Integration och jämställdhet) (Rapport 2011, s. 21). Satsningen genomfördes i samarbete med de nationella minoriteternas organisationer.

Statens folkhälsoinstitut har haft i uppdrag att kartlägga *hälsosituationen* bland de nationella minoriteterna och lämna förslag på hur ett hälsofrämjande och förebyggande folkhälsoarbete skulle kunna bedrivas. Uppdraget har genomförts i samråd med Socialstyrelsen och företrädare för de nationella minoriteterna. Regeringskansliet bereder för närvarande resultatet av uppdraget (Rapport 2011, s. 29).

Socialstyrelsen, som ansvarar för den statliga tillsynen av hälso- och sjukvården, har sammanställt ett *meddelandeblad* som förtydligar vad den nya lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk innebär för hälso- och sjukvården och socialtjänsten (5/2010 Nya lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk) (Rapport 2011, s. 29).

I samband med införandet av en ny *sammanhållen diskrimineringslag* (2008:567) upphörde lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (BEL) att gälla. De bestämmelser som fanns i BEL som rörde diskriminering införlivades i den nya diskrimineringslagen. BEL innehöll även ett förbud mot annan kränkande behandling, det som i vardagligt tal kallas mobbning. Dessa bestämmelser infördes i stället i skollagen (1985:1100). Det innebär för skolans del att det i dag finns två lagar som skyddar eleverna mot diskriminering och annan kränkande behandling mot tidigare en (Rapport 2011, s. 26).

I den nya skollagen (2010:800), som började gälla den 1 juli 2011, har en *anmälningsplikt* införts för lärare, förskollärare eller annan personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten (Rapport 2011, s. 26).

Regeringen gav Jordbruksverket i uppdrag att ombesörja att en *överenskommelse om vinterbete i Härjedalen* kommer till stånd mellan samebyar och markägare. Syftet var att finna en långsiktigt hållbar lösning på samebyarnas behov av vinterbetesmark. Parterna är numera överens om ett ramavtal om vinterbetet för ren och ett avtal mellan markägarna och samebyarna (Rapport 2011, s. 32).

Sverige och Norge har undertecknat en *konvention om gränsöverskridande rensköttsel* som ersättning för den konvention från 1972 som upphört att gälla. Konventionen ger tillgång till det bete som renägarna har behov av i det andra landet. Det pågår arbete med den följdlagstiftning som behövs för att konventionen ska kunna ratificeras av Sverige (Rapport 2011, s. 32).

Sametinget driver på regeringens uppdrag en *webbplats om nationella minoriteter*. Den nya webbplatsen, www.minoritet.se, ska användas för att sprida kunskap om de nationella minoriteterna och deras rättigheter till grupperna själva, till beslutsfattare och tjänstemän samt till allmänheten. Regeringen bedömer att en ökad kunskap om de nationella minoriteterna, deras språk och kultur i samhället främjar förståelsen för dessa grupper. Regeringen har beto-

nat att de nationella minoriteternas språk och kultur är en del av det svenska kulturarvet (Rapport 2011, s. 33).

Handboken *Mänskliga rättigheter..? Jag vet att dom finns och jag tror att Sverige är bra på dom – Handbok i mänskliga rättigheter på kommunal nivå* publicerades 2008. Den riktar sig i första hand till kommunala tjänstemän och beslutsfattare och togs fram av Göteborgs universitet på uppdrag av Regeringskansliet. Handboken innehåller ett avsnitt om nationella minoriteter. Den tar särskilt upp frågor om samråd, omsorg, skola och språkrättigheter (Rapport 2011, s. 33).

År 2008 publicerade Sametinget på uppdrag av Regeringskansliet *Språkhandbok för att bevara samiskan*. Handboken innehåller konkreta förslag på hur man på lokal nivå kan arbeta aktivt med att stärka samiskan i den kommunala verksamheten (Rapport 2011, s. 33).

Forum för levande historia har av regeringen fått i uppdrag att utifrån betänkandet *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) utreda hur romernas kultur och språk kan få en starkare ställning. I arbetet ska Forum för levande historia samråda med berörda organisationer och institutioner. De förslag som utredningen presenterar ska rymmas inom ramen för de berörda organisationernas och institutionernas befintliga anslag. Forum för levande historia skulle redovisa uppdraget till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast den 1 november 2011 (Rapport 2011, s. 35).

Forum för levande historia fick den 31 mars 2011 i uppdrag av regeringen att genomföra en kartläggning av *antisemitism och islamofobi*. Myndigheten ska sammanställa den kunskap som finns om förekomsten av antisemitiska och islamofobiska föreställningar i Sverige och om de judiska och muslimska gruppernas utsatthet och benägenhet att tillvarata sina rättigheter. I uppdraget ingår även att identifiera goda exempel för att motverka och förebygga antisemitism och islamofobi. I Sverige har under senare år företeelser som antisemitism och islamofobi uppträtt i olika former. Såväl judar som muslimer riskerar att drabbas av trakasserier om de bär religiösa symboler. Särskilt allvarlig verkar situationen vara i Skåne. Tankar om kollektiv skuld förs fram i debatten – judar ställs till svars för den israeliska regeringens politik och muslimer vittnar om hur de ses som misstänkta terrorister. Det saknas dock en djupgående analys av mekanismerna bakom fördomar och negativa attityder till judar och muslimer. En mer sammanhängande bild av situationen krävs för att kunna bedöma behovet av ytterligare åtgärder mot antisemitism och islamofobi. Uppdraget skulle redovisas den 28 augusti 2011 (Rapport 2011, s. 35).

En *vitbok* ska tas fram i Regeringskansliet i syfte att ge en samlad översikt av övergrepp, kränkningar och andra särbehandlande åtgärder gentemot romer under 1900-talet fram till 2000. Den utgör ett första steg i en process att förbättra romernas situation i Sverige. Vitboken är en kartläggning över statliga och andra offentliga aktörers övergrepp och kränkningar. Med vitboken följer därför också ett offentligt erkännande från statens sida som syftar till att

underlätta för alla inblandade att gå vidare och blicka framåt för att förbättra situationen för romer (Rapport 2011, s. 36).

Sedan 2002 driver Sametinget det nationella informationscentret *Samiskt informationscentrum* (SIC) med det huvudsakliga uppdraget att informera allmänheten om samer och samiska förhållanden. Informationen finns på webbsidan *www.samer.se*, men man ger också ut informationsmaterial, svarar på frågor och förmedlar föreläsare. Dessutom genomför centrumet informationsinsatser vid större arrangemang med samisk koppling och driver samarbetsprojekt med olika aktörer (Rapport 2011, s. 36).

I Sverige och övriga länder där det samiska urfolket lever råder det generellt en brist på kunskap om samer och deras levnadsförhållanden. Eftersom den samiska befolkningen är uppdelad i fyra länder med olika levnadsförhållanden, har kunskapen om samerna blivit splittrad och svårtillgänglig. Som en del i arbetet med samefrågorna har regeringen beslutat att ett *samiskt forskningsprogram* ska skapas. Programmet syftar till en bättre samordning av den samerelaterade forskningen mellan dem som utför forskningen och finansörerna. Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande, Vetenskapsrådet och Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap får ansvar att i samverkan utforma och utlysa programmet (Rapport 2011, s. 36; se vidare Formas 2011).

Elva statliga myndigheter har fått i uppdrag av regeringen att under en treårsperiod följa upp, analysera och redovisa sina insatser utifrån minoritetspolitikens tre delområden – diskriminering och utsatthet, delaktighet och inflytande samt språk och kultur. Redovisningen av uppdraget ska ske årligen från 2010 till 2012 (Rapport 2011, s. 36–37). De elva myndigheterna i fråga är Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Skolverket, Statens skolinspektion, Högskoleverket, Lantmäteriet, Diskrimineringsombudsmannen, Ungdomsstyrelsen, Valmyndigheten och Statens kulturråd.

2.1.2 Publikationer som utgetts sedan 2005 inom delområdet Diskriminering och utsatthet

Bland publikationer som kommit ut under de senaste åren märks ett stort antal studier som berör diskriminering, negativa attityder eller utsatthet som drabbar de nationella minoriteterna i Sverige. Dessa återspeglar den bild som Europarådet ger i sin kritik – bilden av romer som den starkast diskriminerade gruppen i det svenska samhället.

2.1.2.1 Romers utsatta situation

I Diskrimineringsombudsmannens (DO 2010) studie *Diskriminering på bostadsmarknaden* konstaterar utredaren att det sämre bemötandet av romer är en tydlig tendens i resultaten och att ”tydligheten i vad romer utsätts för på bostadsmarknaden är graverande” (DO 2010, s. 9). Som Pikkarainen (2011) påpekat har denna problematik också vida konsekvenser när det gäller situationen för romerna över huvud taget, eftersom den hindrar ett aktivt deltagan-

de i samhällslivet och påverkar möjligheterna på arbetsmarknaden. Ständiga bostadsbyten påverkar också barnens möjligheter till skolgång vilket bidrar till fortsatt marginalisering.

Utbildning är ett annat område där romernas utsatthet kommer fram med all tydlighet. I Barnombudsmannens intervjuundersökning *De vill att jag ska vara osynlig* (BO 2005) berättar romska barn och ungdomar om sina upplevelser av fördomar hos lärarna i skolan och svårigheten att få praktikplats på grund av sin etnicitet. Pikkarainen & Brodin (2008b) konstaterar i studien *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet* att en rädsla för rasism och diskriminering leder till att många föräldrar inte upplyser skolan om sin romska identitet eller att barnen talar romani. Bristande stöd hemifrån, trångboddhet, mobbning i skolan och andra svårigheter påverkar enligt intervjustudien *Unga romers situation* (de los Reyes 2009) romska barns och ungdomars skolgång och resulterar i att många hoppar av. Därför finns det ett stort behov av alternativa vägar till utbildning och arbetsliv samt stöd till unga föräldrar att kunna avsluta en tidigare avbruten grund- och gymnasieskoleutbildning.

Upp emot 70–80 procent av den vuxna romska befolkningen i Stockholm står utanför den öppna *arbetsmarknaden* (Kulturförvaltningen 2006). Delegationen för romska frågor 2007–2010 fick liknande signaler från flera av landets kommuner. Rapporten från Stockholms kulturförvaltning *Yrkesutbildning för romer* beskriver ett lyckat yrkesutbildningsprojekt med en romsk projektledare och även i övrigt med en stark förankring i den romska gruppen. Resultaten bedömdes som mycket positiva vilket ansågs bero på den individuellt anpassade undervisningen och de engagerade lärarna. Intervjustudien *Hur blev det med anställningen?* (Westin & Martí 2008) visade dock att många av dem som fullföljt utbildningen inte hade fått något arbete trots att behovet av utbildad personal i de aktuella yrkeskategorierna (lärarassistenter, barn- och ungdomsledare och barnskötare) är stort. Diskriminering sågs som en trolig orsak till att romer inte anställdes.

Ett annat försök att komma tillrätta med unga romers arbetslöshet är *Romano Zor! Romsk kraft!* (Kiveliö m.fl. 2011), ett arbetsmarknadsprojekt finansierat av Europeiska socialfonden (ESF), som genomförts i samarbete med socialtjänsten, arbetsförmedlingen, försäkringskassan, landstinget och lokala romska organisationer i Uppsala kommun. Genom projektet växte deltagarnas intresse för samhälls- och studiefrågor och flertalet fick praktik- och arbetsplatser. Under 2012 fortsätter projektet, i samarbete med Västerås och Eskilstuna kommuner samt Sensus, i en ny fas med fokus på ungdomar.²

Romers rättigheter – Diskriminering, vägar till upprättelse och hur juridiken kan bidra till en förändring av romers livsvillkor (Pikkarainen 2011) fokuserar på anmälningar till DO samt domar och förlikningar under åren 2004–2010. Anmälningsbenägenheten hos den romska gruppen bedöms vara liten och mörkertalet stort. Erfarenheter av att inte få grundläggande rättighe-

² Personlig kommunikation med Tiina Kiveliö 2012-03-10.

ter tillgodosedda när det gäller bostad, utbildning, arbete och likabehandling inför lagen eller hjälp inom socialtjänst och hälsovård minskar tilliten till myndigheterna och det svenska samhället, vilket förmodligen påverkar benägenheten att anmäla diskriminering. Bland andra Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen och Skolinspektionen pekas ut som viktiga statliga aktörer som kan påverka när det gäller hatbrott mot och diskriminering av romer men ett ökat stöd till romska intresseorganisationer bedöms som viktigt för att stärka romernas eget inflytande i sammanhanget.

Utredningen *Omhändertaganden av romska barn* (Socialstyrelsen 2006) föranleddes av romska aktivisters och organisationers oro över det ökande antalet omhändertaganden av romska barn och barnens placering i icke-romska hem. Utredningen visar att endast en av studiens 306 kommuner eller stadsdelar försökte tillgodose barnens rätt att behålla sin kultur och sitt språk genom att se till att barnen kom till romska hem. Enligt rapporten finns det flera skäl till att de omhändertagna barnens rätt till kultur och språk oftast inte tillgodoses: det råder en brist på kunskap om romer och deras minoritetsstatus, det finns en vilja att behandla alla individer lika oavsett ursprung, och det finns en rädsla att kränka genom att fråga om någons romska identitet. De romska organisationernas egen roll betonas i rapporten när det handlar om ökade kunskaper om romer och romsk kultur.

Rapporten *Interkulturellt arbete* (Socialstyrelsen 2010) om socialtjänstens individ- och familjeomsorg (IFO) i ett interkulturellt sammanhang visar åter på en brist på kunskap om de nationella minoriteternas rättigheter samt deras historia och aktuella situation. Det betonas att romska flyktingar är speciellt utsatta, och det finns en rädsla hos dem att berätta om sin grupptillhörighet, vilket kan leda till att flyktingarnas lagstadgade rättigheter inte tillgodoses. Genom EU:s regler för fri rörlighet kan romer från EU:s nya medlemsstater numera lättare komma till Sverige, men många av dem lever under mycket svåra omständigheter. Enligt rapporten är svenska resande, som en del av minoritetsgruppen romer, en grupp som sällan identifieras inom socialtjänsten. Enligt de tillfrågade romerna saknar socialtjänsten överlag kunskap om romer, och utanförskapet och misstron mot myndigheter är stor hos grupperna.

Delegationen för romska frågor, som verkade 2007–2010 under Maria Leissners ledning, gav 2010 ut sitt slutbetänkande *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55). Betänkandet har kompletterats med hjälp av remissinstanser och olika former av samråd med romska representanter. Utredningen bekräftar återigen den svåra situation som gruppen romerna befinner sig i. Många lever i ett allvarligt utanförskap och saknar både fullständig grundskoleutbildning och arbete. Medellivslängden är kortare, bostadssituationen sämre och diskrimineringen större än för någon annan samhällsgrupp. Strategin har tre huvudmål: stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper, häva romers maktunderläge och överbygga förtroendeklyftan mellan romer och samhället i övrigt. Ett stort antal förslag presenteras, bland annat gratis grundskolestudier för vuxna, hjälp till unga romer att få

fotfäste på arbetsmarknaden, fler politiskt aktiva romer, inrätta en ungdomsledarakademi, inrätta en sanningskommission, uppdra åt DO att främja romers medvetenhet om sina rättigheter, och inrätta strukturer för samråd.

I skrivelsen *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032* (skr. 2011/12:56) presenterar regeringen en tjugoårig strategi som ska genomföras inom ramen för den minoritetspolitiska strategin och ses som en förstärkning av minoritetspolitiken. Enligt regeringen ska en rom som fyller 20 år 2032 ha likvärdiga möjligheter i livet som den som är icke-rom. Utöver de medel som finns för de nationella minoriteterna kommer regeringen att satsa 46 miljoner kronor 2012–2015 på ett utvecklingsarbete som främst berör områdena utbildning och arbete. Den viktigaste målgruppen är de romer som lever i ett socialt och ekonomiskt utanförskap och utsätts för diskriminering. Enligt regeringen ska genomförandet av strategin präglas av romers delaktighet och inflytande.

Romers kulturella och språkliga rättigheter – vägar mot ett förverkligande (Lindgren 2011) är resultatet av ett regeringsuppdrag till Forum för levande historia 2011 att på basis av betänkandet *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55, se ovan) utreda och ge förslag på hur romers språkliga och kulturella situation kan stärkas. Enligt rapporten är en förutsättning för detta att diskrimineringen mot romer bekämpas och att deras lika rättigheter och möjligheter inom samtliga samhällsområden förstärks. Därför krävs kunskap om romers ställning som nationell minoritet, deras historia, kultur och språk. Det är också viktigt att gruppen själv är delaktig i spridandet av denna kunskap. Utredningen föreslår att det rättsliga skyddet för de nationella minoriteterna och deras språk ses över och att ett nationellt oberoende organ inrättas för att övervaka minoriteternas rättigheter utifrån Sveriges konventionsåtaganden. Det föreslås också att Diskrimineringsombudsmannen får i uppdrag att utveckla utbildningar för att öka romers kunskaper om mänskliga rättigheter och diskrimineringskyddet, detta också för att öka benägenheten att anmäla diskriminering. Strukturella hinder som begränsar tillgången till mänskliga rättigheter liksom de rättsliga medlens möjligheter måste synliggöras.

Romernas speciella situation behandlas även i *Samlat, genomtänkt och ut hålligt? En utvärdering av regeringens nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter 2006–2009* (SOU 2011:29). Utredaren anser att romernas situation har förbättrats något, exempelvis har utbildningssituationen förbättrats i och med att romani chib som ett av minoritetsspråken nu måste erbjudas utan att det ställs krav på att detta utgör det dagliga umgängesspråket i hemmet, att minst fem elever ska önska sig undervisningen samt att denna får omfatta högst sju läsår. Utifrån romernas uppenbara underläge i samhället ifrågasätter utredaren dock att detta inte uppmärksammas mer i handlingsplanen. Utredaren rekommenderar en nationell, långsiktig satsning för att förverkliga romers lika deltagande i samhället. De offentliga samhällsorganens ansvar framhålls, liksom vikten av ett kontinuerligt samråd med romerna själva. Utbildning bedöms vara den viktigaste faktorn för främjande av delaktighet, och staten

och kommunerna föreslås verka i samråd för att garantera romers rätt till utbildning som en mänsklig rättighet.

2.1.2.2 *Diskriminering av samer*

Studien *Diskriminering av samer* från Diskrimineringsombudsmannen (dåvarande Ombudsmannen mot etnisk diskriminering) (Pikkarainen & Brodin 2008a) baserar sig på anmälningar om etnisk diskriminering till DO 2000–2008. Enligt resultaten upplevde samerna diskriminering i skolan, hos myndigheterna, inom hälso- och sjukvården, i medierna och i arbetslivet. Det påpekas att bristen på forskning och statistik är ett problem när man ska utvärdera efterlevnaden av regler som ska säkerställa samers rättigheter och följa upp förändringar som sker över tid. DO föreslår därför att regeringen för att öka kunskapen om samernas situation i Sverige avsätter medel för forskning om samer och då särskilt förekomsten av diskriminering av samer inom olika samhällsområden. Det föreslås också att regeringen i samarbete med samiska organisationer riktar informations- och utbildningsinsatser till länsstyrelser och kommuner om samernas situation och deras mänskliga rättigheter. För att avhjälpa samernas situation föreslår DO framför allt åtgärder som ger samer möjlighet till större delaktighet och inflytande och möjliggör ömsidig kunskapsutveckling.

2.1.2.3 *Antisemitism, negativa attityder till minoriteter och hatbrott*

En del publikationer handlar om antisemitism samt attityder mot och diskriminering av judar. Exempelvis visade Hakims (2005) studie *DO-anmälningar och etnisk bakgrund* att det under 2003 och 2004 inkommit endast några få anmälningar från personer med judisk bakgrund, knappt två procent av alla anmälningar. Författaren anger som en möjlig förklaring att många svenska judar är födda i Sverige och är välintegrerade i det svenska samhället och därför mindre utsatta för diskriminering i dess strikta betydelse. Studien *Med Davidsstjärnan under tröjan* (Nylund Skog 2006), en intervjuundersökning med 20 unga vuxna judar, visade i sin tur att ingen av dem utsatts för hot och våld men att flera däremot hade känt sig diskriminerade. De vågade inte visa sin judiskhet öppet, exempelvis genom att bära en kippa eller en davidsstjärna, och de kunde känna att deras upplevelser av diskriminering och fördomar trivialiserades.

I undersökningen *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige* (Bachner & Ring 2006) uttryckte fem procent av respondenterna en stark och konsekvent antisemitisk föreställning och 36 procent en ambivalent inställning till judar, medan totalt 59 procent på ett generellt sätt avvisade antisemitiska fördomar. Kartläggningar 2004–2007 (Integrationsverket 2007a) visar på en viss minskning över tid av andelen personer som avvisade antisemitiska påståenden och en ökning av andelen ambivalenta.

Enligt Bachner 2011 (se även Bachner 2006, 2007) har antisemitism utan tvekan blivit ett större problem globalt och i Europa i början av 2000-talet. Detta har också påverkat Sverige, och mycket pekar på en ökning av fördo-

mar och negativa attityder gentemot judar i media och i den offentliga debatten. Fokus i artikeln ligger på antisemitiska tendenser och motiv i den offentliga diskursen inom den politiska kulturens mittfåra liksom förekomsten av antijudiska fördomar bland den svenska befolkningen. Bachner understryker dock den oroväckande parallellen mellan å ena sidan mer synliga antijudiska tendenser inom den svenska offentliga debatten under de senaste åren, och å andra sidan utvecklingen av extremistisk propaganda och av antisemitiska incidenter. Det finns också bland vissa vänstergrupper indikationer på ökat stöd för och kanske influenser från radikala islamistiska rörelser. Bachner poängterar att det absolut inte finns någon grund för att hävda att kritik mot staten Israels politik generellt sett är färgad av antijudiska fördomar, men det är uppenbart att debatten om Israel och Mellanöstern utför den centrala kontexten för antisemitism i det offentliga samtalet. Bachner menar att Mellanöstern också fungerar som en magnet för antisemitism därför att den utgör en offentlig arena där negativa attityder mot judar kan bli legitimt artikulerade, eftersom de i denna kontext lätt kan bli paketerade och rationaliserade som kritik av Israel, sionism eller USA:s utrikespolitik. En rad urgamla kristna antijudiska föreställningar har under de senaste decennierna vävts in och rationaliserats till kritik av Israels statspolitik. Gamla myter om judisk kontroll över världsekonomin, politik och media samt rena konspiratoriska fantasier förekommer också. Samtidigt som en mer synlig antijudisk diskurs kan skönjas, menar Bachner att det också finns tecken på en ökad tolerans av vissa former av antisemitism inom den demokratiska mittfåran. Ofta uppfattas inte antijudiska uttryck som sådana, vilket enligt Bachner är det kanske största problemet: förnekandet eller trivialiseringen, och ibland till och med rättfärdigandet, av antisemitism i svensk politisk kultur.

Två studier finns också om antisemitism och islamofobi på webbsidor. I *Bland judiska och muslimska konspiratörer* (Lagerlöf 2006) kartläggs islamofobi och antisemitism på Internet, med fokus på material publicerat mellan den 1 juni 2004 och den 31 juli 2005 på främlingsfientliga rasistiska och nazistiska webbplatser. *Intolerans i cyberrymden och konsten att möta den* (Lagerlöf 2007) beskriver internationell verksamhet som genom Inachnätverket (International Network against Cyber Hate) försöker stoppa och störa dem som publicerar och sprider rasistiskt och diskriminerande material på nätet. En tredje studie, *Nidteckningar, antisemitism och islamofobi* (Fazl-hashemi 2007) analyserar teckningar och karikatyrer i framställningen av "De Andra" bland annat ur ett antisemitiskt perspektiv.

Antisemitism och islamofobi – utbredning, orsaker och preventivt arbete (Löwander & Hagström 2011) är resultatet av ett uppdrag från Arbetsmarknadsdepartementet till Forum för levande historia. Materialet består av en stor mängd dokument, rapporter, forskningslitteratur och webbsidor. Enligt rapporten är internet och sociala medier de stora källorna till spridning av antisemitism, och det finns ca 15 000 webbplatser som sprider rasistiskt innehåll. Studien visar att Sverige är efter Tyskland och Storbritannien det land som har flest inrapporterade antisemitiska brott. Det uppges att det finns en oro

bland en del judar för den egna och familjens säkerhet, vilket kan leda till att man döljer sin judiska identitet. Svenska undersökningar visar att andelen individer med mycket negativa, fientliga eller hatiska inställningar till judar varierar från några få till sex procent beroende på undersökningarnas utformning och undersökningspopulation. Enligt rapporten sker det viktigaste preventiva arbetet genom undervisning i skolan. Det ordnas också inter-religiösa dialoger samt besök i synagogor, moskéer och kyrkor. Myndigheter samarbetar även med olika religiösa och etniska organisationer. I rapporten efterlyses bättre bevakning och dokumentation av antisemitism och dess utbredning.

Ett särskilt exempel på diskriminering mot judar (och muslimer) som Löwander och Hagström (2011) nämner är reglerna för slakt. I ett yttrande över Djurskyddsmyndighetens redovisning av regeringsuppdraget om religiös slakt (dnr Jo2005/1112) framförde Judiska centralrådet med flera sina krav. Man hävdade att Sverige genom EU-medlemskapet och ratificering av internationella konventioner godkänt ett utvidgat religionsfrihetsbegrepp som även innefattar sedvänjor och ritualer och att friheten inte borde kunna inskränkas genom annan lagstiftning så som djurskyddslagen gör i Sverige, medan de flesta andra europeiska länders lagstiftning tar hänsyn till de religiösa gruppernas krav. En statlig utredning hade föreslagit alternativa metoder, men Judiska centralrådet med flera föreslog även att ytterligare metoder skulle granskas och att en undantagsparagraf om religiös slakt skulle införas i djurskyddslagen enligt påbud i EU-direktiv och Europakonventionen.

Rapporter om hatbrott med antisemitiska motiv gjordes tidigare av Säkerhetspolisen (Säpo), men ansvaret togs över 2006 av Brottsförebyggande rådet (Brå). Enligt Brå (2011) har antalet anmälda antisemitiska hatbrott ökat något. Under 2004 anmäldes 151 stycken, 2008 ungefär lika många och 2010 161 stycken. 2009 innebar en markant höjning, då 250 anmälningar gjordes, vilket enligt Brå bland annat förklaras med ett stort antal anmälningar i samband med en tennismatch i Malmö. Under 2010 identifierades drygt 550 anmälningar innehålla ett huvudbrott med ett antireligiöst motiv, medan knappt en tredjedel av anmälningarna bedömdes innehålla ett antisemitiskt motiv. Sedan 2009 har andelen antisemitiska hatbrott minskat från 42 till 29 procent i denna kategori. När det gäller romerna identifierades 2010 knappt 15 anmälningar som bedömdes innehålla ett huvudbrott med antiromskt motiv – en minskning med knappt 20 anmälningar jämfört med 2009. Brå pekar dock på en rad brister som finns i hatbrottsstatistiken, exempelvis ett stort mörkertal som kan bero på att många brott inte anmäls till polisen på grund av rädsla för att inte bli trodd eller en föreställning av att anmälan inte leder någonstans. Det kan också bero på offrets okunnighet om sina egna rättigheter.

Den senaste i en serie årligen återkommande kartläggningar av attityder till etnisk mångfald vid sociologiska institutionen vid Uppsala universitet är *Mångfaldsbarometern 2011* (Mella, Palm & Bromark 2011). Kartläggningen omfattar många olika grupper och nationaliteter, bland dem även tre grupper relevanta för denna översikt – judar, romer och finnar. I en undersökning som mäter upplevt avstånd bland svenskarna till olika nationaliteter/folkgrupper,

visade resultaten att avståndet bedöms vara lägst när det gäller invånarna i de nordiska grannländerna, bland dem Finland, följt av tre nationaliteter som anses tillhöra samma västeuropeiska gemenskap som Sverige: engelsmän, tyskar och amerikaner. Först därefter kommer den grupp där judar ingår tillsammans med polacker och greker. Allra längst bort placeras romer tillsammans med turkar, kineser, kurder, iranier, irakier och somalier.

2.1.2.4 Skolans uppdrag att motverka intolerans

Skolan har en viktig funktion i samhället, eftersom dess uppgift är att förmedla till nya generationer den kunskap och de värden som anses nödvändiga för varje medborgare. Därför blir skolan också en viktig arena för synliggörande av minoriteter och deras kulturer samt bekämpning av diskriminering och utsatthet.

Flera kartläggningar sedan 2005 visar att diskriminering i skolan upplevs förekomma bland alla fem nationella minoriteter. Enligt studien *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet* (Pikkarainen & Brodin 2008b) upplever alla grupper att kommuner inte har kunskap om de nationella minoriteterna och deras rättigheter, och att skolan inte i tillräcklig grad bidrar till att stärka deras identitet, språk eller kultur. Det framkommer att barn ur samtliga minoritetsgrupper har upplevt trakasserier kopplade till sin etniska tillhörighet. I rapporten diskuteras också minoriteternas benägenhet att anmäla diskriminering till DO, som påverkas negativt av deras låga förtroende för myndigheter och av rädslan för att en anmälan mot skolan kan bidra till ökad utsatthet för barnet.

Minoritetsbarns upplevelser av utsatthet i skolmiljön tas också upp i intervjustudien *"Vi är ju också människor!"* som utgår från ett barnrättsperspektiv (Orama 2011). Barn från alla minoritetsgrupper vittnar om en rädsla för eller obekvämheter med att skylta med sin grupptillhörighet i skolan och berättar om mobbning som de har utsatts för eller sett en annan från sin grupp utsättas för. Trots detta verkar problemet med mobbning vara nästan osynligt för skolans personal. Utredaren konstaterar att medan barnens vardag uppenbarligen präglades av mobbning, utsatthet och skam för det egna ursprunget, var det få av de vuxna som intervjuades som kände till fall av mobbning eller trakasserier. Utredaren påpekar också att ett "alla lika"-perspektiv är så framträdande i diskussionen om barnets rättigheter att de utmaningar som nationella minoritetsbarn möter i det svenska samhället inte lyfts fram i tillräcklig grad, ofta på grund av rädsla för negativ stämpling (Orama 2011, s. 7). Problem som flera intervjuade barn tog upp var frånvaron av de nationella minoriteterna i skolböckerna och okunskapen hos de andra eleverna och hos lärarna om nationella minoriteter, vilket kunde leda till att läraren enligt barnen berättade felaktiga saker om en minoritet eller bad barnen att ta över undervisningen om sin kultur. Situationen var annorlunda för de barn som gick i profilerade klasser eller skolor, så som i Roma kulturklass, sameskolan, den judiska skolan och högstadietklassen i Stockholm samt de sverigefinska friskolorna. Dessa barn vittnade om att skolan hade lyckats ta vara på barnens minoritetsidentitet.

Alla barn som tidigare hade gått i andra skolor kände sig starkare och tryggare i sin minoritetsidentitet i den profilerade skolan. De nackdelar som togs upp i intervjuerna var att det kunde bli en högre tröskel till att umgås med andra barn och unga utanför skolan. Utredaren efterlyser satsningar att öka mängden undervisning om de nationella minoriteterna i skolorna samt kvaliteten på denna undervisning.

Trots att ett behov av information från skolans sida om nationella minoriteter påtalas i flera studier, och trots att det numera officiellt är en av skolans uppgifter att sprida kunskap om nationella minoriteter och att aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling av olika etniska grupper, finns det förhållandevis lite publicerat om hur situationen ser ut när det gäller de övriga elevernas och lärarnas attityder till de nationella minoriteterna. En studie som har kommit ut under de senaste åren är *Den mångtydiga intoleransen – en studie av gymnasieelevers attityder läsåret 2009/2010* (Löwander & Lange 2010). Syftet var att undersöka attityder mot bland annat judar och romer, och studien omfattade totalt 4 674 gymnasieelever i olika skolor i Sverige. Enligt resultaten uttryckte drygt hälften av eleverna med svensk bakgrund en ambivalent inställning till judar, och drygt hälften av elever med islamisk tro en negativ inställning till judar. När det gällde romerna hade eleverna mer negativa och mindre positiva attityder än när det gällde någon annan grupp.

Eftersom det torde finnas ett samband mellan kunskap om Förintelsen och frekvensen av antisemitism, är undervisning om Förintelsen ett viktigt inslag i den svenska skolan. Kartläggningen *En undersökning av lärares erfarenheter av och uppfattningar kring undervisning om Förintelsen* av Lange (2008) omfattade 10 000 lärare i grundskolans årskurserna 4–9 och på gymnasiet. Resultaten visade att lärarna generellt såg denna undervisning som viktig, och 47,2 procent tyckte till och med att den är viktigare än andra moment. Många lärare ansåg att sådan undervisning ökar elevernas förståelse för hur folkmord kan ske och varför hatbrott, rasism och nynazism förekommer i dagens samhälle. Lärarnas egen utbildning om Förintelsen bedömdes dock vara bristfällig, och det fanns därför ett behov av fortsatta utbildnings- och informationsinsatser.

Läroböckerna har en viktig roll i synliggörandet av nationella minoriteter. I *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker* har Runblom (2006) studerat 24 utvalda läroböcker. Några kränkande eller diskriminerande element eller stötande stereotyper kunde inte noteras; däremot uppfyllde läroböckerna i regel inte styrdokumentens krav att eleverna ska förmedlas kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia. För judarnas del påpekas att när dessa nämns, är det vanligen i samband med förföljelser, pogromer, med mera. ”men judiska bidrag till europeisk kultur får sällan eller aldrig en positiv konnotation” (Runblom 2006, s. 46). I endast en lärobok gavs enligt utredaren samerna en fyllig och förtjänstfull behandling, medan behandlingen av samer i övriga läroböcker var torftig och onyanserad. Sverigefinnarnas, tornedalingarnas och romernas situation i Sverige behandlades inte alls i de granskade läroböckerna.

Bilden av sverigefinländare, finländare, finska i Sverige, finska och Finland i läroböcker i svenska och historia samt i dagstidningar (Ylikiiskilä 2006) är en studie av hur läroböckernas beskrivningar stämmer överens med kraven i den svenska skolans styrdokument. Ylikiiskilä konstaterar att i läroböckerna i svenska för grundskolans senare år ges ingen eller mycket lite information. Det som finns i läroböckerna för gymnasiet är något bättre. I läroböckerna i historia är finska i Sverige och sverigefinländare osynliga som benämningar. Även den beskrivning om invandring och invandrarna som ges i dessa läroböcker är minimal. De finska invandrarna nämns som grupp i de flesta läroböcker tillsammans med andra arbetskraftsinvandrare. I två läroböcker nämns inte finländarna alls. Båda läroböckerna är utgivna 2005. Den finska historien däremot är relativt väl beskriven i böckerna.

I artikeln *Samiska och samer i några läroböcker i svenska och historia för den svenska ungdomsskolan* (Ylikiiskilä 2007) studeras om och hur samiska och samisk kultur presenteras i 30 läroböcker i svenska och historia i ungdomsskolan. Resultaten visar att samerna i stort sett är osynliga i läroböckerna. Endast i en lärobok finns en föredömlig beskrivning av samerna, i övriga böcker är beskrivningen enligt författaren obefintlig eller ofullständig.

I Norge har nyligen en avhandling om läroböckernas bild på samer kommit ut: *FNs barnekonvensjon artikkel 29(1) om formålet med opplæring: en retts-sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk* (Lile 2011). Studien är rättsociologisk och tar utgångspunkt i Barnkonventionen. Resultaten visar att undervisningen om samer brister på flera sätt, innehållsmässigt och när det gäller attityderna.

I *Språksituationen i Sverige 2010* (Språkrådet 2010) redovisas en undersökning genomförd av Språkrådet i samarbete med Sifo om kunskapen om de nationella minoritetsspråken bland tusen slumpvis utvalda personer över 15 år. I en telefonundersökning fick de svara på frågan om de kände till något eller några av Sveriges fem nationella minoritetsspråk samt hur viktigt de tyckte att det är att bevara språken. Resultatet visade sig vara sämst när det gäller de unga i åldrarna 15–29 år. Bland dem kunde 47 procent inte nämna ett enda nationella minoritetsspråk, vilket enligt rapporten tyder på att skolan inte har lyckats med sitt uppdrag att sprida kunskap om de nationella minoritetsspråken och -kulturerna.

2.1.2.5 Utsatthet på hälsoområdet

Det finns ett samband mellan minoritetsstatus och sämre hälsa i sammanhang där minoriteterna har en utsatt position i samhället och blir föremål för diskriminering och trakasserier. En känsla av att man är mindre värd och att man inte själv kan påverka sin situation kan också bidra till sämre fysisk och psykisk hälsa.

I rapporten *Hur mår de nationella minoriteterna?* (FHI 2010a) presenteras resultaten från ett regeringsuppdrag som Statens folkhälsoinstitut har fått avseende de nationella minoriteternas hälsa. Även här kommer det fram att det finns en bristande kunskap om de nationella minoriteterna samt deras

kultur, rättigheter och hälsosituation bland såväl myndigheter och hälso- och sjukvårdspersonal som majoritetsbefolkningen. Diskriminering, utanförskap och arbetslöshet (främst bland romer) nämns som centrala utmaningar i folkhälsoarbetet.

Romers hälsa kartlades genom särskilda intervjuer. Enligt informanterna var hjärt- och kärlsjukdomar, fysisk inaktivitet och fettrik kost vanligare bland romer än hos majoritetsbefolkningen. Hög alkoholkonsumtion var vanlig bland män och unga, och spel-, tablett- och drogmissbruk var ett ökande problem. På grund av misstro gentemot sjukvårdspersonal väntade romerna i allmänhet länge innan de sökte hjälp.

När det gäller *sverigefinnars* hälsa användes självskattningar av gruppen ”finlandsfödda” ur Statens folkhälsoinstituts årliga folkhälsoenkät.³ En mindre andel finlandsfödda jämfört med den övriga befolkningen uppgav att de hade en god hälsa, och de uppgav också att de hade ett lågt förtroende för sjukvården. Skillnaderna mellan könen föreföll rätt stora. Medan de finlandsfödda kvinnorna i vissa hänseenden hade bättre självskattad hälsa än den övriga befolkningen, var det tvärtom med männen. Andelen män med psykisk ohälsa och självmordstankar var klart större i den finlandsfödda gruppen jämfört med män i hela befolkningen.

Även uppgifterna om *tornedalingarna* baserade sig på folkhälsoenkätens data. Tornedalingar definierades i kartläggningen som personer födda i Sverige och boende i Kiruna, Gällivare, Pajala, Övertorneå och Haparanda.⁴ Även den tornedalska gruppen uppvisade tecken på både bättre och sämre hälsa än befolkningen i stort. Tornedalska män uppgav en god psykisk hälsa i större utsträckning än andra medan en högre andel kvinnor uppgav att de hade ned-satt psykisk hälsa. Kvinnor uppvisade en högre andel andel långvarig sjukdom och svår värk medan männen i större utsträckning hade högt blodtryck. Både män och kvinnor hade ett lägre förtroende för sjukvården jämfört med hela befolkningen.

Judarnas hälsa kartlades genom att drygt 1 000 personer från judiska församlingar fick svara på folkhälsoenkäten och ett antal för den judiska befolkningen specifika frågor. Resultaten visade att judarna hade en bättre självskattad hälsa och kände sig mindre otrygga jämfört med hela befolkningen.⁵ Generellt fanns ett högre förtroende för sjukvården jämfört med hela befolkningen. Rapporten tar dock upp ett för den judiska gruppen specifikt problem som hänför sig till det faktum att det uppskattningsvis finns ca 1 500 Förintel-

³ Med definitionen ”finlandsfödda” kom inte andra och tredje generationens sverigefinnar med i urvalet, vilket även konstaterades i kartläggningen (FHI 2010a, s. 20).

⁴ Utredarna medgav (FHI 2010a, s. 20) att denna definition gjorde att även boende i dessa kommuner som inte definierar sig som tornedalingar kom med samtidigt som tornedalingar som inte bor i dessa kommuner föll bort.

⁵ Enligt Lars Dencik var det dock en brist i undersökningen att man inte hade jämfört den judiska gruppen med den del av den svenska befolkningen som har samma generellt höga utbildningsmässiga och socio-ekonomiska karakteristika som den judiska. En sådan jämförelse hade kunnat isolera de faktorer som specifikt härrör från det ”judiska”.

seöverlevande i Sverige. Många av dessa äldre personer känner oro, ångest och rädsla. Även de specifika hälsoproblemen för barn till överlevande nämns i rapporten. Denna grupp kan ha psykiska problem på grund av vad deras föräldrar har upplevt.

När det gäller *samer* användes enbart tidigare forskning, vilken sammanfattas i rapporten. Det konstateras att medan samerna uppvisar hälsoproblem som är vanliga även hos den övriga befolkningen, finns det också specifika samiska hälsoproblem som bör uppmärksammas. Vissa undersökningar visar att renskötande *samer* löper ökad risk för dödsolyckor och självmord samt belastnings- och vibrationsrelaterade skador. Några resultat tyder också på att de samiska männen har högre värden för ångest och depression jämfört med en relevant referensgrupp.

I övrigt betonas det i rapporten att de nationella minoriteterna utgör en heterogen grupp med sinsemellan olika hälsobehov och att ett lyckat folkhälsoarbete kräver samverkan mellan nationella minoriteter och berörda aktörer. Det föreslås att regionala kunskapscentra för nationella minoriteters hälsa ska inrättas, hälsokommunikatörer inom minoritetsgrupperna utbildas och att myndighetspersonal utbildas om de nationella minoriteternas hälsa, levnadsvanor, livsvillkor och kultur.

Det finns ett antal publikationer specifikt om *sverigefinnars* hälsa som har kommit ut sedan 2005. Bland dem finns ett flertal artiklar som handlar om den uppskattade hälsan och jämförelser mellan personer som har invandrat från Finland och personer bosatta i Finland. Dessa artiklar har kommit ut på engelska i medicinska facktidsningar. Resultaten tyder på att invandringen har påverkat hälsan positivt när det gäller exempelvis hjärt- och kärlsjukdomar (*Are there differences in all-cause and coronary heart disease mortality between immigrants in Sweden and in their country of birth?*, Gadd m.fl. 2006), kostvanor (*Migration and differences in dietary habits*, Hammar m.fl. 2009) och rökning (*Migration and smoking*, Jörgensen m.fl. 2005). Skillnader mellan finlandsfödda män och kvinnor kommer fram i studien *Migration and self-rated health* (Westman m.fl. 2008), som jämförde finnar som hade flyttat till Sverige och finnar bosatta i Finland. Enligt resultaten var sannolikheten för lägre självrapporterad hälsa högre hos kvinnor som flyttat än för kvinnor i Finland. Med männen var det tvärtom. Molarius & Ekholms studie *Finlandsfödda har sämre fysisk hälsa än svenskfödda i Sverige* (2010) om självrapporterad hälsa bland finlandsfödda visar skillnader i hälsa och levnadsvanor mellan kommuner med hög andel finlandsfödda jämfört med andra. Enligt författarna ger studien stöd åt uppfattningen att finlandsfödda i Sverige har sämre fysisk hälsa än sverigefödda. Dock förekom i denna undersökning inga skillnader i nedsatt psykiskt välbefinnande eller fysisk inaktivitet mellan finlands- och svenskfödda.

Några studier behandlar även sverigefinnar i andra generationen. Undersökningen *Incidence of mental disorders in second-generation immigrants in Sweden* (Leão m.fl. 2005) tyder på att andra generationens sverigefinnar löper en större risk än den svenska majoritetspopulationen att hospitaliseras på

grund av psykiska besvär. Den första och andra generationens sverigefinnar jämförs även i studien *Coronary heart disease risks in first and second generation immigrants in Sweden* (Sundquist & Li 2006), som gäller hjärtsjukdom. En större risk att läggas in på sjukhus eller dö av hjärtsjukdom återfinns hos den första generationen. Högre risk att hospitaliseras för alkohol- och drogmissbruk rapporteras i *Hospitalization due to alcohol and drug abuse in first and second generation immigrants* bland sverigefinnar i både första och andra generationen jämfört med majoritetsbefolkningen (Leão m.fl. 2006). Risken var dock mindre för de sverigefinnar som hade en svenskfödd förälder.

Flera publikationer om *samers* hälsa har kommit ut sedan 2005. En av dem är Hasslers (2005) avhandlingsundersökning *The health condition in the Sami population of Sweden, 1961–2002*. Resultaten visade på relativt små skillnader i hälsa mellan *samer* och icke-*samer*, även om resultaten också tydde på en signifikant högre risk att drabbas av olyckor som fordonsolyckor och förgiftning för renskötande *samer* och en lägre dödlighet i cancer för samiska män. Dessa förhållandevis små skillnader mellan *samer* och icke-*samer* står enligt Hassler i kontrast till förhållandena för många andra urfolk, som lider av en sämre hälsa jämfört med majoritetsbefolkningarna. Hassler menar att det kan bero på en relativt långt gången integration och assimilation bland *samer*, graden av blandäktenskap, likheter i kultur och livsstil samt lika tillgång till sjukvård och övrig social trygghet.

På uppdrag av Sametinget sammanställde Sjölander m.fl. (2009) kunskapsöversikten *Samernas hälsosituation i Sverige*. I översikten presenteras forskningsresultat rörande folksjukdomar, hälsorelaterade faktorer – livsstil och beteende samt arbetsmiljö – och hälsa i rennäringen. Författarna påpekar att det finns bristande kunskaper om *samernas* hälsa, vilket får negativa konsekvenser, och man föreslår en tillsättning av hälsokoordinatorer som åtgärd för att förbättra situationen.

Även *Samernas hälsa och livssituation* (Sjölander 2010) ger en översikt över *samers* hälsa och diskuterar konsekvenserna av det dåliga kunskapsläget. Enligt Sjölander är läget acceptabelt inom några begränsade områden, men generellt är kunskapen om *samers* hälsa bristfällig. Dessutom är kunskapen om den samiska hälsosituationen, samisk kultur och rennäringens villkor bristfällig inom hälso- och sjukvården, på vårdcentraler, hos personal vid berörda statliga myndigheter samt bland rikspolitiker, vilket enligt Sjölander kan leda till att möjligheterna att upptäcka ohälsa minskar, bemötandet i sjukvården försämras och förtroendet för sjukvården bland *samer* minskar. Sjölander påpekar att *samer* enligt folkrätten ska ha samma möjlighet till bästa möjliga hälsa som andra medborgare, men om kunskap saknas har *samer* i praktiken inte samma tillgång till sjukvård som andra svenskar.

Artikeln *What is known about the health and living conditions of the indigenous people of northern Scandinavia, the Sami?* (Sjölander 2011) beskriver återigen kunskapsläget angående *samers* hälsa, men är riktad till en internationell publik. Det konstateras att den befintliga kunskapen är begränsad,

men att den forskning som finns visar att samernas hälsa är god jämfört med andra urbefolkningar i polarregionen. Sjölander påpekar dock att även om samers hälsa i Sverige inte tycks skilja sig i stort jämfört med den övriga befolkningen, finns det specifika hälsoproblem bland samer, i synnerhet bland de renskötande samerna. Gruppens marginalisering och majoritetsbefolkningens dåliga kunskaper om renskötande samer och samisk kultur ringas in som problem och Sjölander menar att de viktigaste åtgärderna vore att förbättra förutsättningarna för renskötarna, att stärka den samiska kulturen och framför allt att stärka samernas rättigheter att använda mark för rennäringen och andra kulturellt och ekonomiskt viktiga aktiviteter. Sjölander föreslår att ett samiskt hälsocenter med samiska hälsokoordinatorer inrättas.

Kaisers (2011) avhandling *Mental health problems among the Swedish reindeer-herding population* undersöker olika aspekter av psykisk ohälsa bland svenska renskötande samer och har även för avsikt att öka förståelsen för unga renskötande mäns livsvillkor. Gränsdragningen för vem som har renskötselrätt är en juridisk gränsdragning, men innebär även en social indelning och en fördelning av både ekonomiska och sociala resurser. Bland annat detta samt normer och föreställningar kring gruppidentitet bland renskötare och en upplevelse av bristande stöd från omgivningen har enligt Kaiser betydelse för de visade psykiska problemen inom den svenska renskötande samiska populationen.

I Nilssons (2012) avhandling *Sami lifestyle and health* beskrivs livsstil och kostvanor hos samer och undersöks betydelsen av ”traditionell samisk” livsstil för risken att insjukna eller dö i cancer eller hjärt- och kärlsjukdomar. Bakgrunden till undersökningen är samernas goda hälsa jämfört med andra urfolk i världen. Resultaten visar inga tydliga samband mellan de aspekter av traditionell samisk livsstil som studerades och samernas relativt goda hälsa.

I artikeln *Confidence towards primary health care, psychiatry and social services in northern Sweden* (Daerga m.fl. 2012) visar bland annat att de renskötande samerna, såväl män som kvinnor, har lägre förtroende för primärvård och psykiatri än den icke-samiska befolkningen som bor i samma geografiska område.

Vid universitetet i Tromsø, Norge, finns sedan tio år tillbaka Senter for samisk helseforskning (SSHF), som är en enhet vid Institutt for samfunnsmedisin. Dess huvuduppdrag är att ta fram ny kunskap om samernas hälsa och livsvillkor i Norge. En viktig del av verksamheten är hälsoundersökningen *Helse- og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetning – Saminor* som genomfördes för första gången 2003–2004 i samarbete med Nasjonal folkehelseinstitutt och som pågår nu för andra gången (Saminor 2). Senter for Samisk helseforskning finansieras av Helse- og omsorgsdepartementet i Norge.⁶

⁶ http://uit.no/ansatte/organisasjon/omenheten?p_dimension_id=88115&p_menu=28927

2.1.2.6 Kvinnors utsatthet

Kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna kan vara dubbelt utsatta när det gäller diskriminering, dels som kvinnor och dels som minoritetsmedlemmar. Regeringen genomförde därför 2008–2010 en särskild satsning för att stärka dessa kvinnors ställning i samhället (2.1.1.3).

Exempelvis fick Centrum för multietnisk forskning (nu Hugo Valentin-centrum) i uppdrag av regeringen att studera behovet av riktade utbildnings-satsningar för kvinnor tillhörande de nationella minoriteterna. Rapporten *Kunskap för egenmakt – minoritetskvinnor och folkbildning* (Gröndahl & Huss 2010) visar att folkbildning som speciellt riktar sig till minoritetskvinnorna sker i mycket liten omfattning och tycks också ha minskat de senaste åren, trots att det finns ett tydligt intresse från utbildningsinstitutionerna att rekrytera minoritetskvinnor och erbjuda verksamhet som de efterfrågar. Två hinder som tas upp är bristen på statistik för att lokalisera minoriteterna och det faktum att de nationella minoriteterna inte nämns som en särskild kategori i statens syfte med bidragen till folkbildningen. Generella önskemål som lyfts fram av kvinnor från flera grupper är verksamheter inom kulturell och språklig revitalisering, jämställdhet och kvinnors demokratiska rättigheter. Man föreslår också åtgärder för att skapa bättre ekonomiska möjligheter att delta i utbildning. Det konstateras att det saknas forskning om judiska kvinnors utbildning i Sverige, men att det är sannolikt att andelen högutbildade generellt är högre än bland majoritetsbefolkningen och att man följer det allmänna "Bildungsideal" som generellt råder inom judiska befolkningsgrupper. Ett långsiktigt synsätt på minoritetsfrågan efterlyses i rapporten, och det påpekas att de fem minoriteterna har olika behov. Möjligheterna för yngre respektive äldre kvinnor att delta i utbildningar samt kvinnornas roll i hemmet som ibland begränsar deras möjligheter att delta i utbildningar, ställer krav på utbildningarna. För att överkomma hinder av olika slag föreslås ett mer långsiktigt samarbete mellan minoritetsorganisationer och folkbildningsinstitutioner.

Statens folkhälsoinstitut fick av regeringen uppdraget att undersöka vilken kunskap och beredskap det finns hos svenska myndigheter i mötet med våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna. Delrapporten *Bemötande av våldsutsatta kvinnor från de nationella minoriteterna* (FHI 2010b) visar att det inte finns några specifika handlingsplaner för våldsutsatta minoritetskvinnor. Vissa myndighetspersoner pekar på svårigheten att veta om en kvinna tillhör en nationell minoritet ifall hon inte berättar det själv, och andra menar att de befintliga riktlinjerna inkluderar alla kvinnor och att man ser till individuella behov. Mer kunskap om etnisk mångfald efterfrågas av vissa, och man lyfter fram samverkan mellan myndigheter och organisationer som en framgångsfaktor i förebyggande av mäns våld mot kvinnor. I intervjustudien ingick inte den judiska gruppen, och det konstaterades att ytterst få fall av våld mot kvinnor inom den judiska gruppen under de senaste årtiondena har kommit till de sociala sektionernas eller myndigheternas kännedom. Samtliga intervjuade grupper menar att det är viktigt att kunna använda sitt språk i

mötet med myndigheter. Några samiska och romska kvinnor vittnar om direkt fördomsfulla attityder och uttalanden mot minoritetsgrupperna från handläggare inom socialtjänsten, polisen och rättsväsendet, och generellt ansåg en majoritet av kvinnorna att det intryck de hade fått av myndighetsstödet var övervägande negativt. Bland många förslag till åtgärder finns utbildning till bland annat socialtjänstens personal kring bemötandet av minoritetskvinnor och kring samverkan mellan myndigheter, det civila samhället och företrädare för de nationella minoriteternas organisationer för att uppnå kunskap om etnisk mångfald och minoriteters livsvillkor i Sverige, samt upprättandet av stödlinjer för våldsutsatta kvinnor som tillhör de romska och samiska grupperna.

Sedan rapporten kom ut har Folkhälsoinstitutet fortsatt sitt arbete med utgångspunkt i de resultat som presenterades i delrapporten. Den andra fasen av arbetet ska mynna ut i en genomförandeplan för fortsatt utveckling på området. Delrapporten har också legat till grund för tre olika foldrar som har riktats till hälso- och sjukvården samt polis och socialtjänst: *Intryck, avtryck – framtidstro. Bemötande av våldsutsatta kvinnor från de nationella minoriteterna* (FHI 2010c).

I avhandlingen *Women Narratives from Tornedalen – Northernmost Sweden: Gender and Culture in Perspective* (Juntti-Henriksson 2008) analyseras tornedalska kvinnors livsberättelser med hjälp av feministisk teori. Enligt avhandlingen har traditionella könsmonster levt kvar i Tornedalen långt in på 1990-talet. En central del av kvinnornas livsberättelser tycks vara bilden av vad det lokala samhället/samfundet förväntar sig av dem. Många av kvinnorna var mycket insatta i jämställdhetsdiskussioner och talade mycket om dem, samtidigt som man hävdade att den tornedalska jämställdheten inte signifikant rört sig till det bättre sedan 1950-talet.

Rapporten *En särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet* (Sametinget 2011a) pekar på behovet av fortsatt arbete med jämställdhet inom Sametinget och inom det samiska samhället. Mer resurser och kontinuitet i arbetet behövs för att förankra frågorna och bygga upp kompetens, och vikten av att jämställdhetsarbetet integreras i Sametingets ordinarie verksamhet betonas. Man ser samverkansmöjligheter kring Livsmiljöprogrammet Eallinbiras och det tillhörande arbetet kring árbediehtu, traditionell kunskap. Bland de konkreta förslag som framförs i rapporten finns tillsättning av en tjänst med ansvar för jämställdhetsfrågor, en revidering av Sametingets jämställdhetsprogram, utbildning av samisk skolpersonal inom jämställdhet och ökat internationellt samarbete.

2.1.2.7 Barns och ungdomars utsatthet

På samma sätt som när det gäller kvinnor är också barn som tillhör nationella minoriteter dubbelt utsatta: dels som barn och dels som minoritetsmedlemmar. Några titlar med relevans för området minoritetsbarn och -ungdomar har kommit ut under de senaste åren.

I flera rapporter som redan har nämnts inom detta delområde (BO 2005, Socialstyrelsen 2006, Skolverket 2007, Pikkarainen & Brodin 2008a och 2008b, de los Reyes 2009, Orama 2011) speglas minoritetsbarnens egna upplevelser av utsatthet, ibland regelrätt diskriminering och mobbning, eller erfarenheter av att barnens rätt till egen kultur och eget språk negligeras av myndigheterna. Samtidigt uttrycker minoritetsbarnen en stolthet och glädje över den egna kulturen och en vilja att i sin egen tur föra arvet vidare till sina egna framtida barn (Orama 2011). Flera intervjuade barn efterlyser en effektivare undervisning i skolan om minoritetsbarns rättigheter och de olika minoriteternas kultur och språk. Åtgärder för att stärka minoritetsbarns och ungas delaktighet och möjligheter till reellt inflytande efterlyses i rapporterna (BO 2005, Orama 2011).

Liknande resultat kom fram i projektet *Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar* (BO 2008), som svenska Barnombudsmannen genomförde i samarbete med Barnombudsmannen i Finland och Barneombudet i Norge. Projektet hade som syfte att belysa det som barnen själva anser vara problem och möjligheter, med avsikt att uppmuntra beslutsfattare att agera. I projektrapporten från 2008 konstaterar Barnombudsmannen att det finns stora likheter i hur barnen ser på sina liv i de tre länderna. Positivt är att ungdomarna är mycket stolta över både sin kultur och sin identitet och känner sig trygga i samiska miljöer. Negativt är att ungdomarna anser att undervisningen om samer och i samiska är bristfällig, då det saknas både lärare och skolmaterial. Även diskriminering och mobbning av samer förekommer i skolan. Enligt rapporten finns det ett behov av kunskap om samisk barnuppfostran i skolan och i samhället i stort. Ungdomarna anser att föräldragenerationens anpassning till majoritetssamhället negativt påverkar ungdomarnas möjligheter att utveckla det samiska språket och identiteten samt att massmedia inte i tillräckligt hög grad presenterar ungdomskultur på samiska. Några ungdomar är också missnöjda över att språket ska avgöra tillhörighet till det samiska samhället. Barnombudsmannen pekar också på att Sametinget, en institution som ungdomarna upplever som frånvarande, har en viktig roll i att öka möjligheterna för barn och ungdomar att påverka sina liv. Utifrån resultatet av projektet föreslår Barnombudsmannen en rad åtgärder inom områden som skola och utbildning, massmedia och fritid.

I flera studier som har kommit ut påpekas att informationen om de nationella minoriteternas status och rättigheter till berörda myndigheter med flera har varit bristfällig. En del myndigheter har nyligen producerat lättillgängligt material för att råda bot på denna brist. Bland annat finns ett antal foldrar och handböcker tillgängliga på webbplatsen för Länsstyrelsen i Stockholms län.⁷

⁷ <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/manniska-och-samhalle/nationella-minoriteter/Pages/default.aspx>

2.2 Andra delområdet: Delaktighet och inflytande

De nationella minoriteterna ska enligt regeringen ges tillgång till olika nationella, regionala och lokala dialogforum på likvärdiga villkor som majoritetsbefolkningen. Strukturella hinder mot inflytande ska i möjligaste mån undanröjas. Detta innebär att formerna för samråd ska förbättras och att de nationella minoriteterna ska få reellt inflytande i frågor som berör dem. Politiskt deltagande ska uppmuntras, såsom deltagande i Sametingsvalen. Utarbetande av olika former för inflytande för de nationella minoriteterna bör främjas, till exempel genom deltagande i olika brukarråd eller andra samverkansforum. Kvinnors och ungas deltagande ska uppmuntras (prop. 2008/09:158 s. 46).

I det följande presenteras först den kritik som Sverige har fått från Europarådet och andra internationella granskningsinstanser och sedan de åtgärder som Sverige har vidtagit för att förbättra genomförandet av minoritetspolitiken. Därefter följer en presentation av publicerade vetenskapliga studier, myndighetsrapporter, utvärderingar med mera inom delområdet *Delaktighet och inflytande*.

2.2.1 Internationell kritik och insatser på området sedan 2005

2.2.1.1 Granskning av ramkonventionens efterlevnad

Europarådets rådgivande kommitté uttalade i sin andra rapport om ramkonventionens efterlevnad att Sverige har genomfört en del välkomna åtgärder för att personer som tillhör nationella minoriteter ska få ökad delaktighet i beslutsfattandet. Till exempel har Sametinget fått en ökad roll i rennäringsadministrationen, och nya rutiner har införts för regelbundna samråd mellan nationella minoriteter och Regeringskansliet. Sametingets fulla potential utnyttjas emellertid inte inom andra områden än renskötsel, och borde enligt rådgivande kommittén utökas. Det är viktigt att samer som individer och genom sina representationsstrukturer effektivt kan delta i beslutsfattande på en mängd olika områden. Det är till exempel mycket viktigt att samerna effektivt kan delta i beslutsfattandet om fysisk samhällsplanering (ACFC 2007, s. 24 och 168).

Rådgivande kommittén noterade att det finns betydande skillnader mellan olika lokala myndigheter när det gäller deras engagemang för att involvera nationella minoriteter i beslutsprocesser. Samtidigt har en del lokala initiativ, till exempel flytten av Kiruna stad på grund av följderna av gruvbrytningen, stor påverkan på minoriteter och deras aktiviteter, till exempel renskötsel. Det är viktigt att se till att berörda minoriteter är verkligen delaktiga i dessa processer (ACFC 2007, s. 25)

Rådgivande kommittén underströk att samrådet med representanter för nationella minoriteter i beslutsfattandet bör omfatta en mängd olika områden, däribland dem som inte uteslutande handlar om minoritetsfrågor. På lokal nivå verkar det vara stora skillnader på hur representanter för nationella minoriteter kan påverka beslutsprocessen. I vissa kommuner har nationella minori-

teter inflytande både genom traditionella folkvalda organ och genom specialstrukturer, medan de i andra kommuner är i stort sett frånvarande i beslutsprocessen. Den rådgivande kommittén uppmanade därför myndigheterna att säkerställa tydlighet och konsekvens när det gäller ansvaret på regeringsnivå för att hantera nationella minoritetsfrågor och att se till att samrådet med nationella minoriteter är brett, inkluderande och effektivt, både på nationell och på lokal nivå (ACFC 2007, s. 172–174).

Ministerkommittén rekommenderade mot bakgrund av detta regeringen att säkerställa delaktighet för de nationella minoriteterna i beslutsprocesser på både statlig och lokal nivå, däribland i generella frågor av central betydelse för de nationella minoriteterna samt att överväga att utöka Sametingets roll inom områden utanför rennäringen (CM/ResCMN(2008)4).

2.2.1.2 Annan internationell kritik sedan 2005

Av regeringens sammanställning (A2011/2469/DISK) framgår att internationella övervakningsorgan har tagit upp frågor som berör de nationella minoriteternas möjligheter till delaktighet och inflytande i samhället.

- FN:s kommitté för mänskliga rättigheter rekommenderade 2009 Sverige att intensivt sitt arbete för att involvera samerna i beslutsprocesser som rör miljön och det samiska folkets försörjningsmöjligheter (A/HRC/15/11).
- FN:s råd för mänskliga rättigheter framförde 2010 flera rekommendationer rörande samerna, bland annat att fortsätta att utforma och genomföra effektiva åtgärder för dialog och samråd med det samiska folket i alla delar av regeringens politik som rör samerna, liksom vid utarbetandet av ny lagstiftning. Sverige rekommenderades också att effektivt genomföra FN:s urfolksdeklaration och etablera mekanismer för detta i samarbete med det samiska folket. Sverige uppmanades vidare att ta initiativ till fler studier av metoder för att klarlägga samernas rätt till land, vatten och naturresurser samt att utforma åtgärder för att säkerställa att samerna kan delta aktivt i samråd på både nationell och kommunal nivå i sådana frågor (A/HRC/15/11).
- FN:s specialrapportör för urfolkens mänskliga rättigheter och grundläggande friheter uttalade 2011 att mer behöver göras för att säkerställa att det samiska folket kan utöva sin rätt till självbestämmande. Särskild hänsyn ska också tas till att utveckla gemensamma mål för samerna som ett folk som lever i flera stater. Specialrapportören rekommenderade de nordiska staterna att fortsätta och utöka sina ansträngningar för att genomföra samernas rätt till självbestämmande och på ett mer genuint sätt kunna påverka beslutsfattandet i frågor som rör dem. Detta mål skulle i viss mån kunna uppnås genom mer effektiva samrådsprocedurer som säkerställer att beslut som direkt berör samerna inte fattas innan samerna har lämnat sitt fria och informerade samtycke, ansåg specialrapportören. Dessutom bör staterna överväga att ge sametingen rätt att ensamma be-

sluta om vissa frågor som rör samerna, såsom i frågor om samiska marker, språk, traditionella sedvänjor och kultur. Specialrapportören rekommenderade Sverige att göra en översyn över det svenska Sametingets ställning och funktion i relation till regeringen och dess myndigheter, i syfte att utöka Sametingets självständiga beslutanderätt. Lagstiftningsprocedurer och administrativa processer som tillåter att naturresurser tas från samiska markområden bör överensstämma med internationell rätt, inklusive de som kräver samråd med de berörda urfolksgrupperna och deras fria och informerade samtycke. Dessutom ska man se till att det finns medlingsprocedurer och kompensation och att vinsterna fördelas på ett adekvat sätt (A/HRC/18/XX/Add.Y 2011).

2.2.1.3 Vad har gjorts sedan 2005?

I regeringens tredje rapport om efterlevnaden av ramkonventionen (Rapport 2011) nämns några satsningar som förväntas stärka minoriteternas möjligheter till inflytande och samhälleligt deltagande.

Möjligheten för organisationer som företräder någon nationell minoritetsgrupp att få *statligt bidrag* kvarstår. Syftet är att främja kultur- och identitetsstärkande insatser samt att stödja minoritetspolitiken och gruppernas inflytande i samhällslivet. Detta bidrag är fr.o.m. 2006 reglerat genom förordningen (2005:765) om statsbidrag för nationella minoriteter. Anslaget har höjts till 6 miljoner kronor per år fr.o.m. 2010 (Rapport 2011, s. 30).

Sedan Sveriges förra rapport har Sametinget fått *utökat ansvar* för samiska frågor för att därmed öka Sametingets inflytande i frågor som berör dem. De uppgifter som överförts har tidigare legat på länsstyrelserna och Jordbruksverket och rör främst rennäringen. Ansvaret överfördes till Sametinget den 1 januari 2007. För att kunna hantera de nya uppgifterna har Sametinget tillförts nya medel (Rapport 2011, s. 32).

2.2.2 Publikationer som har getts ut sedan 2005 inom delområdet Delaktighet och inflytande

Bland publikationer som har kommit ut inom området märks framför allt länsstyrelsernas och Sametingets rapportering när det gäller genomförandet av minoritets- och minoritetsspråklagen i förvaltningskommunerna, samt ett antal publikationer som berör sverigefinnar, romer och samer. Delaktighet och inflytande i form av organisering, lokalpolitiskt deltagande, samråd mellan minoriteter och myndigheter, deltagande i beslutsfattandet i ärenden som berör minoritetsgrupperna samt möjlighet att delta i forskningen om den egna gruppen eller dess kultur på lika villkor är återkommande frågor i dessa publikationer.

2.2.2.1 Minoriteters delaktighet och inflytande på lokal och regional nivå

Den andra delen i konstitutionsutskottets uppföljning av den svenska minoritetspolitiken från 2005, *Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsspråksperspektiv* (Hyltenstam & Milani 2005) avsåg bland annat att utreda de nationella minoriteternas möjligheter till ökat inflytande. En slutsats i den första delstudien var att minoriteternas möjligheter till samråd och inflytande generellt ansågs ha ökat sedan 2000. En del intervjuade minoritetsrepresentanter ansåg dock att det fanns problem, inte minst när det gäller samrådsförfarandena, men även i övrigt. Från samiskt håll uttrycktes åsikten att så länge Sametinget inte är ett beslutsfattande organ har man inga möjligheter till reellt inflytande i samiska angelägenheter. En del intervjuade betvivlade uppriktigheten hos myndigheterna vid samråd; exempelvis ansåg några att verksamheten delvis är ”ett skådespeleri” eller befarade att det kunde vara ”spel för gallerierna” (Hyltenstam 2005, s. 34). Några menade att samrådet med regeringen har utvecklats enbart på regeringens villkor, och andra önskade att minoriteterna fick ett större förtroende och ansvar för att styra sina egna angelägenheter. De intervjuade pekade också på stora olikheter minoritetsgrupperna emellan samt stora skillnader i organiseringsgrad och möjlighet att klara den arbetsbörda som samråd och andra kontakter med regering och myndigheter innebär.

I uppföljningens tredje del, *Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000–2004*, utreds hur förvaltningsområdena i Norrbottens län har implementerat lagarna och vad riksdagsbeslutet har betytt för den enskilde medborgaren. Deltagandet mättes genom att studera i vilken mån användningen av minoritetsspråk har ökat inom förvaltningsområdena, och resultaten visar att språkanvändningen särskilt har ökat för meänkieli och finska i de södra delarna av Tornedalen. Enligt utredaren beror detta framför allt på att kunskaper i finska och meänkieli är relativt vanliga bland kommunalt anställda i Tornedalskommunerna. Kompetensen på regional och central nivå bedöms dock vara sämre för meänkieli än för till exempel finska. Enligt utredaren måste resurser satsas på att utveckla både meänkieli och samiska för att öka språkens kommunikativa funktion i det moderna samhället. När det gäller samiska krävs det att mer samisktalande personal rekryteras till förvaltningar och myndigheter samt att befintlig tvåspråkig personal får utveckla sina språkliga färdigheter i samiska.

En undersökning med rubriken *Kommunenkät rörande nationella minoriteter* (IJ2008/858/DISK) genomfördes av Integrations- och jämställdhetsdepartementet bland Sveriges kommuner med syfte att få en bild av kommunernas arbete med de minoritetspolitiska målen under december 2006 och våren 2007. Enkätsvaren bekräftade den bild som framkommit vid andra uppföljningar, nämligen att kommunerna generellt behövde mer kunskap om Sveriges minoritetsåtaganden, att åtagandena behövde konkretiseras, minoriteter-

nas särskilda ställning tydliggöras och samrådet mellan kommuner och minoritetsgrupper stärkas lokalt.

Skrivelsen *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009* presenterades 2006 (Regeringen 2006). Syftet med den nationella handlingsplanen är att ta ett samlat grepp om frågor om skyddet för de mänskliga rättigheterna och utifrån detta arbeta systematiskt för det långsiktiga målet att uppnå full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige. Skrivelsen innehåller två delar, en som kartlägger situationen för de mänskliga rättigheterna i Sverige 2006 och en som innehåller handlingsplanen med åtgärder för att stärka och skydda vissa rättigheter. I båda delarna behandlas samerna, som en av Sveriges fem nationella minoriteter, men också som urfolk i Sverige. Det konstateras att samerna enligt folkrätten har rättigheter utöver de som följer på ställningen som nationell minoritet. Här menar man att de viktigaste internationella reglerna om urfolk finns i ILO:s konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder, vilken Sverige inte har ratificerat. Man noterar den internationella och nationella kritik som har framförts mot att Sverige inte har ratificerat konventionen eller undanröjt den rättsliga oklarheten kring samernas markrättigheter, samt uppmaningarna Sverige har fått att stärka samernas delaktighet och inflytande i frågor som rör dem. I handlingsplanen finns också åtgärder som berör Sveriges nationella minoriteter. Många av åtgärderna redovisas på annat håll i denna kunskapsöversikt.

Regeringen gav 2009 Regeringskansliets dåvarande generaldirektör Hans Ytterberg i uppdrag att utvärdera den nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter och ge rekommendationer inför det fortsatta arbetet. I sin utredning *Samlat, genomtänkt och uthålligt? En utvärdering av regeringens nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter 2006–2009* (SOU 2011:29) tar Ytterberg också upp delar av den nationella minoritetspolitiken. Enligt hans bedömning har samrådet med de nationella minoriteternas representanter förstärkts genom Sveriges rapportering till Europarådet om efterlevnaden av minoritetskonventionerna. Regeringen har initierat en kunskapsmätning om konventionerna hos anställda och politiker inom kommunen, och kommunernas ansvar har förtydligats genom lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Utredaren kommenterar några åtgärder som tas upp i handlingsplanen och som berör romernas situation. Utifrån romernas uppenbara underläge i samhällsdeltagandet på lika villkor ifrågasätter Ytterberg att detta inte uppmärksammas i större utsträckning i handlingsplanen. Ytterberg rekommenderar en nationell, långsiktig ansträngning för att förverkliga romers lika deltagande i samhället. De offentliga samhällsorganens ansvar framhålls, liksom kontinuerligt samråd med romerna själva. Utbildning är den viktigaste faktorn för att nå delaktighet och måste prioriteras. Staten och kommunerna föreslås verka i samråd för att garantera romers rätt till utbildning som en mänsklig rättighet. Även samernas situation kommenteras särskilt av utredaren, och rekommendationer ges när det gäller utökade ansträngningar för att åstadkomma en samlad urfolkspolitik som en del av

mänskliga rättigheter i Sverige. Vikten av en nära konsultation med och ett aktivt deltagande från samerna betonas. Utredaren betonar även vikten av att säkerställa att förhandlingar om en nordisk samekonvention genomförs så att samernas deltagande och inflytande säkerställs och att tidsplanen på fem år verkligen hålls.

Rapporten *Förbättrat samråd inom språkligt förvaltningsområde – Dialogmodellen* (Mella & Mäntyranta 2008) är resultatet av ett uppdrag från Integrations- och jämställdhetsdepartementet till Kommunförbundet Norrbotten och Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T) som syftade till att utarbeta en modell för bättre samråd på lokal nivå. Utredarna presenterar den så kallade dialogmodellen och en checklista för organisering av arbete på lokal nivå. Man diskuterar också valet av minoritetsrepresentanter till samrådet och vikten av att deltagandet ska ses som ett förtroendemannauppdrag. Man pekar också på vikten av att återkoppla beslut till minoriteten.

Under 2010–2012 har förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska utvidgats från de ursprungligen sju kommunerna till sammanlagt 60 (från och med januari 2012). 2011 lämnade Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholms län sin rapport *Nationella minoriteter. Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk* (Länsstyrelsen & Sametinget 2011), som avser det minoritetspolitiska arbetet under 2010 med utgångspunkt i redovisningar från kommuner och landsting/regioner inom förvaltningsområdena. Det konstateras att året 2010 för de flesta kommuner var ett år av uppbyggnad av struktur och organisation. En del kommuner har en särskild samordnare som arbetar för en viss tid eller heltid. Några få kommuner har under en viss tid anlitat konsulter som har haft till uppgift att genomföra kartläggning samt utforma förslag till handlingsplan. Kommunernas rapporter ser olika ut; en del redovisar väldigt ingående och andra mer sparsamt. Framgångsfaktorer som pekas ut är tydligt definierade mål och en klar förankring i ledningen, en tydlig samordnande funktion för minoritetsverksamheten och ett fungerande samråd med minoriteterna. Det så kallade grundskyddet ses här som ett viktigt minoritetspolitiskt åtagande, men bedöms enligt rapporten ha hamnat i skymundan och måste stärkas. Rapporten behandlar också redovisningar som har inkommit från elva myndigheter som har fått i uppdrag att rapportera sina minoritetspolitiska insatser och erfarenheter. Utifrån dessa redovisningar menar man att de viktiga utvecklingsområdena för 2011 är att få i gång samråd och kartläggning av varje nationell minoritets specifika behov kopplat till respektive myndighets verksamhet inom varje myndighet, att myndigheterna utser ansvariga i ledningsfunktion, att det finns tydliga mandat och att myndigheterna fortsätter att sprida kunskap om minoritets- och minoritetsspråklagen internt och externt.

I uppföljningsrapporten för 2011 *Nationella minoriteter. Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2011* (Länsstyrelsen & Sametinget 2012) upprepas en stor del av kritiken från det föregående året. De flesta av kommunerna som ingår i språkliga förvaltnings-

områden har utvecklat rutiner för samråd när det gäller de språk förvaltningsområdena avser. Samrådsformerna i förvaltningskommunerna varierar mycket; i vissa fall har samrådet enbart en rådgivande funktion, i andra har samrådet en viss beslutanderätt över hur statsbidraget ska användas. I några fall består samrådet av fasta, arvoderade delegater, medan andra samråd är mer löst sammansatta. När det gäller de övriga språken inom förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska samt alla fem minoritetsspråken utanför förvaltningsområdena (och även inom landsting och regioner) är situationen mycket sämre. I rapporten görs samma bedömning som året innan: att insatser måste stärkas när det gäller att just lyfta fram grundskyddet för alla fem minoriteter i alla kommuner i landet, vilket bedöms vara det kanske viktigaste om Sverige verkligen ska kunna efterleva sina internationella åtaganden och sin nationella lagstiftning.

2.2.2.2 Sverigefinnars delaktighet och inflytande i samhället

Rapporten *Svenskt och finskt i kommunerna* (Bäck m.fl. 2005) från Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet, innehåller flera artiklar som undersöker hur finskspråkiga i Sverige och svenskspråkiga i Finland förhåller sig till kommuner de lever i. Materialet för undersökningarna samlades inom ramen för det finsk-svenska forskningsprogrammet *Svenskt i Finland – finskt i Sverige* (2000–2003).

Syftet med Granquists studie *Kommunpolitiskt deltagande* (2005) var att undersöka deltagandet i kommunpolitiken bland sverigefinnar och finlands-svenskar. I analyserna omfattas olika sätt att påverka kommunala beslut och planer, underskrifter på upprop, kontakter med tjänstemän och politiker samt demonstrationer. Även beredskapen att åta sig ett politiskt eller ett opolitiskt uppdrag ingick i undersökningen. Resultaten visar att det politiska deltagandet är mycket högt, men när man fokuserar på dem som gjort något utöver att rösta ligger sverigefinnarna lägst. Enligt författaren är det dock inte tillhörigheten till majoritet eller minoritet som bidrar till olika grad av politiskt deltagande. I de svenska kommunerna är till exempel hög eller medelhög utbildning den genomgående viktiga faktorn för valdeltagandet. Lokal samhörighet spelar också stor roll. När det gäller språktillhörighet visar studien att en starkt enspråkig tillhörighet tenderar att motverka politiskt deltagande.

Studien *Tio kommuner* (Ivars & Sandberg 2005) kartlägger språkliga minoriteters möjligheter att påverka lokalpolitiken samt deras tillgång till kommunal service. Enligt författarna pågår det i de svenska kommunerna en sammansmältning mellan den sverigefinska minoritetsgruppen och den svenska majoriteten. De sverigefinska respondenterna har bott i kommunen en stor andel av sitt liv och mobiliserat sig kring skola och senare i livet kring äldreomsorg på finska. Assimilationen betyder enligt författarna att det inte längre finns underlag för finskspråkig skola och barnomsorg.

I Sandbergs studie *Lokala språkminoriteter och kommunen* (2005) ställs frågan om huruvida de språkliga majoritets- och minoritetsförhållandena i en kommun påverkar invånarnas syn på beslutsfattandet och serviceutbudet i

kommunen. Minoritetsstatusen ger starkast utslag när det gäller frågor om hur man känner att man har behandlats av systemet i jämförelse med andra samt hur väl man uppfattar att kommuner lever upp till kraven på likvärdig service till språkgrupperna. Sverigefinnar har i båda fallen en negativare syn än majoriteten på vad systemet ger den enskilde och en svagare tilltro till själva beslutsfattandet än finlandssvenskar. Enligt Sandberg orienterar sig de sverigefinska lokala minoriteterna i större grad mot majoritetsbefolkningen och efterfrågar inte i någon större utsträckning finskspråkig service. Studien visar på ett nästan genomgående entydigt negativt samband mellan samhörighet med den egna gruppen, inklusive föreningsmedlemskap på eget språk, och synen på kommunen. Särskilt i mindre kommuner är de som är orienterade mot den egna gruppen missnöjda och de som inte intresserar sig mer nöjda.

I artikeln *Socialt kapital* (Sundback 2005) i antologin *Svenskt och finskt i kommunerna* (Bäck m.fl. 2005) diskuteras begreppet socialt kapital när det gäller sverigefinnar och finlandssvenskar jämfört med majoritetsbefolkningen i Sverige och Finland. I studien verkade finlandssvenskarnas medvetenhet och intresse för till exempel politik vara större än sverigefinnarnas men inte alltid större än de båda majoriteternas. Sverigefinnarna framstod som svaga i fråga om politisk kapacitet och hade lite intresse för val. Däremot var de relativt intresserade av samhällsliga frågor som hade en sverigefinsk inriktning. Studien tyder på att stödet för minoritetspolitiska åtgärder är lika starkt i båda minoritetsgrupperna. Enligt författaren är medlemskap i föreningar en indikator på individens integration i den demokratiska kultur och de institutionella ramar som råder i samhället. Sverigefinnarnas föreningsväsen bedöms vara svagt utbyggt, och viljan att söka medlemskap i svenska sammanslutningar är liten. Jämfört med finlandssvenskarna anses sverigefinnarnas identitet variera mycket och färgas av erfarenheterna av flyttningen till Sverige och av försvenskningen som varit förutsättningen för framgång i samhället.

Artikeln *Språkgruppernas organisation* (Bäck & Sandberg 2005) redovisar resultaten från en enkätstudie om föreningsengagemanget bland finskspråkiga i Sverige och svenskspråkiga i Finland i femton olika kategorier av föreningar. Författarna konstaterar att finlandssvenskar oftare är föreningsmedlemmar och även att vissa viktiga institutioner som finns för finlandssvenskarna helt saknar motsvarighet när det gäller sverigefinnarna. De senare har inga egna politiska partier, ingen finskspråkig högre utbildning och inte heller någon motsvarighet till de finlandssvenska fonderna som bland annat förser svenskspråkiga föreningar, medier och utbildningsverksamheter med resurser. Detta leder till att hela sektorn av minoritetsinstitutioner tunnas ut. Förutom föreningar, framför allt Sverigefinska Riksförbundets distriktsorganisationer och lokalföreningar, finns några sverigefinska institutioner inom medier och kyrklig verksamhet.

Kapitlet *Emancipation i vardande? Drag i tornedalingars och sverigefinnars språkpolitiska utveckling* (Huss & Wande 2006) ingår i antologin *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening* (Junila & Westin 2006) som redovisar undersökningar från det bilaterala forsknings-

programmet *Svenskt i Finland – finskt i Sverige*. I kapitlet undersöks hur olika uppfattningar i språkfrågan har tagit sig uttryck i den språkpolitiska debatten i Sverige, men även hur detta har påverkat gruppernas etnopolitiska utveckling ur ett emancipatoriskt perspektiv. Författarna konstaterar att det finns många likheter mellan grupperna men även skillnader som påverkar deras situation. Sverigefinnar har – i motsats till tornedalingar – inte en enda regional förankring utan finns utspridda över hela landet och är till stor del invandrare i första, andra eller tredje generationen, många med täta kontakter med Finland. Inom båda grupperna finns dock klara tecken på ett stigande intresse för språk- och identitetsfrågor, vilket också har lett till en starkare organisering i samhället.

2.2.2.3 Romers delaktighet och inflytande i samhället

När det gäller den romska befolkningen är frågor kring delaktighet och inflytande speciellt problematiska. I juli 2010 överlämnade Delegationen för romska frågor sitt betänkande *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) till regeringen (se även avsnitt 2.1.2.1). Den nya nationella strategin som föreslås i betänkandet handlar mycket om delaktighet och inflytande. Ett av huvudmålen är att häva romers maktunderläge genom att satsa särskilt på utbildning och försörjning, och motivera ett deltagande i samhället. Ett antal konkreta förslag ges för att stärka romers deltagande i samhället, till exempel ”engagemangsguider” för unga, en romsk ungdomsledarakademi och en romsk kulturnämnd. Delegationen betonar att förutsättningen för att strategin ska kunna genomföras är att romers tillit till majoritetssamhället kan repareras. Delaktighet och inflytande kan enligt utredarna bestå i att fler romer ska rösta och bli förtroendevalda, att fler samrådsorgan bildas där romer ingår samt att en egen representation som kan vara ett organ för självstyrelse skapas. En tydlig politik och en effektiv organisering av verkställigheten behövs, och ansvaret för detta föreslås anförtros ett sekretariat för romska frågor, vilket ska bygga på en samrådsmodell.

I regeringens skrivelse *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032* (skr. 2011/12:56) betonas vikten av att romer har inflytande över strategin och är delaktiga i genomförandet samt att myndigheter och kommuner tar ett tydligt och aktivt ansvar. Bland annat ska fem pilotkommuner bedriva utvecklingsarbete 2012–2015 i samarbete med romer och berörda myndigheter. Tanken är att ta fram goda exempel på arbetssätt som kan spridas över landet. Däremot menar regeringen att det inte är aktuellt med inrättande av en romsk representation eller etablering av ett romskt förvaltningsområde, och de flesta förslagen på andra konkreta åtgärder för att stärka romers delaktighet i samhället, såsom inrättande av en ungdomsledarakademi, en romsk kulturnämnd mm., har inte antagits.

Arbetet med att förbättra romernas situation i samhället pågår också i våra grannländer. I Finland har man organiserat romapolitiken genom Social- och hälsovårdsministeriet, som har en samordnande roll bland annat med stöd av Delegationen för romska frågor, där olika ministerier, statliga verk och roms-

ka organisationer finns representerade. Man har även med goda resultat anställt romer vid olika myndigheter, exempelvis det finska Skolverket, Institutet för de inhemska språken och regionförvaltningsverken (tidigare länsstyrelser) när det gäller tjänster där romsk kulturkompetens och -förståelse har betydelse för behandlingen av ärendena. Fem regionförvaltningsverk har genomförandeansvar för det praktiska arbetet över hela landet. Länsstyrelsernas ansvar för det romska arbetet går flera decennier tillbaka, men har så småningom utvecklats och konkretiserats inte minst på grund av det politiska program avseende romer som blev färdigt i december 2009 (*Finlands första politiska program för romer: Likabehandling och delaktighet på lokal nivå*)⁸. Målsättningen är att Finland år 2017 ska vara en föregångare i främjandet av romernas delaktighet i Europa, och ett av programmets fokusområden är omsorg och utbildning för de romska barnen och ungdomarna.

I en nyutkommen rapport från Utbildningsstyrelsen i Finland (Rajala m.fl. 2012), *Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011*, ges en översikt över läget inom den grundläggande utbildningen för romska elever 2010–2011 och åtgärdsförslag för vidare arbete inom området. Utbildningsstyrelsens första riksomfattande utredning av den grundläggande utbildningen för de romska eleverna gällde läsåret 2000–2001 och pekade på många problem i de romska elevernas skolgång. Den nya rapporten visar på en positiv utveckling under de senaste tio åren, bland annat i fråga om hur romerna förhåller sig till utbildningssystemet. Kartläggningen visar att många romska familjer i dag är mycket intresserade av sina barns skolgång.⁹

Även i Norge togs 2009 fram en handlingsplan för romer, *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo* (Arbets- og inkluderingsdepartementet 2009). Målsättningen är att förbättra romernas levnadsvillkor på lång sikt med ett antal insatser på många områden. De vidtagna åtgärderna utvärderas årligen för att kunna justeras vid behov.¹⁰

2.2.2.4 De nationella minoriteternas delaktighet och perspektiv i forskningen

Studien *Romer i svensk myndighetspolitik – ett historiskt perspektiv* (Montesino 2010) innehåller en analys av myndigheternas politik gentemot romer. Enligt författaren uppfattades och behandlades romer tidigare genomgående som främlingar, under början av 1900-talet som fattiga utan lokal anknytning. Så småningom blev politiken något mer inkluderande. Författaren ifrågasätter att romernas minoritetsstatus sedan 2000 har inneburit en verklig förändring och efterlyser studier utifrån romskt perspektiv för att komma ifrån föråldrade föreställningar om romer och deras bakgrund.

⁸ Personlig kommunikation med Tiina Kiveliö 2012-03-04 och http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1087414&name=DLFE-14643.pdf

⁹ http://www.oph.fi/download/140023_Romanioppilaiden_perusopetuksen_tilannekatsaus_2010-2011_ja_toimenpide-ehdotukset.pdf

¹⁰ http://www.rejeringen.no/upload/FAD/Vedlegg/SAMI/handlingsplan_2009_rom_oslo.pdf

Liksom Montesino tar även Palosuo (2008) i *En inventering av forskningen om romer i Sverige* upp frågan om romers deltagande i forskning och bristen på ett romskt perspektiv i studier om romer och deras situation. Presentationen behandlar de viktigaste verken inom forskningen om romer i Sverige och ett antal studier från andra nordiska länder. Enligt utredaren har de flesta studierna initierats och genomförts av staten eller icke-romska forskare, och en stor del består av statliga myndigheters rapporter som är både inaktuella och problemorienterade. Det finns därför ett stort behov av ny forskning. Utifrån det som har framgått av inventeringen samt utifrån synpunkter från en romsk referensgrupp ges förslag på områden som den framtida romska forskningen ska fokusera på. Sådana forskningsområden är exempelvis antiziganism eller antiromanism, sambandet mellan diskrimineringen av romer och deras misstänksamhet mot majoritetssamhället samt ny forskning om romers historia och kultur, vilket kan stärka romers självbild och öka kunskapen hos majoriteten. Det finns en kunskapslucka avseende studier om olika varianter av romani chib, språkvård och revitalisering. Detsamma gäller studier kring romsk identitet, självbild, självidentifikation, att vara en romsk individ respektive tillhörig en grupp. Folkmordet på romer under andra världskriget har inte studerats i Sverige, och det saknas således ett svenskt perspektiv på detta. Ytterligare forskningsämnen som föreslås är romsk organisering, strukturer inom det romska kollektivet, strukturen i den romska familjen, könsroller samt romska nätverk och föreningar.

Romers delaktighet i forskningen är huvudämnet i artikeln *Att forska med romer, inte om romer* (Westin & Martí 2011), som är skriven i form av ett samtal mellan de två författarna. Samtalet utgjorde en del av seminariet *Gäll-er vanligt folkvett också för akademiker?* (se Tunón 2010), som syftade till att lyfta frågor om etik i de fall det råder en maktasymmetri mellan forskarna och deras informanter. Det konstateras att trots att de tidigare stundom rent rasistiska utgångspunkterna i forskningen har övergivits, känner de nationella minoriteterna en misstänksamhet mot forskning som berör dem. Westin och Tan Martí konstaterar att när det gäller forskning för att förbättra romers förhållanden, behandlas romer än i dag som objekt, och så gott som all forskning kring romers förhållanden har bedrivits ur ett akademiskt perspektiv av icke-romer. Därför behöver romers möjligheter till högskolestudier förbättras. Ett potentiellt problem i sammanhanget är principen om den fria och öppna forskningen, som förutsätter att materialet är tillgängligt för andra forskares kritiska granskning, eftersom det riskerar att kollidera med den enskilda individens integritet.

Ett exempel från Finland på ett större pågående forskningsprojekt där romska forskare ingår är projektet *Romernas historia i Finland*¹¹. Projektet är ett regeringsuppdrag och finansieras av det finska undervisningsministeriet. Volymen om romernas historia i Finland förväntas komma ut under 2012. Hittills har en doktorsavhandling, *"Gypsies", "travellers" and "peasants". A*

¹¹ Personlig kommunikation med docent Panu Pulma 2012-03-03.

study on ethnic boundary drawing in Finland and Sweden, c. 1860–1925 (Tervonen 2010), samt mindre artiklar på finska kommit ut inom projektet. Pulma är författare till *Suljetut ovet – Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan* [De stängda dörrarna – Nordisk politik gentemot romer från 1500-talet till EU-eran] (2006).

Behovet av att forskningen inte enbart ska utgå från ett utifrånperspektiv tas också upp i flera publikationer om samiska förhållanden, bland annat i antologierna *Igår, idag, imorgon: samerna, politiken och vetenskapen* (Sköld & Axelsson 2005) och *Människor i norr: samisk forskning på nya vägar* (Sköld 2008).

Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) fick 2005 i uppdrag att i samråd med övriga forskningsfinansiärer redovisa en översikt över forskningen om en hållbar rennäring och övrig samerelaterad forskning. 2006 kom rapporten *Hållbar rennäring och övrig samerelaterad forskning* (Formas 2006), som ger en tematiskt indelad överblick över aktuella och pågående forskningsområden. Författarna påtalar kunskapsbristen bland annat om relationer mellan olika samiska grupper och mellan samer och omvärlden samt i frågor om samernas rättsliga ställning och möjligheter och svårigheter i det moderna samhället. Man nämner också behovet av att forskningsprojekten inte tar ett utifrånperspektiv utan fångar det samiska tankesättet och dess syn på problemen i stället för omvärldens tolkning av det. Man efterlyser i rapporten även en strategi för samerelaterad forskning och att man finner former för resursernas fördelning i nära samråd med det samiska samhället.

I december 2010 fattade regeringen beslut om ett tvärvetenskapligt samiskt forskningsprogram. Formas, Vetenskapsrådet (VR) och Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) har fått i uppdrag att utforma och utlysa ett tvärvetenskapligt forskningsprogram med inriktning på den samiska ursprungsbefolkningen, samerelaterade verksamheter och samernas hälso, arbets- och livsvillkor. Utlysningen av forskningsmedel öppnades i december 2011 med sista ansökningsdag i februari 2012. Inför utlysningen genomfördes en hearing med berörda lärosäten och Sametinget för att identifiera kunskapsluckor. Forskningsbehov med relevans för samers delaktighet och inflytande som identifierades var bland annat klimatförändringarnas konsekvenser inom området biologisk mångfald och behovet av inventering och studier om hur tillgängliga naturresurser kan nyttjas rättvist och hållbart, den ökade markanvändningen med ökad konkurrens mellan olika näringar samt relationerna mellan staten och dess organisationer å ena sidan och den samiska befolkningen och dess organisationer å andra sidan, i synnerhet hur offentlig politik förankras i det samiska samhället. En utgångspunkt är att kommande forskning bör ske i samverkan med, och med tydlig återkoppling till, det samiska samhället, och man menar att forskningsfrågorna kring den samiska ur-

sprungsbefolkningen är komplexa och bäst studeras ur ett tvärvetenskapligt perspektiv.¹²

I Norge finns en lång tradition av riktade medel till samisk forskning. Sedan 1981 har det norska forskningsrådssystemet finansierat fyra program för samisk forskning, och under perioderna mellan programmen har det också funnits öronmärkta medel för denna forskning. Det nuvarande Forskningsrådet finansierar för närvarande sitt andra program för samisk forskning. Norges allmennvitenskapelige forskningsråd finansierade det första av dessa program, *Samisk og kvensk språk, historie og kultur* (1981–1990). Ett femtiotal projekt fick medel genom detta. Samtidigt pågick ett studentstipendieprogram inom samhällsvetenskapen. Därefter slogs de fem forskningsråden i Norge ihop till ett, Norges forskningsråd. Under processen avsattes medel till både kvänska och samisk forskning, men sedan fortsatte satsningen på kvänska i mindre skala och överfördes senare till Universitetet i Tromsø, medan den samiska forskningen från 2001 fick ett nytt program, *Program for samisk forskning* (2001–2005). Det var ett grundforskningsprogram inom humaniora och samhällsvetenskap och finansierade bland annat 10 doktors- och postdoktorsstipendier, 15 studentstipendier och 11 forskningsprojekt. Numera pågår *Program for samisk forskning II* (2007–2017), som hittills har finansierat 16 forskningsprojekt och 12 avhandlingsprojekt med mera. Forskningsrådet har också finansierat samisk forskning genom ca 35 olika andra forskningsprojekt under perioden 2001–11.¹³

Universitetet i Tromsø fick 2002 i uppdrag av Norsk forskningsråd att främja forskning om de två nationella minoriteterna kväner och skogsfinnar och rekrytera forskare till dessa områden. Projektet *Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitetsforvaltning og strategier* (2003–2007) har utlyst pengar i fyra omgångar, omfattande 1,5 miljoner kronor per år, vilket har resulterat i två färdiga doktorsavhandlingar, fyra masteruppsatser, ett stort antal seminarier, artiklar och föredrag, samt en bok. Några större arbeten pågår fortfarande 2012.¹⁴

2.2.2.5 Samers delaktighet och inflytande ur ett urfolksperspektiv

I urfolksrätten betonas särskilt rätten till självbestämmande (eng. ”the right to self-determination”), vilket innebär att samernas rätt till deltagande är starkare än de övriga minoriteternas. Det har skrivits en hel del om urfolkens självbestämmanderätt, men inom ramen för denna kunskapsöversikt finns bara möjlighet att lyfta fram några publikationer som gäller samiska förhållanden.

Sedan 2005 har ett antal publikationer som studerar samernas situation ur ett urfolksperspektiv kommit ut. Samiskt politiskt deltagande och inflytande behandlas i artikeln *Indigenous Peoples and the Right to Self-Determination:*

¹² Texten i detta avsnitt grundar sig på personlig kommunikation med Johan Eelend, Formas, 2012-01-20. För information se Formas hemsida: www.formas.se.

¹³ Texten i detta avsnitt grundar sig på personlig kommunikation med Kari Morthesen, Norsk forskningsråd 2012-03-04. Se även <http://www.forskningsradet.no/servlet/-Satellite?c=Page&pagename=samisk%2FHovedsidemal&cid=1228296590860>.

¹⁴ Personlig kommunikation med Anna-Riitta Lindgren 2012-03-02.

The Case of the Swedish Sami People (Mörkenstam 2005). Författaren betonar vikten av att kunna ifrågasätta de dominerande föreställningarna om en minoritetsgrupps identitet inom politiken. Enligt honom är ett sådant ifrågasättande inte möjligt utan att minoritetsgrupper som samerna får ett reellt inflytande i den politiska processen i olika institutionaliserade former. Exkludering av samerna i den politiska processen och beslutsfattandet kan enligt honom motverkas genom att Sverige ratificerar ILO-konvention nr 169 och stärker Sametinget som politisk institution.

I artikeln *Sami Rights and Sami Challenges: The Modernization Process and the Swedish Sami Movement, 1886–2006* (Lantto & Mörkenstam 2008b) beskrivs bland annat hur synen på samerna och samepolitiken har förändrats efter andra världskriget. Enligt författarna har samernas mobilisering genom organisationer som Svenska Samernas Riksförbund (SSR) och Landsförbundet Svenska Samer (LSS) varit central, eftersom det har underlättat ifrågasättandet av den officiella politiken och förståelsen av samer som grupp. Trots att man i dag bedriver samepolitik utifrån ett rättighetsperspektiv anser författarna att den förändrade synen på samer som urfolk och samers rättigheter inte har lett till några drastiska ändringar i lagstiftning och politik. Även i kapitlet *Samerörelsen och offentlig svensk samepolitik* (Lantto & Mörkenstam 2008a) som ingår i antologin *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige* (Darvishpour & Westin 2008), menar författarna att föreställningen om samer som ett urfolk inte har inneburit några förändringar i politisk praktik, och att samer fortfarande marginaliseras i beslutsprocesser som berör dem. I båda artiklarna anser författarna att det är nödvändigt att samer som urfolk garanteras reellt jämlikt deltagande i den demokratiska processen genom att staten ratificerar ILO:s konvention 169 och utvidgar Sametingets verksamhet.

Syftet för Peter Johanssons avhandling *Samerna: ett ursprungsfolk eller en minoritet?: en studie av svensk samepolitik 1986–2005* (Johansson 2008) är att undersöka huruvida det inom svensk politik formuleras en officiell förståelse av samerna som ursprungsfolk eller om de beskrivs som en minoritet. Författaren vill också undersöka om det artikuleras något alternativ till denna officiella förståelse och hur synen på samerna inom den svenska politiken korresponderar till den internationella utvecklingen rörande ursprungsfolks och minoriteters rättigheter. Undersökningen visar att samerna under hela perioden 1986–2005 främst behandlas som en minoritet och inte som ett folk. Internationellt har det funnits en linje mot att definiera ursprungsfolks rättigheter som särskilda från rättigheter för minoriteter, men i Sverige har utvecklingen inte varit densamma, utan samerna har snarare fått en ställning som ”minoritet de luxe” (Johansson 2008, s. 269). Till namnet har samerna en folkrättslig ställning som urfolk, men i praktiken har de en ställning som minoritet. Författaren resonerar avslutningsvis kring hur man kan komma till rätta med denna inkonsekvens och menar att ett alternativ vore att göra som i den svenska minoritetspolitiken och utvidga det som i dag kallas för ”samepolitik” till att bli ett eget område i svensk politik. Denna ursprungsfolks-

eller urfolkspolitik skulle ”kunna ta sin utgångspunkt i ILO-konvention nr 169 och FN:s deklaration om ursprungsfolks rättigheter och utformas för att omfatta både en nationell, en regional och en global dimension” (Johansson 2008, s. 268).

Vid statsvetenskapliga institutionen på Stockholms universitet pågår för närvarande (februari 2012) forskningsprojektet *Indigenous rights to self-determination: The Institutional Design and Policy Process of the Swedish Sami Parliament*, som syftar till att analysera huruvida Sametinget som politisk institution har kapacitet och möjlighet att värna samernas rätt till självbestämmande. När denna kunskapsöversikt sammanställs finns inget publicerat material från projektet.

Inflytande och delaktighet behandlas också i avhandlingen *Managing Laponia: a world heritage site as arena for Sami ethno-politics in Sweden* (Green 2009). Green beskriver den utdragna politiska kampen kring världsarvet Laponia, då samer krävde inflytande och kontroll över förvaltningen av världsarvet. Förhandlingar pågick i tio år tills de involverade samerna lyckades artikulera sin kulturella identitet och sin historia på ett sätt så att de uppfattades som särskilda från, men ändå jämlika med, andra aktörer i förhandlingarna.

Samma problematik behandlas i *Joint management does not "just happen"* av Nilsson Dahlström (2008), som jämför ursprungsbefolkningarnas situation i fyra världsarv: Laponia i Sverige, Tongarino på Nya Zeeland, Uluru–Kata Tjuta och Kakadu i Australien. Författaren diskuterar skillnaderna mellan de olika ursprungsbefolkningarnas delaktighet i förvaltningen av världsarven. Enligt henne visar erfarenheterna att en gemensam förvaltning där ursprungsbefolkningen har inflytande kräver mycket arbete samt social och ekonomisk välvilja.

I detta sammanhang kan också nämnas Laskos kapitel *Lapland II? The cooperative working group for Lapland's world heritage site* (2005) i en antologi om urbefolkningars situation och rättigheter. Lasko beskriver turerna i förhandlingarna och tecknar en bild av underliggande strukturer och föreställningar som påverkar beslutsprocessen.

Sverige har fått kritik för det oklara rättsläget som gäller rörande samernas rätt till land och vatten (2.1.1.1, 2.1.1.2, 2.2.1.2). Det finns inte möjlighet att i denna kunskapsöversikt utförligt presentera eller redogöra för de utredningar eller den juridiska forskning som berör området. Nedan presenteras endast några avhandlingar och artiklar som är relevanta i sammanhanget.

Avhandlingen *Two sides of the coin – rights and duties: the interface between environmental law and Saami law based on a comparison with Aotearoa/New Zealand and Canada* (Allard 2006) behandlar både fastighetsrättsliga frågor om hur urfolks markrättigheter förklaras juridiskt och lagstiftning om miljöskydd och naturresurser. Författaren diskuterar bland annat hur lagstiftningen kan bidra till ett hållbart nyttjande av land och naturresurser inom renskötselområdet och hur miljöskyddslagstiftningen kan förändras för att skapa rätt förutsättningar för detta. Jämförelser som görs mellan Sverige,

Nya Zeeland och Kanada tyder på att förhållandet mellan miljölagstiftning och urfolksrättigheter inte uttrycks lika tydligt i svensk lagstiftning som det görs i de två andra länderna.

I avhandlingen *Renskötselrätten och rätten till naturresurserna: om rättslig reglering av mark- och resursanvändningen på renbetesmarken i Sverige* (Torp 2008a) drar Torp slutsatsen att rättsutvecklingen har lett till att renskötselrätten har fått en svagare ställning, samtidigt som nya bestämmelser inom det miljörättsliga området har bidragit till att försvaga samernas rätt till naturresurser. I kapitlet *Samerättslig forskning i Sverige – pågående forskning och framtida utmaningar* (Torp 2008b), som ingår i antologin *Människor i norr – Samisk forskning på nya vägar* (Sköld 2008), fokuserar författaren på den rättsvetenskapliga forskningen kring den offentliga samerätten och beskriver forskningens utgångspunkter, pågående forskning och framtida utmaningar inom området. Det problematiska i samerättslig forskning som bedrivs inom ramen för statliga utredningar tas upp, och författaren menar att det innebär begränsningar, eftersom dessa utredningar utgår från statens intressen.

Kapitlet *Samerna och naturresurserna* (Brännström 2009), som ingår i antologin *Är vi inte alla minoriteter i världen?* (Elenius & Ericsson 2009), ger en bild av dagens läge när det gäller samernas rätt till land och vatten. Författaren betonar att Sametingets roll måste stärkas och att lagstiftning och förvaltningsystem rörande bruk av naturresurser måste utformas så att samiska behov beaktas. Enligt henne är ett system med samråd inte tillräckligt, eftersom samernas rättigheter som urfolk då jämföras med behoven hos andra intressenter, exempelvis turism och friluftsliv. Författaren förespråkar mer fördjupade konsekvensanalyser för att få en bättre bild av hur det samiska samhället påverkas av olika exploateringar.

2.2.2.6 Samers möjligheter till deltagande och samråd i mark- och rennäringsfrågor

Rapporten *Samernas rätt till deltagande och samråd: fysisk planering och infrastruktur* (Spiliopoulou Åkermark & Talah 2007) tar upp frågan om samernas rätt till deltagande i ärenden om fysisk planering. Författarna konstaterar bland annat att samebyarnas ställning som sakägare och som berörd part ofta ifrågasätts på lokal nivå i handläggningen av fysisk planering. När samiska intressen beaktas och när myndigheter samråder med samerna är det rennäringens intressen som betonas i lagstiftningen. Sametingets roll som samlande röst för både närings- och kulturvärdefrågor beaktas sällan av berörda myndigheter. Rättsliga formkrav för samråden liksom modeller och föreskrifter för uppföljning av samråd saknas. Enligt författarna bör Sametinget och andra stora samiska intresseorganisationer få en större roll, inte minst när det gäller att företräda riksintressen, då det är orimligt att detta faller på enskilda samebyar eller renägare.

Avhandlingen *Shifting responsibilities and shifting terrains: state responsibility, corporate social responsibility, and indigenous claims* (Lawrence 2009) behandlar frågan om vem som har ansvaret för urfolks rättigheter.

Författaren utreder hur statliga aktörer och aktörer på marknaden förhåller sig till urfolks krav, och hur kraven i sig förändras då dessa aktörer bemöter dem. En av de fyra artiklarna i avhandlingen behandlar förloppet då Västerbottens länsstyrelse förhandlade fram ett avtal med en vindkraftsexploator, som gav exploatören ensam rätt till att undersöka möjligheten att etablera en vindkraftspark i Stekenjokk. Trots att området är ett viktigt renskötselområde för Vilhelmina södra sameby, förhandlade länsstyrelsen fram avtalet utan samebyns kännedom eller medverkan. Lawrence beskriver konflikten som följde och menar att utbyggnaden av vindkraft öppnar upp en ny arena för konflikter mellan staten och samer. Dessa konflikter liknar tidigare motsättningar i det att de utgår från en förståelse av hur renskötelsen måste ge vika för nytt och "civiliserat" nyttjande av mark. Samtidigt omformuleras den historiska konflikten genom nyare diskurser om förnybar energi och staten som aktör på marknaden. Lawrence menar avslutningsvis att studien belyser det faktum att den koloniala situationen förblir olöst och att huvudfrågan inte är hur staten på bästa sätt ska bemöta samernas anspråk på staten, utan snarare hur staten kan legitimera sin egen suveränitet över samernas traditionella marker genom en rättfärdig process grundad på samtycke.

2009 sammanställde Jordbruksdepartementet promemorian *Vissa samepolitiska frågor* (Ds 2009:4) med förslag till ändringar i rennäringslagstiftningen. Förslagen i promemorian har som utgångspunkt de förslag som presenterades av Rennäringspolitiska kommittén (SOU 2001:101). Promemorian innehåller flera förslag om ändringar i regler kring markanvändning och renskötsel, samebyarnas ekonomi och bymedlemmarnas personliga ansvar vid konkurs, jakt- och fiskerättigheter med mera. Ett centralt förslag är det om införandet av en allmän hänsynsregel som innebär att både den som utövar renskötselrätt och markägare eller annan markinnehavare ska visa skälig hänsyn till varandra vid markanvändningen. Däremot anser man inte att någon särskild skadeståndsregel behövs (Ds 2009:4, s. 7–8).

2.3 Tredje delområdet: Språk och kulturell identitet

Det minoritetspolitiska målet att stödja de nationella minoritetsspråkens fortlevnad innebär enligt regeringen att de nationella minoriteterna ska ges möjligheter att tillägna sig, använda och utveckla sina minoritetsspråk och utveckla en egen kulturell identitet. Representanter för de nationella minoriteterna ska också kunna överföra sitt minoritetsspråk och sin kultur till sina barn. De nationella minoritetsspråken ses som en del av det svenska kulturarvet, och de ska kunna bevaras och utvecklas som levande språk i Sverige (prop. 2008/09:158, s. 46). Här är utbildningsväsendet från förskola till högre utbildning och folkbildning, kulturlivet och medier viktiga. Minoriteternas rätt att använda sina språk offentligt i olika sammanhang och att få tillgång till kulturellt och språkligt relevant äldreomsorg ingår i detta område. Regeringen pekar på behovet att skapa ett språkbevarande klimat där de nationella

minoritetsspråken ges utrymme att utvecklas och frodas (prop. 2008/09:158, s. 37). Det är viktigt att minoritetsspråkens status höjs och att de blir synliga i samhället. Antalet modersmålstalare behöver också öka och potentiella talare behöver tas till vara på ett bättre sätt än tidigare. Här måste innovativa och effektiva åtgärder vidtas för att en revitalisering av minoriteternas språk och kulturer ska bli möjlig i samhället.

I det följande presenteras först den kritik som Sverige fått från Europarådet och andra internationella granskningsinstanser och sedan de åtgärder som Sverige vidtagit för att förbättra genomförandet av minoritetspolitik. Därefter följer en presentation av vetenskapliga studier, myndighetsrapporter och utvärderingar inom delområdet *Språk och kulturell identitet*.

2.3.1 Internationell kritik och insatser på området sedan 2005

2.3.1.1 Granskning av ramkonventionens efterlevnad

När det gäller bevarande av språk och kultur har rådgivande kommittén i rapporten från 2007 framför allt lyft fram det förstärkta skyddets geografiska begränsning samt utbildningsfrågorna (ACFC 2007).

Rörande enskildas möjligheter att kunna använda minoritetsspråk i kontakter med administrativa myndigheter konstaterade rådgivande kommittén att genomförandet i praktiken försvåras av att berörda myndigheter har begränsad språkkompetens och otillräckliga kunskaper om minoritetsrättigheter samt att användning av minoritetsspråket kan föranleda förseningar (ACFC 2007, s. 104).

Enligt rådgivande kommittén behövs det även mer omfattande uppgifter för att kunna följa i vilken omfattning minoritetsspråken används i kontakter med myndigheter (ACFC 2007, s. 106).

Rådgivande kommittén noterade också att reformarbetet gått långsamt beträffande utvidgningen av förvaltningsområdena. Även om det skulle saknas specifika data om hur många som tillhör nationella minoriteter inom ett specifikt område är det enligt kommittén tydligt att områdena som berörs av den föreslagna utvidgningen av minoritetsspråklagstiftningen är områden som av hävd eller i betydande antal bebos av personer som tillhör nationella minoriteter. Dessutom finns det en tydlig efterfrågan på och ett tydligt behov av att använda de berörda minoritetsspråken i kontakter med myndigheterna. Därför är garantierna i artikel 10 andra stycket i ramkonventionen tillämpliga och motsvarande åtgärder behöver införas i de berörda områdena.¹⁵ Sverige bör därför införa lagstiftning som fullt ut skyddar rättigheterna för personer som tillhör nationella minoriteter att använda sitt språk i kontakter med förvaltningsmyndigheter i områden som av hävd eller i betydande antal bebos av

¹⁵ I artikel 10.2 anges: ”I områden som av hävd eller i betydande antal bebos av personer som tillhör nationella minoriteter skall parterna, om dessa personer begär detta och om en sådan begäran motsvarar ett verkligt behov, sträva efter att så långt möjligt säkerställa att de förutsättningar finns som skulle göra det möjligt att använda minoritetsspråket i umgänget mellan dessa personer och förvaltningsmyndigheterna.”

personer som tillhör nationella minoriteter. Samtidigt uppmuntras myndigheterna att stödja lokala initiativ för att underlätta kontakter på minoritetsspråk med myndigheter, och detta bör även omfatta kommunerna där det inte finns någon skyldighet enligt lagstiftningen (ACFC 2007, s. 108).

Rådgivande kommittén konstaterade att bristen på lärare i minoritetsspråk fortsätter att utgöra ett stort hinder för utvecklingen av undervisning i minoritetsspråk. Sverige behöver därför öka ansträngningarna för att säkerställa att lärarutbildningen återspeglar behoven hos nationella minoriteter. Detta kräver ett mer strategiskt angreppssätt och ökad tillgång till lämplig högskoleutbildning för blivande lärare. Arbetet med detta ska utformas i nära samarbete med representanter för nationella minoriteter. Garantier för att initiativ som rör utbildning i minoritetsspråk får tillräcklig finansiering bör också övervägas. Dessutom anmodade den rådgivande kommittén myndigheterna att noga överväga de praktiska konsekvenserna av de rättsliga bestämmelser som stipulerar att skyldigheten att tillhandahålla modersmålsundervisning endast gäller när det finns lärare tillgängliga. Det värdefulla arbetet med att tillhandahålla webbaserat utbildningsmaterial på minoritetsspråk bör, enligt rådgivande kommittén, fortsätta i nära samarbete med lärare i minoritetsspråk och andra intressenter. Detta bör kombineras med en förbättrad inhemsk produktion av läroböcker för nationella minoriteter (ACFC 2007, s. 130 och 136–137).

De nationella minoriteterna är, enligt rådgivande kommittén, i huvudsak beroende av friskolor för undervisning i minoritetsspråk i Sverige. Därför är det viktigt att myndigheterna säkerställer att den övergripande utbildningsrelaterade infrastrukturen – inklusive lärarutbildningen – utvecklas på ett sätt som återspeglar och stöder utvecklingen av sådana fristående initiativ. För detta krävs ett nära samarbete med representanter för nationella minoriteter i den beslutsfattande processen beträffande statusen för, undervisningsmiljön i och utvecklingen av friskolorna. Den rådgivande kommittén uppmuntrade myndigheterna att fortsätta att stödja friskolor som undervisar i minoritetsspråk och tvåspråkiga friskolor. Samtidigt bör man ha ett nära samarbete med representanter för nationella minoriteter i den beslutsfattande processen, så att initiativ och behov inom det här området återspeglas i utvecklingen av den övergripande utbildningsrelaterade infrastrukturen (ACFC 2007, s. 140–141).

Tillgången till minoritetsspråksundervisning bedöms vara allt för begränsad i det allmänna skolsystemet och stödet för tvåspråkig undervisning behöver stärkas (ACFC 2007, s. 19 och 21–23). Sverige bör således öka sina ansträngningar för att förbättra modersmålsundervisningen och se till att bristen på lärare och andra faktorer inte fritar myndigheterna från deras skyldighet att vidta åtgärder för att hantera efterfrågan på detta område (ACFC 2007, s. 150).

Rådgivande kommittén fann att tillgången till tvåspråkig undervisning för andra nationella minoriteter än samer är marginell och begränsad till isolerade initiativ. Förutom för samerna finns det fortfarande inte några rättsliga garantier för att få sådan undervisning, och lagstiftningen förhindrar till och med

möjligheterna att tillhandahålla sådan undervisning efter årskurs 6. Denna situation tillsammans med begränsningarna när det gäller modersmålsundervisningen ligger långt från de krav som representanter för nationella minoriteter har ställt och utgör en av de största utmaningarna för den svenska politiken för nationella minoriteter. Den rådgivande kommittén underströk att bristerna bidrar till problem vid genomförandet av andra artiklar i ramkonventionen, i synnerhet artikel 10. Sverige bör därför vidta mer beslutsamma åtgärder inom utbildning för att öka tillgången till tvåspråkig undervisning för personer som tillhör nationella minoriteter. För detta krävs både juridiska och praktiska åtgärder som behöver utformas och genomföras i nära samarbete med representanter för nationella minoriteter (ACFC 2007, s. 153–154).

Rörande den statliga sameskolan anförde rådgivande kommittén att utbudet av samisk undervisning i praktiken fortfarande är begränsat. Utöver kapacitets- och resursproblem och andra faktorer som skadar undervisningen i minoritetsspråk generellt möter den samiska undervisningen speciella utmaningar när det gäller att säkerställa ett välfungerande samarbete mellan sameskolor, som finns i vissa kommuner upp till årskurs 7 och som administreras av Sameskolstyrelsen, kommunala myndigheter och kommunala skolor. Det finns även tydliga brister i informationen som ges till de familjer som kan vara intresserade av samisk undervisning. Rådgivande kommittén underströk också behovet av att säkerställa att integrerad samisk undervisning är tillräckligt finansierad. Sverige uppmanades därför att vidta fler proaktiva åtgärder för att se till att den samiska undervisningen helt uppfyller behoven hos berörda personer och att elever och lärare informeras på ett adekvat sätt om sina rättigheter på området (ACFC 2007, s. 161–162).

Mot bakgrund av rådgivande kommitténs rapport lämnade ministerkommittén den 11 juni 2008 följande rekommendationer till regeringen (CM/ResCMN(2008)4):

- Sverige bör skyndsamt gå vidare med förslagen om att stärka det lagstadgade skyddet för nationella minoriteter. Särskilt viktigt är att utvidga omfattningen av garantier för användande av minoritetsspråk.
- Vidta beslutsamma åtgärder för att förbättra tillgången till minoritetsspråksutbildning och ge lämpligt stöd till tvåspråkig utbildning. Dessa åtgärder bör även gälla bristen på lärare och andra kapacitetsproblem.
- Vidta ytterligare åtgärder för att stödja minoritetsspråksmedier och nationella minoriteters initiativ inom kulturområdet, bland annat genom att säkerställa att urvalskriterierna för de relevanta stödsystemen tar hänsyn till nationella minoriteters speciella intressen.

2.3.1.2 Granskning av språkstadgans efterlevnad

Europarådets senaste granskning av efterlevnaden av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk ägde rum under 2011, det vill säga efter regeringens lansering av minoritetsreformen. Europarådets utlåtande från oktober 2011 ger således en bild av hur det pågående reformarbetet lever upp

till åtagandena i språkstadgan och på vilka områden Sverige alltjämt har svårigheter att uppfylla de folkrättsliga åtagandena.

Europarådets rapport om språkstadgan har ännu inte översatts till svenska. I det följande ges en sammanfattning av de synpunkter och rekommendationer som Europarådets expertkommitté och ministerkommittén lämnat.

Europarådets expertkommitté noterade att regeringen genom minoritetsreformen (prop. 2008/09:158) vidtagit en rad åtgärder för att förbättra efterlevnaden av språkstadgan. Betydande förbättringar har därmed gjorts när det gäller det rättsliga regelverket, policyarbetet och uppföljningen av minoritetspolitiken. Dessa förbättringar uppfattas som ett uttryck för Sveriges ökade engagemang för de nationella minoritetsspråken. I detta sammanhang tog Europarådets expertkommitté särskilt upp följande förbättringar (ECRML (2011) 4, s. 61):

- införandet av språklagen (2009:600) och lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk som stärkt minoritetsspråkens status samt inneburit att ett grundskydd införts i hela landet
- utvidgningen av förvaltningsområdena till ett antal nya kommuner
- inrättandet av ett statligt uppföljningsansvar för Länsstyrelsen i Stockholms län respektive Sametinget
- höjda statsbidrag till kommuner som ingår i förvaltningsområdena
- höjda statsbidrag till organisationer som företräder nationella minoriteter.

Reformarbetet har enligt expertkommittén medfört en ökad medvetenhet och acceptans i samhället rörande de nationella minoritetsspråken samt en ökad revitaliseringsiver. Många lokala myndigheter har numera en plan för minoritetsarbetet och samråden med de nationella minoriteterna har ökat.

Expertkommittén påtalade dock att situationen på vissa områden förvärrats sedan den föregående granskningsrundan, bland annat när det gäller följande punkter (ECRML (2011) 4, s. 61–61):

- Det bristfälliga statistiska underlaget rörande de nationella minoriteterna försvårar ett effektivt genomförande av åtagandena i språkstadgan.
- Allvarliga brister kvarstår på utbildningsområdet, trots att vissa förändringar gjorts av lagstiftningen. Utbildningssystemet förlitar sig i alltför hög grad på modersmålsundervisningen, som i allmänhet är bristfällig och i många fall inte anordnas. Problemen förvärras av den akuta bristen på utbildade lärare. Det finns inga planer för hur problemen ska lösas, än mindre för att kunna möta det ökade behov som kan väntas uppstå genom det ökade intresset för de nationella minoritetsspråken. Trots att regeringen uppdragit åt Luleå tekniska universitet att anordna lärarutbildning har denna satsning misslyckats. Bristen på läromedel är också ett problem.
- Situationen för samiska språket inom utbildningsväsendet befinner sig i ett kritiskt läge, eftersom tillgången på tvåspråkig undervisning minskat och bristen på lärare kvarstår; situationen har till och med förvärrats genom att staten inte investerat i samiskspråkig lärarutbildning.

- Det är positivt för finska språket att antalet kommuner inom förvaltningsområdena ökat, antalet finskspråkiga förskolor ökat och att nya läroböcker på finska tagits fram. Dessa förändringar överskuggas dock av bristen på lärarutbildning på alla nivåer i utbildningssystemet och av en oroväckande minskning av tvåspråkig undervisning och en minskning av tillgång på högre utbildning i finska. Enligt expertkommittén behövs därför en genomgripande plan för utbildningsområdet.
- Inga förbättringar har skett på utbildningsområdet rörande meänkieli sedan den föregående granskningsrundan. Försök att introducera tvåspråkig undervisning på meänkieli har inte lyckats. Bristen på lärare och läromedel försvårar utbildning i och på meänkieli.
- Minoritetsreformen har ökat intresset för jiddisch. Trots lagändring rörande rätten till modersmålsundervisning kvarstår problem på utbildningssidan när det gäller bristen på läromedel och lärarutbildning. Jiddisch förekommer knappt på medieområdet.
- Marginaliseringen av romer i samhället försvårar bevarandet av romani chib. Åtgärder behövs omgående på utbildningsområdet för att förbättra tillgången på utbildade lärare och läromedel.
- Rörande domstolsväsendet konstaterade expertkommittén att Domstolsverket givits i uppdrag att översätta och publicera informationsmaterial om enskildas rätt att få använda samiska, finska respektive meänkieli i domstolarna. Trots att förvaltningsområdena utvidgats omfattar inte detta rätten att få använda minoritetsspråket i kontakter med domstolar. Även inom det ursprungliga förvaltningsområdet förefaller användandet av minoritetsspråk ske endast i undantagsfall.
- Tv-sändningar på meänkieli är begränsade och utbudet på vissa varieteter av samiska i radio och tv saknas. Det saknas fortfarande en dagstidning på samiska respektive meänkieli.

Med anledning av expertkommitténs slutsatser lämnade ministerkommittén (RecChL(2011)3) i oktober 2011 följande rekommendationer till svenska regeringen:

- Regeringen bör vidta åtgärder för att stärka utbildningssystemet för de nationella minoritetsspråken genom en strukturerad och sammanhållen lösning som bygger på talarnas behov och respektive minoritetsspråks situation.
- Regeringen bör säkerställa att modersmålsundervisningen uppfyller kraven i språkstadgan och att den utformas så att eleverna ges möjlighet att tillägna sig sitt minoritetsspråk.
- Regeringen bör öka tillgången på tvåspråkig undervisning i finska och samiska samt skapa sådan undervisning i meänkieli.
- Regeringen bör skapa en fungerande lärarutbildning i samtliga nationella minoritetsspråk.
- Regeringen bör låta skapa läromedel och undervisningsmaterial på samtliga nationella minoritetsspråk.

2.3.1.3 Annan internationell kritik sedan 2005

Av regeringens sammanställning (A2011/2469/DISK) framgår att internationella övervakningsorgan tagit upp skyddet av nationella minoritetsspråk och kulturer vid ett flertal tillfällen de senaste åren:

- Europarådets kommissarie för mänskliga rättigheter anförde 2007 att situationen för det samiska språket fortfarande är problematisk. Dålig tillgång på läromedel, svårigheter att rekrytera samiska lärare, liksom bristande tillgång på modersmålsundervisning är fortfarande problem utanför de samiska områdena. Kommissarien noterade att den svenska regeringen genomför åtgärder för att komma till rätta med dessa problem. Ytterligare åtgärder behövdes dock för att garantera att alla samiska barn får tillgång till modersmålsundervisning och bra läromedel, enligt kommissarien (CommDH(2007)10).
- FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter rekommenderade 2008 Sverige att fortsätta att vidta effektiva åtgärder för att förbättra romska barns närvaro i skolan, bland annat genom att rekrytera romsk personal. Kommittén var också oroad över diskriminering av romska barn inom utbildningsväsendet. Sverige uppmanades att vidta omedelbara åtgärder för att förebygga trakasserier och mobbning av romska barn i skolor. FN:s kommitté uppmanade också Sverige att säkerställa att alla barn som har rätt till modersmålsundervisning också får denna undervisning i praktiken, bland annat genom att se till att tillgången och tillgängligheten till sådan undervisning är adekvat (E/C.12/SWE/CO/5).
- FN:s kommitté mot rasdiskriminering uttalade 2008 sin oro över romernas situation i Sverige. Bland annat rekommenderade kommittén Sverige att förstärka sina ansträngningar att höja utbildningsnivån bland personer som tillhör den romska befolkningen, till exempel genom att öka medvetenheten om möjligheten för romska barn att få modersmålsundervisning och genom att ytterligare främja rekryteringen av romska lärare (CERD/C/SWE/CO/18).
- FN:s specialrapportör för situationen för urfolkens mänskliga rättigheter och grundläggande friheter kommenterade i sin rapport 2011 undervisning på samiska. Specialrapportören rekommenderade till exempel de nordiska länderna och sametingen att samarbeta för att fördubbla sina ansträngningar för att revitalisera de samiska språken och stärka utbildningsprogrammen i samiska språk och samisk kultur. Staterna bör också ge omedelbar och tillräcklig finansiering till sametingen för att bistå vid genomförandet av åtgärder i dessa syften. Till dessa åtgärder hör att utöka antalet lärare som är kunniga i de samiska språken och deras kapacitet. Staterna bör också vidta åtgärder för att stärka de samiska språkens användning vid domstolar och myndigheter samt för att förbättra tillgången till offentlig service på de samiska språken, framförde specialrapportören (A/HRC/18/XX/Add.Y).

2.3.1.4 Vad har gjorts sedan 2005?

Regeringen skriver i tredje landsrapporten (Rapport 2011) om tillämpningen av ramkonventionen och i fjärde landsrapporten (Rapport 2010) om tillämpningen av minoritetsspråkskonventionen i Sverige.

Statens kulturråd ger *verksamhetsbidrag och projektbidrag* för att främja de nationella minoriteternas språk och kultur. Sedan 2002 har Kulturrådet särskilda medel för att främja de nationella minoriteternas språk och kultur. Under 2009 fördelades 7,1 miljoner kronor för sådana ändamål till olika organisationer (Rapport 2011, s. 30).

Sametinget disponerar anslag om 8,9 miljoner kronor för *insatser till samisk kultur*. Enligt lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk ska det allmänna, som redan nämnts, främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige (Regeringen 2011, s. 30).

Alla som tillhör en nationell minoritet ska enligt *språklagen* (2009:600) ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda sitt minoritetsspråk (Rapport 2011, s. 30–31).

Då regeringen i samband med arbetet med denna rapport bjöd in representanter för de nationella minoriteterna betonades överlag resursbrist när det gäller kultur och möjligheterna att stärka den kulturella identiteten för respektive nationell minoritet och då inte enbart i ett språkperspektiv (Rapport 2011, s. 31).

Kulturrådet ger bidrag för *utgivning av litteratur* på de nationella minoritetsspråken och av litteratur på svenska som bedöms vara av betydelse för de nationella minoriteterna. Den 15 augusti 2010 infördes dessutom en ny förordning (2010:1058) för statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser. Den nya förordningen innebär bland annat en möjlighet att ge bidrag till planerad utgivning av litteratur. Syftet med litteraturstödet är att främja kvalitet, mångsidighet och fördjupning i bokutgivningen.

Från kulturbudgeten lämnas sedan 1993 även *stöd till Sametinget* för bidrag till ideella samiska organisationer på lokal- och riksnivå, för utbildning och forskning samt för projekt som berör samisk kultur. Bidragen fördelas av Sametingets kulturråd enligt fastställda kriterier och metoder för tingets bidragsgivning. Utöver det får Sámi Teáhter ett fast statligt anslag sedan 2001, och betraktas sedan dess som samisk nationalscen på svensk sida. Teatern har sitt huvudsäte i Kiruna och har i samarbete med Beaivváš, den samiska nationalteatern i Norge, bland annat uppfört två verk av Shakespeare på Ice Globe Theatre i Jukkasjärvi. Samiska teatern har också egna produktioner som med jämna mellanrum turnerar i Sápmi (Rapport 20011, s. 31).

Regeringen beslutade 2008 om ett bidrag på 200 000 kronor till *Judiska museet* för att under 2009 utveckla de pedagogiska insatserna för barn. Judiska museets pedagogiska verksamhet riktar sig särskilt till skolungdomar, som är den enskilt största besöksgruppen. Även 2010 gav regeringen ett bidrag om 200 000 kronor till Judiska museet för samma ändamål (Rapport 2011, s. 32).

Det totala *bidraget från Kulturrådet* för samtliga nationella minoriteter var 9 165 000 kronor 2010. Fyra verksamheter inom nationella minoriteters språk och kultur får verksamhetsbidrag: Tornedalsteatern, Sverigefinska biblioteket i Stockholm, Judiska biblioteket i Stockholm och finskspråkig teaterverksamhet vid Uusi teatteri/Nya finska teatern. Romskt kulturcentrum i Malmö och Stockholm får också verksamhetsbidrag på 500 000 kronor. Utöver detta ger Kulturrådet via anslaget till ideella kulturorganisationer bidrag för svensk-finsk amatörteater om 600 000 kronor (Rapport 2011, s. 31).

Sammanfattningsvis kan sägas att intresset för särskilda språk- och kulturcentrum är stort inom grupperna (Rapport 2011, s. 31).

Kultursamverkansmodellen är en av regeringens största kulturpolitiska reformer. Den trädde i kraft den 1 januari 2011 och baseras på samverkan och dialog mellan staten och landstingen, där både nationella kulturpolitiska mål och regionala prioriteringar ska ingå i de hänsyn man tar. I kultursamverkansmodellen har Kulturrådet i uppdrag att bevaka de minoritetspolitiska målen. Även dialogen med det civila samhället och det professionella kulturlivet ska öka. Kultursamverkansmodellen innebär att regionernas frihet och ansvar ökar inom kulturområdet och att kulturen förs närmare medborgarna. De första regionerna som inför den nya modellen är Skåne, Halland, Västra Götaland, Norrbotten och Gotland. Statens kulturråd beslutar om hur mycket statliga medel som respektive landsting får fördela till kulturverksamheter i länet (Rapport 2011, s. 31–32).

Regeringen tilldelade 2007 *Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum*, ett extra bidrag på 300 000 kronor för inventering, insamling och bevarande av samiskt kulturarv. År 2008 tilldelades Åjtte ett bidrag på 400 000 kronor för att genomföra insatser under museets 20-årsjubileum och för ett särskilt dokumentationsprojekt inriktat på förändringar av fjällandskapets natur. Åjtte får sedan 2010 ett årligt bidrag om 500 000 kronor i statens budget (Rapport 2011, s. 32).

I budgetpropositionen för 2011 tillfördes *Institutet för språk och folkminnen* 1,5 miljoner kronor per år under 2011–2013 för särskilda projektinsatser och åtgärder för det immateriella kulturarvet i linje med Unescos konvention om det immateriella kulturarvet. I uppdraget ingår att säkerställa att det i den framtida organisationen för frågor om det immateriella kulturarvet även ingår representanter för urfolket samerna och de övriga nationella minoriteterna, scenkonsten, studieförbunden samt ideella aktörer och organisationer. I frågor om det samiska immateriella kulturarvet ska samråd ske med Sametinget. Institutet för språk och folkminnen ska redovisa en delrapport om uppdraget senast den 30 juni 2012 och en slutrapport senast den 15 februari 2014 (Rapport 2011, s. 32).

Regeringen konstaterar vidare att genom att *Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget* givits nationellt uppföljningsansvar för tillämpningen av lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk finns det bättre förutsättningar att stödja det kommunala arbetet med att främja rätten att använda samiska, finska och meänkieli. Kommunerna inom förvaltnings-

områdena ska i sin verksamhet kunna ge service på minoritetsspråk. Regeringen har avsatt särskilda medel för att dessa myndigheter genom samordning, kunskapshöjande insatser, informations- och utbildningsinsatser ska kunna bistå kommuner och landsting i förvaltningsområdena. Syftet är att på detta sätt öka kunskapen och medvetenheten om de minoritetspolitiska målen. Det ger också möjlighet att specifikt stödja genom att bistå med sakkunskap om till exempel förskoleverksamhet och äldreomsorg på minoritetsspråk. Vid de konferenser som länsstyrelsen och Sametinget anordnat för kommuner och landsting under 2009 och 2010 har dessa fått lämna önskemål om specifika åtgärder som de skulle ha nytta av (Rapport 2010, s. 17).

I Sveriges fjärde rapport till Europarådet om den europeiska stadgan för landsdels- eller minoritetsspråk konstaterar regeringen att den pågående språkbytesprocessen behöver vändas om de nationella minoritetsspråken ska kunna bevaras som levande språk. Det nämns att regeringen den 23 mars 2010 beslutade att tillsätta *en särskild referensgrupp* inom Regeringskansliet för att bistå med sakkunskap och erfarenhet i frågor som rör revitalisering. En bredare dialog med olika aktörer i samhället behöver också initieras för att förstärka revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken. Ledamöter i referensgruppen tillsattes i maj 2010 och referensgruppen ska slutredovisa sitt uppdrag i juni 2012 (Rapport 2010, s. 13).

Under 2010 fördelade Institutet för språk och folkminnen 3,4 miljoner kronor till *olika typer av språkprojekt* i enlighet med förordningen (2010:21) om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken. Intresset för statsbidraget har varit mycket stort. Sammanlagt ansöktes det om statsbidrag om 26 miljoner kronor. Statsbidraget för revitaliseringsinsatser fördelades under 2010 enligt följande: 35 procent till insatser för samiska, 24 procent till insatser för finska, 17 procent till insatser för meänkieli, 15 procent till insatser för romani chib och fem procent till insatser för jiddisch. Ansökningar om bidrag under 2011 uppgår till drygt 18 miljoner kronor (prop. 2011/12:1).

Ytterligare 700 000 kronor har avsatts för *utökade språkvårdsinsatser* för de nationella minoritetsspråken, med särskilt fokus på meänkieli (Rapport 2010, s. 14).

Skolverket har tagit fram ett referens- och metodmaterial, *Flerspråkighet i förskolan*, med tips och idéer förankrade i teori om hur förskolan kan möta två- och flerspråkiga barn. Detta material är ett stöd till personal som möter två- och flerspråkiga barn i förskolan. Materialet innehåller exempel på vad man kan göra och vilka resurser som kan knytas till förskolan för att ge alla barns olika språk möjlighet att växa. Ambitionen är att materialet ska kunna användas vid alla förskolor (Rapport 2010, s. 20).

2.3.2 Publikationer som utgetts sedan 2005 inom delområdet Språk och kulturell identitet

Det finns publikationer på många områden som är relevanta för språk- och kulturbevarande hos de nationella minoriteterna. Möjligheterna att få använda

minoritetsspråken i kontakter med myndigheter hör hit, likaså skyldigheten för språkliga förvaltningskommuner att erbjuda barn- och äldreomsorg helt eller delvis på minoritetsspråken. Språkens och kulturernas ställning i förskola och skola, högre utbildning, fortbildning och lärarutbildning påverkar möjligheterna till språk- och kulturbevarande på lång sikt. Medier på minoritetsspråket samt språkplanering och språkvård för minoritetsspråken är en förutsättning för att språken ska kunna användas på nya områden och bli synligare i samhället. Även språkets betydelse för identiteten, kultur- och kulturarvsfrågor är viktiga i sammanhanget. Det finns också en del publikationer som berör själva språken samt arbetet för språklig revitalisering som tas upp nedan.

2.3.2.1 Undersökningar om antalet talare av nationella minoritetsspråk

En förutsättning för att minoritetslagen på ett bra sätt ska kunna implementeras i de språkliga förvaltningsområdena är en kontinuerlig uppföljning av arbetet som pågår. För att exempelvis kunna uppskatta i vilken grad de vidtagna åtgärderna har lett till önskade resultat måste man kunna mäta dels behovet av service bland befolkningen, dels hur långt man kunnat tillgodose detta behov. Problemet här liksom på flera andra områden har länge varit att det inte finns kunskap om var personer som tillhör nationella minoriteter finns och vem som talar vilket språk, eftersom ingen språk- eller etnicitetsbaserad statistik förs i Sverige.

Under de senaste åren har några försök gjorts att beräkna antalet talare av olika språk i Sverige. Mikael Svonni redovisar i kapitlet *Samiskan i Sverige idag* i symposievolymen *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden* (Larsson & Söder 2008) delar av resultaten från en enkätundersökning där även språkförhållandena i Sverige hos den del av samiska befolkningen som finns i Sametingets röstlängd togs upp. Resultaten visade bland annat att 55 procent av samerna i Sametingets röstlängd uppger att de saknar kunskaper i samiska, medan ca 28 procent har kunskaper i nordsamiska, ca 8 procent i lulesamiska och 10 procent i sydsamiska. Som jämförelse uppger 67 procent av de samer som har renmärke, alltså till stor del den renskötande befolkningen, att de har kunskaper i samiska, medan 33 procent saknar kunskaper. Enligt Svonni har det traditionella samiska språkområdet förändrats, och förändras, till följd av bland annat tvångsförflyttning av nordsamisktalande renskötande befolkning till områden där lule- och sydsamiska traditionellt talas. Urbaniseringsprocessen och förflyttningar inom och ut ur det traditionella samiska språkområdet har också bidragit till förändringen. De ca 45 procent i Sametingets röstlängd som uppger att de har kunskaper i samiska behärskar samiskan i olika hög grad och det fanns en tydlig tendens gällande behärskningsgrad och ålder – ju äldre gruppen var, desto bättre kunskaper i samiska hade de. Enligt Svonni visade siffrorna också på en annan tendens, nämligen att samerna i den yngsta åldersgruppen (18–29) av allt att döma försökte tillägna sig kunskaper i samiska.

På uppdrag av Sveriges Radio och Sveriges Radio SisuRadio har Radioundersökningar AB (RUAB) utfört en undersökning av svenska folkets kunskaper i finska och meänkieli (RUAB 2005). Mätningarna genomfördes år 2005 och totalt ställdes frågorna till 35 829 personer i åldern 9–79 år. Av Sveriges befolkning talar eller förstår 4,7 procent finska och 1,7 procent meänkieli. Om man extrapolerar svarsfrekvensen till hela befolkningen betyder det att 469 000 personer talar eller förstår finska eller meänkieli i Sverige.

Sveriges Nationalatlas (SNA) gav 2010 i samarbete med Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och ett antal språkvetenskapliga specialister ut en språkligt inriktad atlas med rubriken *Språken i Sverige* (Dahl m.fl. 2010). Boken innehåller en lista över de 50 största språken i Sverige (Dahl m.fl. 2010, s. 144), däribland finska, romani och samiska (som nummer 2, 34 respektive 35 i ordningen) och även en beskrivning av hur antalet talare har uppskattats. Utgångspunkten är antalet personer födda i länder utanför Sverige eller födda i Sverige med en eller två utrikes födda föräldrar. Hur man har kommit fram till antalet samisk- och romanitalande, som torde vara svåra att hitta i invandrarstatistiken, nämns inte. Däremot beskrivs hur man först subtraherat utlandsfödda med svenska som modersmål och antagit att resten har andra modersmål. Sedan har man utgått från att Sverigefödda barn med två utrikesfödda föräldrar till 22 procent har svenska som modersmål medan andelen är 86 procent bland barn med en Sverigefödd förälder. Därefter har man kopplat ihop personerna med den uppskattade språkliga sammansättningen bland personer från respektive ursprungsland. Ett sådant sätt att beräkna talare baserar sig på tidigare undersökningar av invandras språkbevarande som visar en språklig assimilationsprocess som pågår bland den så kallade andra generationen. Faktorer som förändringar i den officiella språkpolitiken eller en stigande revitaliseringsvilja hos talarna i vissa grupper skulle kunna påverka en sådan process. Därför kan det ifrågasättas om beräkningsgrunderna kan tillämpas på nationella minoriteter i Sverige.

Regeringen har nyligen gett Diskrimineringsombudsmannen (DO) i uppdrag att i samråd med Statistiska centralbyrån, Statens folkhälsoinstitut och Datainspektionen ta fram förslag på metoder på hur man kan föra statistik uppdelat på könsidentitet och könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning samt sexuell läggning. Regeringen vill också att DO ska bedöma metoder för att ta fram statistik om personer som identifierar sig som tillhörande nationella minoriteter. Statistiken ska garantera deltagarnas anonymitet och integritet och bland annat användas för att visa på skillnader i levnadsförhållanden när det gäller exempelvis arbetsmiljö, boende och hälsa. Uppdraget ska redovisas till Arbetsmarknadsdepartementet senast den 1 september 2012.¹⁶

I Norge samlas statistik som rör samiska förhållanden på ett systematiskt sätt varje år för att få en bild av utvecklingen i det samiska samhället. *Samiske tall forteller. Kommentert samisk statistikk* (Samisk høgskole 2011) är en

¹⁶ <http://www.do.se/sv/Press/Pressmeddelanden-och-aktuellt/2012/DO-far-regeringsuppdrag-om-statistik/>

årlig rapport som ges ut av Samisk Høgskole i Kautokeino, Norge. Tillgänglig samisk statistik ur olika källor samlas in och analyseras för att öka kunskapen om samiska förhållanden och för att utgöra underlag som kan användas av regeringen och Sametinget i det samepolitiska arbetet. I den senaste rapporten, *Samiske tall forteller 2011*, kommenteras till exempel situationen för samiska språk i barnomsorg och skola, miljö- och resursförvaltning i samiska områden, samiskrelaterad avhandlingsproduktion och könsperspektivet i samisk statistik.

2.3.2.2 Myndighetsservice på minoritetsspråk

I de språkliga förvaltningskommunerna har samer, sverigefinnar och tornedalingar rätt till myndighetsservice på sitt minoritetsspråk. De har också rätt att använda sina språk i kontakter med myndigheter utanför förvaltningsområdena om deras ärenden kan handläggas av personal som behärskar minoritetsspråket, och därför ska förvaltningsmyndigheterna verka för att det finns tillgång till språkkunnig personal där det behövs. Myndighetsservicen på minoritetsspråk är viktig därför att den synliggör minoritetsspråken i samhället och ger talarna fler tillfällen att använda dem. Den förutsätter också att den språkliga kompetensen ökar hos myndigheterna och att minoritetsspråken vårdas och utvecklas så att de motsvarar de krav som ställs när det gäller användning i en mängd olika sammanhang och områden.

När konstitutionsutskottets första granskning av den nationella minoritetspolitiken, *Nationella minoriteter och minoritetsspråk* (konstitutionsutskottet 2005), kom ut omfattade förvaltningsområdena för finska, mäenkieli och samiska fortfarande endast sju kommuner i nordligaste Sverige. I första delen av konstitutionsutskottets rapport (Hyltenstam & Milani 2005) undersöktes bland annat om stödet till de nationella minoritetsspråken varit tillräckligt för att hålla språken levande. Författarna betonade de stora skillnaderna mellan de olika nationella minoriteternas behov och förutsättningar och konstaterade att en vidare förståelse av hur de minoritetspolitiska förpliktelseerna kan uppfyllas kräver att varje grupp analyseras enskilt i förhållande till Europarådets minoritetskonventioner. Enligt utredarna behövde man inleda en allvarlig diskussion om minoritetspolitikens övergripande ekonomi och överväga behovet av särregler, till exempel öronmärkning av medel. Man behövde även diskutera hur man åstadkommer incitament vad gäller genomförandet av olika verksamheter som förutsätts av de minoritetspolitiska åtagandena men i praktiken starkt påverkas av olika lokala omständigheter. Författarna rekommenderade också att Sverige i sin kommande minoritetspolitiska rapportering ska redovisa det faktiska utfallet av politiken snarare än de möjligheter som formuleras i lagar och bestämmelser.

I andra delen av konstitutionsutskottets granskning, *Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000–2004* (Elenius 2005), undersöks hur förvaltningsområdena i Norrbottens län har uppfyllt minoritetsspråkslagarna och vad riksdagsbelutet 1999 i praktiken har betytt för den enskilde medbor-

garen. Utredaren menade att man måste stärka och höja minoritetsspråkens offentliga ställning inom till exempel förvaltningar och myndigheter, för att på så vis skapa en myndighetskultur som bejakar användningen av minoritetsspråk.

Länsstyrelsens i Stockholms län och Sametingets uppföljningar av den nationella minoritetspolitikerna för 2010 (Länsstyrelsen & Sametinget 2011, 2012) visar att minoritetsspråken i många kommuner lyfts fram och kartläggningar av minoriteternas behov av språkservice samt kompetensen i minoritetsspråken gjorts i många kommuner. En del kommuner har en särskild samordnare som arbetar för en viss tid eller heltid, vilket ses som en framgångsfaktor.

Det bilaterala forskningsprogrammet *Svenskt i Finland, finskt i Sverige* (2000–2002) har genererat en del studier med jämförelser mellan Sverige och Finland när det gäller service på minoritetsspråk i kommunerna. Största delen av publikationerna gavs ut under åren 2005–2006. I artikeln *De språkliga rättigheterna* (Myntti 2005) görs jämförelser mellan sverigefinnarnas och finlandssvenskarnas språkliga rättigheter år 2005 när det gällde service på minoritetsspråket i kontakt med domstolar och administrativa myndigheter samt möjligheter att få undervisning, barnomsorg, och social- och hälsovårdstjänster på minoritetsspråket. Myntti ansåg att den minoritetspolitiska ambitionen beträffande finskan i Sverige fram till 2005 hade varit låg. Lagen om rätt att använda finska hos domstolar och myndigheter tillämpades endast i några få kommuner vilket gjorde att den för de flesta finsktalande hade föga praktisk betydelse. Dessutom ansåg Myntti att förhållandena för undervisning i finska som modersmål samt finskspråkig undervisning till och med försämrats sedan skolreformen 1991 då möjligheten att grunda fristående sverigefinska skolor uppstod. Författaren nämner dock att det i 55 svenska kommuner erbjöds någon form av äldreomsorg med finsk personal.

I *Tio kommuner* (Ivars & Sandberg 2005; se även avsnitt 2.2.2.2 ovan) beskrivs hur de äldre sverigefinska informanternas liv avspeglas i det finskspråkiga serviceutbudet i kommunerna. När behovet av skolomsorg var aktuellt mobiliserade man kring skolan, senare i livet kring äldreomsorg. Den gradvisa assimilationen av de yngre generationerna har lett till att det inte längre finns något underlag för finsk skola och barnomsorg. Författarna påpekar dock att ett minskande skolutbud på finska inte behöver innebära att eleverna inte får undervisning på modersmålet, utan de kan exempelvis vara hänvisade till serviceutbudet i grannkommunen. Inom äldreomsorgen innebär avsaknaden av öronmärkta finskspråkiga platser att minoritetsspråkiga ofta integrerats i svenskspråkiga verksamheter.

Undersökningen *Strategier för välfärdsservice på minoritetsspråk* (Bäck 2006) tar upp frågan varför språkliga minoriteter tycker att det är viktigt att kunna få välfärdsservice på sitt eget språk och vilka strategier de väljer för att säkra sådan service. Gruppens storlek, samhörigheten inom gruppen och förmågan att mobilisera sig som en enig aktör har enligt författaren påverkat den sverigefinska gruppens syn på vikten av service på finska. Om gruppen är

liten och samhörigheten och förmågan att skapa en kollektiv politisk aktör saknas, anses frågan inte ha någon stor betydelse. Lokala minoriteter som har missgynnats mindre tror på offentlighetsstrategin, medan de mer missgynnade misstror majoritetssamhällets intentioner och är mer beredda att följa den separatistiska strategin, det vill säga att organisera ett eget samhälle där egna institutioner svarar för medlemmarnas välbefinnande.

2.3.2.3 Rätten till barnomsorg på minoritetsspråket

Rätten till barnomsorg helt eller delvis på minoritetsspråket ingår i minoritets- och minoritetsspråkslagen. Våren 2011 granskade Skolinspektionen hur kommuner i berörda förvaltningsområden lever upp till lagens krav. Rapporten *Särskild rätt till plats i förskoleverksamheten för nationella minoriteter* (Skolinspektionen 2011a) presenterar resultaten av granskningen när det gäller fyra punkter: om kommunerna inventerat behovet av förskoleverksamhet på minoritetsspråken, om de informerat vårdnadshavare om rätten till förskola på minoritetsspråket, om de erbjuder plats i sådan förskoleverksamhet samt om minoriteterna kan kommunicera på sitt minoritetsspråk i kontakt med kommunen om de så önskar.

Av de 18 kommuner som ingick i det *samiska* förvaltningsområdet svarade fyra att de inte genomfört någon inventering av det aktuella behovet. I åtta av kommunerna informerades inte vårdnadshavarna om sina rättigheter. Tre kommuner erbjöd inte förskoleplats. I en kommun var det inte möjligt att använda samiska i kontakter med kommunen.

Av de 32 kommuner som ingick i det *finska* förvaltningsområdet svarade 18 att ingen behovsinventering hade gjorts. En tredjedel av kommunerna erbjöd inte förskoleplats på finska. I tolv kommuner informerades inte vårdnadshavarna om sina rättigheter, men i alla kommuner förutom en kunde de i kontakt med kommunen använda finska.

Meänkieli har inga egna förvaltningsområden, utan ingår i delar av det finska och det samiska förvaltningsområdet. I tre kommuner av de sex som ingick i förvaltningsområdet för *meänkieli* hade ingen behovsinventering gjorts och i två kommuner informerades inte vårdnadshavarna om sina rättigheter. I två kommuner erbjöds ingen förskoleverksamhet på *meänkieli*. I alla kommuner kunde vårdnadshavarna i kontakt med kommunen använda *meänkieli*.

Sammantaget visar resultaten att många kommuner uppvisar brister i genomförandet av minoritetslagen när det gäller att erbjuda förskoleverksamhet helt eller delvis på minoritetsspråken. Skolinspektionen konstaterar att förekomsten av en samordnare för minoritetsfrågor är en möjlig framgångsfaktor i arbetet med att erbjuda förskoleplats helt eller delvis på minoritetsspråk.

2.3.2.4 Rätten till äldreomsorg på minoritetsspråket

Enligt minoritetslagen har kommunerna i förvaltningsområdena skyldighet att erbjuda enskilda äldreomsorg helt eller delvis på finska, samiska och *meänkieli*. Enskilda ska även ges möjlighet till äldreomsorg på minoritetsspråk, om

språkkunnig personal finns att tillgå, och förvaltningsmyndigheterna ska därför verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i finska, meänkieli respektive samiska där detta behövs i äldreomsorgen.

I rapporten *Nationella minoriteter och äldreomsorgen* (Socialstyrelsen 2011) presenteras resultat från Socialstyrelsens studie om vad de äldre tycker om kvaliteten på den äldreomsorg de får. Resultaten presenteras i olika kapitel för varje minoritetsgrupp, och författarna menar att många synpunkter som framkommit i studien även har framkommit i andra liknande undersökningar om äldre. Utmärkande för de nationella minoriteterna är dock språkets betydelse och att de flesta väntat med att söka hjälp. Den främsta orsaken till att de äldre väntat med att söka hjälp uppges vara att de vill klara sig på egen hand. Maten och den sociala samvaron är det som de flesta uppger att de är missnöjda med. Enligt rapporten borde kommunerna göra mer för att erbjuda äldreomsorg på minoritetsspråken. Man konstaterar också att det kan finnas behov av att se över informationsaktiviteter i kommunerna riktade mot de nationella minoriteterna med tanke på att de äldre väntar med att söka vård.

Rapporten *Same viessom, viessomájgev – Sameliv hela livet utopi eller verklighet?* (Sjaggo 2009) redovisar projektet *Sameprofilerad äldreomsorg i Jokkmokk* som hade som målsättning att få i gång en samisk äldreomsorg i Jokkmokk. Omsorgspersonal erbjöds utbildning i samiska och samisk kultur, man skapade en träffpunkt för äldre samer och samisktalande personal, ett samiskprofilerat boende utvecklades och uppsökande verksamhet bland äldre samer bedrevs. I projektet ingick också att arbeta med att utveckla en hemtjänst med samisktalande personal. Enligt rapporten har intentionerna i projektplanen förverkligats förutom när det gäller hemtjänsten. Författaren diskuterar förutsättningarna för en samisk äldreomsorg och menar bland annat att det handlar om att organisera snarare än att tillhandahålla större ekonomiska insatser.

På Socialstyrelsen pågår projektet *Äldreomsorg på samiska*. Syftet är att verka pådrivande i utvecklingen av en samisk äldreomsorg. Socialstyrelsen vill öka kunskapen om hur kommunerna inom det samiska förvaltningsområdet hanterar äldreomsorg på samiska i relation till de lagar som finns och ta fram kunskap om hur den samiska minoriteten ser på vad äldreomsorg på samiska kan och bör vara. Slutrapporten planeras till 2013 (Hedlund 2012).

Intervjuundersökningen *Äldre tillhörande den judiska minoriteten* (Sultán Sjöqvist 2010) är resultatet av ett uppdrag från Socialstyrelsen och bestod i att intervjua tio personer tillhörande den judiska minoriteten som skulle vara minst 65 år gamla och ha kommunal hemtjänst eller bo i ett särskilt äldreboende. Resultaten tyder på att personer i den judiska minoriteten i förhållandevis liten omfattning utnyttjade sina möjligheter till hemtjänst. Som orsaker kunde anföras att man inte vill "ligga samhället till last" eller att man var missnöjd med maten, i enstaka fall att hemtjänsten inte kan leverera koshermat, eller att familje- och sociala nätverk inom och utom den judiska gemenskapen kunde ersätta hemtjänsten. Informanterna hade mestadels en hög utbildning och tillhörde en övre medelklass. En hade svenska som modersmål

och talade svenska i vardagen. Ingen sade sig ha behov av personal som talade det egna modersmålet, jiddisch eller hebreiska. De flesta var överlevande från Förintelsen, och utredaren påpekar att personal från hemtjänsten bör ha kunskaper om att äldre judar kan ha erfarenheter av Förintelsen och folk mord.

I artikeln *Culturally congruent care for older people: Finnish care in Sweden* (Heikkilä m.fl. 2007) beskrivs hur en kulturellt adekvat omvårdnad för den finsktalande gruppen i Sverige gynnar de äldres välmående. Studien är etnografisk och består av observationer och intervjuer med äldre på ett finskspråkigt äldreboende i Stockholm, Suomi-koti. Både personal och besökare ingår i undersökningen. Studien visar vikten av kulturkongruent omvårdnad på de boendes modersmål, med personal som har samma etniska bakgrund, vanor och traditioner. Finska festligheter, populärkultur på finska och diskussionsämnen som berör det finska används för att skapa en gemensam grund för kommunikation och förståelse bland de äldre boende, vilket i sin tur främjar förtroendefulla relationer bland boende och personal och ökar de boendes välmående.

2.3.2.5 Skolans ansvar för undervisningen i minoritetsspråken

Enligt språklagen ska den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket. I minoritets- och minoritetsspråklagen har finska, samiska och tornedalska barn rätt att få barnomsorg helt eller delvis på det egna språket. I minoritetslagen ingår ingen paragraf om skolundervisning men det nämns att barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt.

Skolverket som myndighet har ett särskilt ansvar för att följa hur minoritetsbarns rättigheter genomförs på skolans område. Enligt rapporten *De nationella minoriteternas utbildningssituation* (Skolverket 2005) är utbildningssituationen långt ifrån tillfredsställande. Problem som räknas upp är bland annat bristande information till lärare och elever, svårigheter med lärarekryteringen samt negativa attityder och fördomar. Åtgärder som föreslås är till exempel att slopa kraven på att språket ska vara umgängesspråket i hemmet, att eleven ska ha grundläggande kunskaper i språket och att det måste vara minst fem elever i undervisningsgrupperna för att barnet ska få rätt till modersmålsundervisning.¹⁷ Skolverket föreslår också att ansvaret för de nationella minoriteternas utbildningssituation tydliggörs i respektive kommuns organisation.

Ytterligare kritik mot brister i skolans stöd när det gäller språk- och kulturbevarande uttrycks i två rapporter. I *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet* (Pikkarainen & Brodin 2008b) konstateras att skolan inte bidrar till att stärka minoritetsbarnens identitet, språk eller kultur. Enligt studien upplever minoriteterna att kommunerna inte beaktar deras rättigheter och att vissa kommuner till och med motarbetar möjligheten till

¹⁷ Kravet på minst fem elever i undervisningsgruppen och förutsättningen att språket är ett umgängesspråk i hemmet är numera slopade; däremot återstår kravet på grundläggande kunskaper i minoritetsspråket.

modersmålsundervisning. I dialogen med DO efterfrågar man stöd till tvåspråkig undervisning och pekar på att det råder brist på lärare och läromedel på minoritetsspråken. Grundskoleförordningens krav på att elever ska ha "grundläggande kunskaper" i sitt modersmål och att det ska finnas en "lämplig lärare" för att kommunen ska vara skyldig att erbjuda undervisning tas upp som problematiska i en situation där flera av minoritetsspråken har få talare och behöver stärkas (Pikkarainen & Brodin 2008b, s. 35).

I utredningen "*Vi är ju också människor!*" – *Ett barnrättsperspektiv på nationella minoriteter i Sverige* (Orama 2011) berättar de intervjuade minoritetsbarnen bland annat om sina tankar kring minoritetsspråken och varför de är viktiga för dem. Alla uttrycker en önskan om att få lära sig mer av sitt minoritetsspråk i skolan. Enligt de intervjuade judiska barnen är kunskap i jiddisch inte något krav för att "vara jude" men de anser att språket bör bevaras. Några sverigefinska, samiska och romska barn önskar sig också mer undervisning på minoritetsspråket. Utredaren rekommenderar ett fortsatt och ökat stöd för undervisning i och på de fem nationella minoritetsspråken.

Forum för levande historia fick 2011 i uppdrag av regeringen att utifrån betänkandet *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) utreda och ge förslag på hur ställningen för romernas kultur och språk kan stärkas. I rapporten *Romers kulturella och språkliga rättigheter – vägar mot ett förverkligande* (Lindgren 2011; se även 2.1.2.1) förklaras romernas situation i dag och den svaga ställningen för deras språk och kultur genom den historiska statligt sanktionerade förföljelsen och diskrimineringen av romer. För att komma till rätta med romernas svåra situation i dag krävs kunskap om deras ställning som nationell minoritet, deras historia, kultur och språk. Utredaren föreslår att regeringen ser över det rättsliga skyddet för de nationella minoriteterna och deras språk, eftersom den svaga ställningen för romerna, deras språk och kultur ger anledning att ifrågasätta om reglerna ger ett reellt skydd. Det råder också brist på forskningsbaserad kunskap om romernas historia, kultur och språk samt lärare och läromedel på romani chib, varför stödet till forskning och utbildning i romska studier vid universitetet behöver stärkas. Statens kulturråd bör få i uppdrag att genomföra en långsiktig omfattande satsning på romska kulturinstitutioner och medier, med romers inflytande och delaktighet som utgångspunkt.

I studien *Litteraturoversikt för modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken* (Skolinspektionen 2011b) tas flera problem upp när det gäller genomförandet av modersmålsundervisningen. Det ges också siffror på hur många elever som deltar i modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk.

När det gäller *finska* deltar enligt rapporten ca 3 000 elever årligen i modersmålsundervisningen. Läsåret 2006/07 deltog knappt 50 procent av de berättigade eleverna i undervisningen.

Antalet elever som enligt rapporten deltog i modersmålsundervisningen i *meänkieli* var 147 under läsåret 2009/10, vilket motsvarar ca 15 procent av dem som är berättigade till modersmålsundervisning.

Omkring 400 elever per år deltar i undervisningen i *samiska* som modersmål.¹⁸ Enligt rapporten är förutsättningarna för att läsa finska, samiska och meänkieli relativt goda i de kommuner som ingår i förvaltningsområdena. Ett gott exempel tas upp: Karesuando där fem språk – svenska, finska, meänkieli, samiska och norska – förekommer i skolan. Ett gemensamt intresse för bygden, historien och naturen förenar språken, och man samarbetar med äldre kulturbärare i bygden som kan förmedla kunskap om språk, tradition, läkeväxter med mera.

Modersmålsundervisning i *jiddisch* förekommer enligt rapporten i mycket liten skala. Enligt utredningar från Skolverket finns uppgifter om inga elever till nio i Göteborg och några få i Stockholm. Elever vid den judiska Hillelskolan kan i de lägre årskurserna välja jiddisch som tillvalsämne.

Elever som enligt rapporten deltar i modersmålsundervisning i *romani chib* är ca 400 per år. Enligt Skolverkets utredning 2001 finns det många fler berättigade elever än de som deltar i undervisningen, men siffrorna på berättigade elever är mycket osäkra. Enligt Skolverkets statistik hade 2006 knappt 1 300 elever rätt till modersmålsundervisning i romani, och av dessa deltog ca 26 procent. Enligt en fallstudie som Skolverket gjort är siffrorna på berättigade elever dock väsentligt högre.

Ett avsnitt i rapporten gäller *tvåspråkig undervisning* som är mindre förekommande i Sverige. I rapporten konstateras att tvåspråkig undervisning i sig visat sig vara en framgångsfaktor. Många positiva faktorer, såsom en stödjande miljö, hög status för modersmålet, positiv identifiering med båda kulturerna och språken, tvåspråkiga pedagoger med mera, anses bidra till de goda resultaten.

För att minoritetsbarnens rätt till undervisning i minoritetsspråken ska kunna tillgodoses måste informationen om de gällande bestämmelserna och möjligheterna till undervisning nå föräldrarna. Skolinspektionen genomförde under 2011 en granskning av hur huvudmän och rektorer informerar om rätten till, samt fullgör sin skyldighet att erbjuda, undervisning i de nationella minoritetsspråken. Den slutgiltiga rapporten kommer att publiceras i mars 2012.

Skolinspektionen planerar även att granska Sameskolan i en riktad tillsyn under 2011–2012. Frågeställningarna här gäller huruvida sameskolan och den integrerade samiska undervisningen uppfyller författningarnas krav avseende måluppfyllelse och resultat, pedagogisk ledning och utveckling av verksamheten, lärandemiljön och enskilda elevers rätt. I tillsynen ska Skolinspektionen även granska den integrerade samiska undervisningen.

2.3.2.6 Metodutveckling inom förskola och skola

Profilerad tvåspråkig och/eller tvåkulturell undervisning för de nationella minoriteterna förekommer i liten skala och företrädesvis i sameskolor och sverigefinska friskolor, men även på andra håll.

¹⁸ Antalet berättigade elever anges inte i rapporten.

Förskolans stöd för minoritetsspråkens överlevnad är viktig inte minst därför att en förskola på minoritetsspråket främjar rekryteringen till skolor med minoritetsinriktning. Ett tvåårigt projekt i två förskolor i Pajala och Korpi-lombolo beskrivs i artikeln *Let's begin with the youngest! 'Minority language revitalisation through preschool* (Huss 2008a) som ingick i projektet *ENSEMBLE – Whole-School Language Profiles and Policies* inom Europarådets program *Languages for Social Cohesion* (2004–2007). Syftet var att engagera hemmen i barnens meänkieliaktiviteter och motverka omgivningens negativa attityder gentemot meänkieli. Föräldrarnas intresse för och åsikter om meänkieli kartlades och de förde språkdagbok hemma om barnens användning av meänkieli. Barnen fick lära sig sånger, ramsor och lekar på meänkieli. Enligt resultaten var föräldrarnas intresse för barnens språkutveckling stort och de ansåg att projektet hade varit inspirerande och lyckat, medan deras eget intresse för att lära sig mer meänkieli inte verkade ha ökat.

Ett större forskningsprojekt med titeln *Språkpolicy i flerspråkiga förskolor och familjer: institutionella och vardagliga praktiker* som handlar om genomförandet av skollagen med mera i förskolan har påbörjats vid Linköpings universitet. Syftet är att studera hur språkpolicy i olika praktiker, som förskola och hem, samspelar med språkpolicy på en samhällelig och politisk nivå. I studien ingår en delstudie om en finskspråkig förskoleavdelning.

Rapporten *Föräldrarsamarbete, tvåspråkighet och kulturell revitalisering i Roma Kulturklass* (Rodell Olgaç 2006) redovisar ett uppdrag från Enske-de/Årsta stadsdelsnämnd och är en utvärdering av Roma Kulturklass och dess arbete på Nytorpsskolan i Stockholm 2005–2006. Arbetet i klassen har följts och utvärderats genom deltagande observationer i klassen, intervjuer och samtal med lärare och elever. Klassen är en F-9-klass med 15–30 romska elever. Utvärderaren pekar på flera faktorer som bidragit till de positiva resultaten med klassen, exempelvis åldersblandningen som gynnat elevernas socialisation och lärande, det lyckade samarbetet med föräldrarna och att arbetet bygger på det som är välbekant för föräldrar och elever. Romska berättartraditioner och olika varieteter av språket romani chib utnyttjas i undervisningen.

Redovisning av regeringsuppdrag om ämnet judiska studier i Stockholms kommun (Skolverket 2009a) utvärderar målen för och genomförandet av ämnet judiska studier i grundskolan Vasa Real, där judiska klasser funnits sedan 1988. I dag finns en klass i varje årskurs på högstadiet. I dessa klasser läser eleverna ämnena judiska studier och hebreiska, har en egen matsal med koshermat och är lediga vid judiska helger. Såväl föräldrar, elever som lärare är i huvudsak positiva till högstadiet. Syftet med klasserna är att stärka elevernas judiska identitet. Ifrågasättande är en viktig beståndsdel i undervisningen och det betonas att integration i samhället och delaktighet i andra kulturer och sammanhang också är en del av den judiska identiteten. I Skolverkets studie identifierades ett antal problem vad gällde kursplan och betygs-kriterier, och det föreslogs att dessa skall fastställas av Skolverket och

ingå i den pågående revideringen av de nationella kursplanerna så att de får samma struktur och betygsskala som övriga ämnen.¹⁹

Samisk matematik – rätten till en kulturspecifik pedagogik är Jannok Nuttis (2009) bidrag till antologin *Är vi inte alla minoriteter i världen?* (Elenius & Ericsson 2009). I kapitlet beskriver hon det matematiska tankesättet inom den samiska kulturen och hur man inom sameskolan försökt att skapa ny kunskap och erfarenheter vad gäller utbildning inom matematik genom att utgå från samisk traditionell kunskap och traditionella måttenheter.

Samma kulturspecifika pedagogik för samiska barn och ungdomar beskrivs även i Jannok Nuttis avhandling, *Ripsteg mot spetskunskap* (Jannok Nutti 2010), som syftar till att ur ett lärarperspektiv beskriva och analysera transformeringen av utbildning i matematik så att utgångspunkten blir ett samiskt perspektiv. Av studien framgår att de inblandade lärarna inledningsvis fokuserade på de externa hinder som fanns i form av läromedelsbrist, begränsande styrdokument och nationella prov. I de aktiviteter som under studien genomfördes rekontextualiserades samisk kultur för utbildning i matematik vilket blottade distansen mellan samiska traditionella kunskaper och skolkunskaper. Lärarnas förhållningssätt förändrades och även om de fortsättningsvis framhöll samma externa hinder visade de på ett förändrat förhållningssätt inför dessa hinder. Enligt författaren synliggjordes under processen dekolonisation genom att samisk traditionell kunskap tillsammans med matematik omformulerades till aktiviteter i förskola och skola.

Artikeln *Parental involvement in the development of a culture-based school curriculum* (Johansson 2009) behandlar utvecklingen av lokala läroplaner baserade på samisk kultur i Sameskolan. Resultaten från en tre år lång studie visade på bristande kontakter mellan hem och skola. Föräldrar och lärare uttryckte emellertid en vilja att samarbeta i utvecklingen av en läroplan baserad på samisk kultur, och studien visade att såväl lärare och föräldrar som elever under studiens gång upplevde en ökad medvetenhet för undervisning baserad på samisk kultur. Lärarna menade att deras grundutbildning inte gett dem kompetens att arbeta i en interkulturell skola, och en generell slutsats som författaren drar av studien är att lärarutbildningen i högre grad bör vara delaktig i utvecklingen av kulturbaserad undervisning. Även vidare forskning krävs på området.

Här kan också nämnas projektrapporten *Lärares lärande i samisk förskola och sameskola* (Johansson & Jannok Nutti 2010). I rapporten presenteras utvecklingsarbeten med revitalisering som genomförts i förskola, skola och fritidshem på den svenska sidan av Sápmi inom ramen för projektet *Samiskt språk och kultur i förskola och skola*.

I ämnen där eleverna finns utspridda i landet och har svårt att samlas fysiskt i tillräckligt stora undervisningsgrupper kan distansundervisning vara en

¹⁹ Under år 2011 fastställde Skolverket en nationell kursplan för judiska studier i grundskolan (SKOLFS 2011:118). Att anordna utbildning i ämnet judiska studier är numera inte bara förbehållet Vasa Real, utan kan göras av alla huvudmän för en skolenhet med grundskola efter tillstånd från Skolverket.

lösning. Då kan olika tekniker som Skype, IP-telefoni och interaktiv white-board användas. När det gäller små ämnen som nationella minoritetsspråk kan den nya tekniken erbjuda möjligheter till att höra och öva språk som man annars inte kommer i kontakt med i sin vardag (se till exempel Gröndahl & Huss 2010). Rapporten *Distansundervisning för elever i grundskola och gymnasieskola* (Skolverket 2008a) är resultatet av regeringsuppdraget att föreslå ”hur distansundervisning ska få anordnas i grundskolan, gymnasieskolan och motsvarande fristående skolor samt sameskolan för elever som är bosatta i Sverige” (Skolverket 2008a, s. 3). Skolverket hänvisar till tidigare utredningar, som bland annat visar att talare av nationella minoritetsspråk är i behov av alternativa, mer flexibla undervisningsformer. Man föreslår därför försöksverksamhet som ger skolornas huvudmän möjlighet att, genom distansundervisning, erbjuda likvärdig undervisning när skolan saknar lämpliga lärare. På detta sätt kommer fler elever än tidigare få möjlighet att läsa sitt nationella minoritetsspråk.²⁰

I augusti 2011 lämnade utbildningskommittén som Sametinget tillsatt sin rapport *Samisk utbildningspolitik – en introduktion* (Sametinget 2011c) som presenterar kommitténs arbete med den framtida utformningen av Sametingets utbildningspolitiska program. En av utgångspunkterna är att Sametinget blir den ansvariga myndigheten för sameskolan och att sameskolan även fortsättningsvis är en skola med statlig huvudman. Vikten av det samiska inlytandet över sameskolan betonas särskilt. I rapporten beskrivs samisk utbildning i Sverige, Norge och Finland och aktuella utbildningspolitiska reformer, och den innehåller också en utbildningspolitisk vision, förslag på utbildningspolitiska mål och en diskussion om Sametingets framtida roll inom utbildningsområdet.

2.3.2.7 Läromedel

I rapporten *Redovisning av uppdrag om stöd för utveckling och produktion av böcker och andra läromedel för de nationella minoriteterna* (Skolverket 2009b) beskrivs arbetet med utveckling och produktion av läromedel i samråd med de nationella minoriteterna. Romani chib kom att prioriteras medan jiddisch tilldelades minst resurser. Vad gäller finska utvecklades bland annat läroböcker för målgruppen barn till andra eller tredje generationens finska invandrare. För jiddisch utvecklades läsinlärningsmaterial och ett läromedel för undervisning i jiddisch som riktar sig till barn i åldern 10–14 år. Vad gäller meänkieli arbetade man bland annat med en lärobok på Jukkasjärvi-varieteteten av språket meänkieli och med utveckling av nya och befintliga läromedel och nyproduktion av texter på meänkieli riktade till yngre elever. För romani utvecklades ett metodmaterial för undervisning i romskt språk och

²⁰ I dag erbjuder Sofia Distansundervisning i Stockholm och Samiskt utbildningscenter i Jokkmokk undervisningskurser på distans i nationella minoritetsspråk. Källa: <http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.3364/2.5111/2.5766/2.5769/efterfragat-forslag-med-distansundervisning-1.165123>. Se även Skolverket 2008b.

romsk kultur på svenska, engelska, arli, kelderash och lovara, och en skolgrammatik sammanställdes för undervisning i romani för grund- och gymnasieskola. För samiska utvecklades läromedel, nyproduktion av skönlitterära texter på samiska för olika språkutvecklingsnivåer och ett språkbadsprojekt för sydsamiska. I en avslutande kommentar menar Skolverket att arbetet med produktion av böcker och andra läromedel välkomnas av företrädare för de nationella minoriteterna som också påpekar att behoven är stora och därför önskar fortsatt statligt stöd till läromedelsutveckling. Skolverket delar bedömningen att det finns behov av nya läromedel för undervisning i och på nationella minoritetsspråk.

Skolverket är en av elva myndigheter som fått i uppdrag att rapportera sina minoritetspolitiska insatser och erfarenheter (2.1.1.3). Skolverkets rapport *Redovisning av uppdrag att följa upp och analysera Skolverkets verksamhet utifrån det minoritetspolitiska målet* (Skolverket 2010) ger en hel del information om olika insatser på skolans område. I rapporten anges bland annat att information om Skolverkets arbete med nationella minoriteter finns framförallt på Skolverkets webbplats för Sameskola, för nationella minoritetsspråk samt på Tema modersmål. Av rapporten framgår även dels att på webbplatsen *Tema modersmål* finns material för alla nationella minoritetsspråk inklusive fem romska och tre samiska varieteter, dels att Skolverket samverkar med representanter för de nationella minoriteterna, framförallt kring nya reformer och om läromedelsutveckling, dels att Skolverket 2010 hade regeringens uppdrag att stödja utveckling och produktion av böcker eller andra lärverktyg på samiska och romani, dels att myndigheten distribuerade under våren 2010 en ny antologi med texter parallellt på svenska och de nationella minoritetsspråken för att användas för undervisning om de olika nationella minoritetsspråken i Sverige och även inom modersmålsundervisning. Vidare redovisas i rapporten Skolverkets och Myndigheten för skolutvecklings arbete med fokus på de senaste årens insatser och samråd för respektive minoritetsspråk (finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska).

2.3.2.8 Lärarutbildning

En förutsättning för en välfungerande undervisning i och på minoritetsspråk är att det finns tillgång till adekvat utbildning för blivande lärare. Sverige har fått kritik för avsaknaden av en sådan utbildning, och bland annat därför fick Högskoleverket av regeringen uppdraget att komma med förslag på åtgärder för att Sverige på ett bättre sätt ska kunna uppfylla sina åtaganden i Europarådets minoritetskonventioner. År 2011 publicerades rapporten *Lärförsörjningen för de nationella minoriteterna – hur kan den tryggas?* (Högskoleverket 2011b). I rapporten presenteras förslag som inte bara berör lärförsörjningen utan också läromedelsfrågor, språkforskning och andra relaterade områden. Enligt utredaren finns det gott om belägg på att skolundervisningen i minoritetsspråken fungerar bristfälligt och att alla fem språkens överlevnad hotas. Utredaren menar att det nuvarande statliga stödet är otillräckligt och att

det saknas ett helhetsgrepp när det gäller undervisningsfrågan. En rad förslag på åtgärder presenteras; bland annat föreslås Lunds universitet, Södertörns högskola, Umeå universitet samt antingen Stockholms universitet eller Uppsala universitet få ett nationellt ansvar (för jiddisch, romani chib, meänkieli/samiska respektive finska) samt extra medel för att stärka minoritetsspråken och utveckla lärarutbildningen för undervisning i och på de fem nationella minoritetsspråken. Utöver detta föreslås fortbildning och behörighetsgivande lärarutbildning för modersmållärare och andra lärare som kan något av de fem minoritetsspråken, att nationellt minoritetsspråk blir ett valbart område för studenter som läser grundlärarutbildning med inriktning mot årskurs 4–6, att läromedelsproduktionen förstärks och att kunskaper om de nationella minoriteternas språk och kultur ska ingå i examensmålen för de fyra nya lärarutbildningarna. Vidare föreslås ett särskilt ämnesdidaktiskt centrum för nationella minoritetsspråk. Även ekonomiska stimulansmedel föreslås, såsom stipendier som kan sökas av alla som vill studera något av de nationella minoritetsspråken eller minoriteternas språk, samhälle och historia, samt viss avskrivning av studieskulder för blivande lärare.²¹

2.3.2.9 Högre utbildning

Rapporten *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i finsk-ugriska språk vid svenska universitet: estniska, finska, samiska, ungerska och samiska studier* (Högskoleverket 2005) redovisar resultatet av Högskoleverkets (HSV) granskning av grund- och forskarutbildningen i finsk-ugriska språk som genomfördes under 2005. I sina generella slutsatser och rekommendationer menar HSV bland annat att man bör verka för att finska, meänkieli och samiska ska kunna studeras inom ramen för lärarutbildningen, att särskilda åtaganden när det gäller de nationella minoritetsspråken bör åtföljas av medel då ekonomiska åtstramningar har slagit hårt mot utbildningar i finsk-ugriska språk och att man bör utveckla möjligheter för studenter att tillgodogöra sig muntliga och skriftliga kunskaper i språken.

Högskoleverket följde upp sin tidigare granskning av grund- och forskarutbildningen i finsk-ugriska språk, och resultaten presenteras i rapporten *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar 2005* (Högskoleverket 2011a). Här beskrivs lärosätenas svar på rekommendationerna från HSV. HSV skriver att utbildningarna i de berörda nationella minoritetsspråken har svårt att klara sig ekonomiskt och att det inte tilldelats några särskilda resurser nationellt sedan utvärderingen. Vad gäller de nationella minoritetsspråken i lärarutbildningarna meddelar lärosätena enligt rapporten att de väntar på den pågående utredningen och att de menar att initiativ måste komma från regeringen. Samarbetet mellan läroverken tycks inte ha stärkts medan samtliga läroverk tagit fasta på HSV:s rekommendationer att vidareut-

²¹ Möjligheten att erbjuda avskrivning av studieskulder för potentiella lärare är dock enligt den begäran om remiss som skickats ut inte längre aktuell.

veckla distansutbildningen, vilket inneburit ett ökat antal sökanden till utbildningarna.

Finskan har sedan 1930 varit ett akademiskt ämne vid Stockholms universitet. Detta reflekteras i artiklar i antologin *”Minun suomi on...” Min finska är – Finskan vid Stockholms universitet 80 år* (Muhonen 2010). Frågor som tas upp är bland annat finska som ett universitetsämne och studenternas skiftande behov och förkunskaper (Pesonen 2009, 2010a, 2010b), finskämnets status i dag i samhället (Wande 2010), litteratur som en del av finska språket och kulturen (Cederholm 2010), lärarresurserna och lärarrollen inom ämnet (Ehrnebo & Heikkilä 2010, Lilja 2010), internationellt samarbete samt samarbetet med det omgivande samhället och med de sverigefinska institutionerna (Lilja 2010, Peltomäki 2010, Siitonen 2010, Sulkala 2010).

I samma volym ingår artikeln *Tolk- och översättarutbildningen vid finska institutionen 1973–2006* (Ehrnebo, Lönnroth & Romppanen 2010) som beskriver tre decennier av tolk- och översättarutbildningen som riktad in sig på finskspråkiga i Sverige. Orsaken till att utbildningen arrangerades var att det fanns ett behov av utbildade tolkar och översättare efter den stora invandringsvågen på 1960- och 70-talen. Enligt författarna är situationen för tolk- och översättarutbildningen bekymmersam i dag. Sedan 2000 har det inte anordnas någon tolkutbildning, och flera av de tolkar och översättare som är utbildade börjar närma sig pensionsåldern. Dock kvarstår behovet av goda tolkar i och med de krav som den nya lagstiftningen ställer. Tolkyrket har förlorat i status, och myndigheterna använder icke-utbildade tolkar och översättare på grund av upphandlingsförfarandet. Genom upphandlingen pressas priserna på tolktjänster, och det blir för dyrt att anlita utbildade tolkar eller erfarna översättare.

2.3.2.10 Folkbildning

Även folkbildningen erbjuder möjligheter att tillgodose de nationella minoriteternas särskilda språkliga och kulturella behov. I *Kunskap för egenmakt: minoritetskvinnor och folkbildningen* (Gröndahl & Huss 2010; se även 2.1.2.6) redovisas ett regeringsuppdrag till Centrum för multietnisk forskning vid Uppsala universitet (numera Hugo Valentin-centrum) som gällde behovet av riktade utbildningssatsningar för kvinnor tillhörande de nationella minoriteterna. Utredningen visar att utbudet av utbildningsverksamhet som riktar sig till nationella minoriteter eller minoritetskvinnor tycks ha minskat de senaste åren trots att utbildningsinstitutionerna uttrycker ett tydligt intresse att rekrytera minoritetskvinnor. För att minoritetskvinnornas behov ska komma till utbildningsanordnarnas kännedom föreslås åtgärder som syftar till att förbättra kommunikationen mellan minoritetsgrupper och utbildningsanordnare. En bättre samordning mellan olika utbildningar, vilket kunde bidra till en förbättrad lärar- och läromedelssituation, samt ökade medel för läromedelsproduktion föreslås. Kartläggningen visar också att förutsättningar för datorstödd distansundervisning finns på alla utbildningsorganisationer, vilket ger goda möjligheter exempelvis till språkundervisning. Problemet som tas upp är dock

att datorvanan saknas hos många i den äldre generationen och att vissa kvinnor inte har tillgång till en dator. Utredarna efterlyser ett helhetsgrepp och ett långsiktigt synsätt på minoritetsfrågan.

De stora skillnaderna mellan de olika minoritetsgrupperna och minoritetskvinnors villkor speglas i rapporten. När det gäller *romerna* påpekas det att romernas kulturella överlevnadsstrategi i ett marginaliserande samhälle har varit en stark kollektiv sammanhållning samt begränsad kontakt med majoritetssamhället, vilket har varit svårkombinerat med majoritetssamhällets utbildningssystem. Problem som avsaknad av grundskolekompetens, ett stort mörkertal kring andelen analfabeter och en hög skolfrånvaro för barn och ungdomar leder till ett stort behov av vuxenutbildning. Romska kvinnor drabbas av både stark etnisk marginalisering och en generell könsmaktsordning. Ansvaret för familjen kan hindra romska kvinnor från att delta i utbildning, liksom ekonomin när de tvingas ta studielån för att finansiera sin utbildning. Gruppen romer och resande är mycket heterogen och utbildningsbehoven olika, men gemensamt för många grupper synes vara behovet av grundutbildning samt yrkes- och alfabetiseringsutbildning. Några profilerade utbildningar finns för romer och resande med särskild anpassning till individernas möjligheter och bakgrund. Ingen av skolorna erbjuder utbildning särskilt riktad till romska kvinnor. Romska personal ses som en framgångsfaktor i utbildningarna. Problem som tas upp är bristen på utbildningsplatser och lärarnas stora arbetsbörda. Några intervjuade romska kvinnor ser distansundervisning som en möjlighet samtidigt som det påpekas att alla romska kvinnor inte har fri tillgång till datorer i hemmet.

När det gäller *tornedalingar* pekas læstadianismen och partipolitiken i kommunerna ut som marginaliserande och uteslutande för de tornedalska kvinnorna. I utbildningen syns samma ojämställdhet i att majoriteten av de studerande på Tornedalens folkhögskola är män. De traditionella könsrollerna där kvinnan har hela ansvaret för familjen pekas också ut som ett hinder. Problem med undervisningen som tas upp är den nästan totala avsaknaden av läromedel i tornedalsk kultur och bristen på kompetenta lärare. Flera intervjuade anser att tornedalingar borde ges bättre möjligheter att lära sig att både läsa och skriva meänkieli eftersom många endast har muntliga kunskaper i språket. För att överbygga de långa avstånden i norra Sverige föreslås distansutbildningar.

En särskild fråga när det gäller *samiska kvinnors* jämställdhet är deras möjligheter till inflytande inom rennäringen och i samebyarna. Sådant stod länge i bakgrunden eftersom den samepolitiska mobiliseringen framför allt ansågs handla om gruppen som helhet och särskilda kvinnorörelser därför kunde uppfattas som splittrande. Sedan kvinnoorganisationerna Sárahkka och Sámi Nisson Forum bildades (1988 respektive 1993) har de arbetat med jämställdhetsfrågor och strävat efter att öka samiska kvinnors representation i olika politiska sammanhang. Den samiska ungdomsorganisationen Sáminuorra har också drivit ett projekt med syfte att stödja unga samiska kvinnor att bli delaktiga i renskötseln, erbjuda slaktkurser för kvinnor, med mera. När det gäller

hela den samiska befolkningen har Samernas Utbildningscentrum i Jokkmokk – den före detta Samiska folkhögskolan – länge haft en viktig funktion som en knutpunkt i stärkandet av den samiska identiteten.

Enligt de intervjuade kvinnorna beskrivs *sverigefinnarna* fortfarande ofta som enbart invandrare och gruppens långa historia i Sverige glöms bort. Samtidigt vittnar de också om att sverigefinnarna alltid varit i täten när språk- och minoritetspolitiska frågor har drivits på samhällsnivån i Sverige. Enligt rapporten har sverigefinska kvinnor i större utsträckning än männen deltagit i vuxenutbildning, har bättre språkinlärningsresultat än männen och har i allmänhet integrerats bättre i samhället än männen. För en del äldre utgör bristen på både studietradition och kunskaper i det svenska språket ett hinder för utbildningen. En rad utbildningsorganisationer med särskild profilering mot sverigefinnar presenteras. Rapporten tar upp ett behov att utveckla utbildningen så att den bättre skulle nå de yngre generationerna sverigefinnar och behovet av bland annat kurser i egenföretagsamhet, minoritetsrättigheter och tvåspråkig uppfostran. Utbudet av läromedel beskrivs generellt som bra.

Judiska kvinnors utbildningsmöjligheter förefaller mindre begränsade än hos vissa av de andra nationella minoriteterna. Jämställdhetsdiskussionen bland judarna har handlat om synagogal praxis, kvinnans utrymme i religionsutövningen och kvinnans roll i hemmet. Rapporten presenterar utbildningsorganisationer med särskild profilering mot judar och judiska kvinnoorganisationer. I motsats till de övriga nationella minoriteterna har den judiska ingen egen folkhögskola, men det finns andra former av riktad vuxenutbildning för judar, delvis på en något högre akademisk nivå. Ett stort utbildningsproblem som tas upp i rapporten är säkerhetsarbetet som församlingarna lägger 25 procent av sina budgetar på. Enligt intervjuerna kan potentiella deltagare känna rädsla för att delta i utbildningsaktiviteter på kvällstid. Även bristen på läromedel och behöriga lärare pekas ut som problem.

2.3.2.11 Definiering och bevarande av en kulturell identitet

Diskussioner om minoritetsidentiteten och dess bevarande förekommer i ett stort antal publikationer, inte minst när det gäller sverigefinnar och samer. Frågor som språklig och kulturell assimilering, vikten av minoritetstillhörigheten för individerna, språkets roll för minoritetsidentiteten och etnisk organisering och mobilisering tas upp i studierna.

Rapporten *Sverigefinnars tankar om finskans möjligheter och rättigheter i Stockholm och Mälardalen. En intervjustudie* (Lainio & Leppänen 2005) skrevs på regeringsuppdrag i samband med Utredningen om finska och syd-samiska språken (SOU 2005:40) med syftet att belysa de idéer och attityder som ”vanliga” sverigefinnar kan tänkas ha till ett förvaltningsområde för finska i Mälardalen. Undersökningen omfattade en serie intervjuer och en djupenkätsstudie bland 45 informanter. Sammanfattningsvis verkar det finnas en dynamik i mönstret på gruppnivå där de äldre sverigefinnarna befinner sig i en mer finsk ände av ett kontinuum och de yngre närmar sig en mer svensk identitet. Individernas identitet ses dock som stabil men tycks ändå förebåda

ett identitetsskifte på gruppnivå, likt ett språkbyte. Informanterna kunde i allmänhet ganska tveklöst ange en nationell/kulturell identitet bland de angivna alternativen och man kan dra slutsatsen att en nationell eller etnisk identitet med ett relativt stabilt innehåll existerar för dessa personer. Författarna konstaterar dock att dessa personer också skulle kunna benämna sig till exempel arbetare, stockholmare, europé eller hiphoppare.

Enligt Lainio (2005) är sverigefinnarna trots sin relativt nya nationella minoritetsstatus på väg in i en kritisk fas av ett språkbyte, vilket huvudsakligen beror på att de inte i tid lyckades kräva en fullgod tvåspråkig utbildning för sina barn. I sin artikel *Sverigefinne duger nästan, sverigefinska finns inte än ... Tankar om språkbevarande och sverigefinnarnas identitet* konstaterar han att sverigefinnarna kanske i högre grad än andra invandrade grupper och minoriteter anonymiserats och assimilerats i det svenska samhället. Trots det har minoritetsstatusen inneburit en märkbar prestigehöjning. Enligt Lainio har sverigefinnarna utvecklats till en etnolingvistisk minoritet, med språket som sitt främsta etniska kännetecken. Sverigefinska som en egen språklig varietet har diskuterats tidvis, men den allmänna åsikten bland talarna verkar vara att det inte bör bli ett eget språk, skilt från finskan i Finland. Begreppet sverigefinne har också diskuterats flitigt. Lainio poängterar vikten av att den kultur som språket och identiteten länkas till är lätt igenkännbar och så specifik att den går att identifiera. I den sverigefinska språkbyteskontexten är enligt honom denna kultur med sina värderingar, föreställningar och sätt att umgås inte längre självklar. I takt med att språkbytet fortskridit bland sverigefinnarna har också kulturen blivit mer osynlig, men en avgörande förändring i ett språks samhällsliga status kan enligt författaren stoppa eller bidra till att vända en språkbytesprocess. Lainio anser att den nya minoritetspolitiken och stödet till sverigefinnarna sedan 2000 kan bli en sådan förändring.

På grund av sin storlek har den sverigefinska gruppen under flera årtionden fått gå i bräschen i många frågor som rör integration, tvåspråkighet, skolfrågor och minoritetsspråkspolitik. I artikeln *Ett segt begrepp i svensk tvåspråkighetsdebatt* (Lainio 2008, s. 87) konstaterar författaren att sverigefinnarna som en sådan "pionjärgrupp" också behandlats som en problemgrupp då den bland annat inte accepterat de utpekade problemen och den låga prestige som den haft i samhället. Det har också varit svårt för sverigefinnarna att tackla vissa nedärvda, ofta normativa och på lekmanbasis utvecklade attityder. Lainio tar också upp frågan om hur medierna bidragit till den bild som konstrueras och reproduceras om sverigefinnarna som nationell minoritet och deras integration i det svenska samhället, med utgångspunkt i hur begreppet halvspråkighet framstår i offentligt bruk och i media. Enligt honom kan det vara svårt för en etnisk-språklig grupp att frigöra sig från negativa etiketter som avgetts tidigare, speciellt om dessa etiketter är kopplade till attityder.

Sverigefinnar i Göteborgstrakten står i fokus i artiklarna *Göteborg som "den största byn i Salla kommun" – Utflyttningen från norra Finland till södra Sverige* (Snellman 2005) och *Lapplandsborna i Göteborg* (Snellman 2006) som beskriver ett projekt med intervjuer som gjordes bland Göteborgs-

finnar födda i Lapplands län i Finland, som flyttade till Sverige i slutet av 1960-talet eller 70-talet. Många informanter berättade att de hade rest till Sverige utan avsikt att stanna kvar. Framför allt männen hade inte haft problem med att hitta arbete, men anpassningen till det nya var för många en lång process. Författaren diskuterar informanternas lappländska bakgrund och hur den återspeglas i livsstilen på den nya hemorten. De intervjuades uppväxtmiljö i Lappland präglades av kroppsarbete från tidig ålder. Ett alternativ som många unga valde var att flytta till Sverige där arbete fanns på fabriker. De intervjuade männen vittnade om hur uppskattade de blev på arbetsplatserna på grund av sitt flitiga arbete. Kvinnors erfarenheter var inte lika positiva; de belönades inte på samma sätt för flitigt arbete, utan en negativ följd var förlusten av arbetsförmågan långt före pensionsåldern. De intervjuade sökte livets innehåll i hårt arbete och ställde inte stora krav på sin arbetsmiljö. Bristande kunskaper i språket var ett hinder för att kunna delta i fackligt arbete. De intervjuade berättar också hur de hjälpte sina nykomna landsmän att hitta arbete och bostad. Många unga kvinnor kom till Sverige för att arbeta som hembiträde, vilket uppfattades som en trygg övergång till att börja livet i Sverige och senare arbeta till exempel i en fabrik. Författaren tar också upp informanternas beskrivningar av hur naturen blivit nyckeln till anpassningen, och insjönaturen och skogarna i Göteborgs omnejd har blivit platser där de kunde koppla av. Många har även en sommarstuga i stadens närhet. Författaren konstaterar att det blir lättare att uppleva en ny hemort som sin egen om den innehåller drag som liknar barndomens landskap.

Ågrens (2006a) doktorsavhandling *Är du finsk, eller? En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige* analyserar och beskriver betydelsen av finsk bakgrund för 14 personer i deras vardagsliv och kommer fram till att "finsk bakgrund" har många innebörder och att det är viktigt att ifrågasätta hur liknande begrepp och kategoriseringar okritiskt upprepas och används. Enligt Ågren ser informanterna sig som både svenska och finska, och båda språken är viktiga inslag i deras förståelse av sig själva. Hon påpekar att informanterna i sina berättelser fokuserar på möjligheterna utan att bortse från problemen förknippade med att ha "utländsk bakgrund".

Artikeln *På kryss – en färd mellan identiteter* (Ågren 2006b) beskriver resultaten från intervjuer med unga människor vars föräldrar flyttade från norra Finland under 1960-talet och fokuserar på frågor om kulturell identitet, nationalitet, tillhörighet och ursprung. Resultaten visar att informanterna inte upplever sig som invandrare, men inte heller som svenskar, eftersom det "finska" finns med i deras liv på olika vis. För alla är Finland och den finska bakgrunden viktiga på ett känslomässigt plan – dock inte nationen Finland utan barndomslandet i byar i norra Finland där de tillbringade sommarloven och där släktingar finns. Många vittnar om att de tidigare ifrågasatt föräldrarnas krav på att "vara finsk" men att de senare nått en balans mellan bakgrunden i Finland och uppväxten i Sverige, som inte längre är i konflikt med varandra. Ågrens informanter berättar om att barn till finska invandrare ibland blir negativt bemötta på grund av sina finska namn. Frågan om klasstillhörighet

och social bakgrund dyker också upp i intervjuerna, men enligt informanterna har detta knappast med etnicitet att göra utan har samma betydelse även för svenskarna. Alla informanter har bott i förortsområden någon gång under sin uppväxt. Erfarenheten av att gå i en finsk klass varierar dock; några tycks överlag vara nöjda medan andra upplever att klassen bidrog till en känsla av isolering då kontakt med svenskan och svenskar saknades. Finska språket har bevarats även i de fall där man inte gått i finsk skola.

Projektet som beskrivs i *Svenskt och finskt som minoritet och majoritet* (Liebkind m.fl. 2006) jämför svenskars, finnars, sverigefinnars och finlandssvenskars syn på sig själva och på de andra grupperna, exempelvis om de ser grupperna som sinsemellan lika eller olika, bättre eller sämre. Syftet var också att undersöka vilka egenskaper som anses vara typiska för den egna gruppen och de andra grupperna i undersökningen. Sverigefinnarna såg sig själva över lag som pålitligare och plikttrognare än svenskarna, medan svenskarna tyckte tvärtom. Både finlandssvenskar och svenskar ansåg sig vara artigare, men också mer självsäkra och även självgodare än finnarna och sverigefinnarna. Finskspråkiga i båda länder ansåg sig vara flitigare, modigare, starkare och mer rättframma än de svensktalande. Sverigefinnarnas självbild var mest positiv, inga negativa egenskaper togs upp. Svenskspråkiga i båda länder betraktade finskspråkiga som aggressivare än svenskspråkiga medan finskspråkiga ansåg att svenskspråkiga i båda länderna var ytligare än de själva. Författarna konstaterar att resultaten bekräftar att de traditionella stereotypa bilderna av finskt och svenskt är förvånansvärt allmänna och djupt rotade.

Identitet och tillhörighet hos äldre sverigefinnar behandlas i avhandlingen *Tiden har haft sin gång: hem och tillhörighet bland sverigefinnar i Mälardalen* (Lukkarinen Kvist 2006). Studien fokuserar på personer som var unga på 1950-, 1960- och 1970-talen och som flyttade från Finland till Sverige, och resultaten visar att de än i dag identifierar sig efter den gamla hemorten. De gamla sociala relationerna i Finland har dock med tiden tunnats ut, och den gamla hemorten har delvis förlorat i betydelse. Författaren menar att informanterna verkar ha skapat en hemort till, snarare än bytt hemort under sitt livslopp. Den nya hemorten har liksom den gamla blivit förknippad med minnen och känslor, och i skildringarna finns inte känslor av att vara utanför eller känna sig annorlunda i relation till människorna på hemorten i Sverige. Nätverket av släktingar och tidigare grannar var verksamt i Sverige då man 1970 beslutade bilda en egen hemortsförening, vars syfte är att värna om kultur och traditioner från den gamla hemorten, upprätthålla kontakter med den och skapa en mötesplats för människor med anknytning till den gamla hemorten.

Även i *Så blev livet* (Sarvimäki m.fl. 2006) presenteras resultat från intervjuer med äldre sverigefinska immigranter. Berättelserna från Sverige är i stor utsträckning berättelser om hårt arbete som man ändå trivdes med. De finskspråkiga informanterna visade sig hålla sig inom sin egen krets och hade färre kontakter med svenskarna än finlandssvenskarna som också ingick i undersökningen. Intervjuerna ger en bild av att de upplevdes som hyggliga, trevliga

och snälla, men det finns också berättelser om upplevd diskriminering. Trots att tiden i Sverige för många präglats av hemlängtan säger största delen av dem som valt att stanna i Sverige som pensionärer att de var nöjda med livet i Sverige. Över 80 procent av dem uppgav att de behållit finska som hemspråk och att de än i dag behärskade finska bäst. Nästan tre fjärdedelar uppfattade sig som purfinska trots de många åren i Sverige. Att vara finsk upplevdes som en styrka, dock associerades det också med att vara tystlåten, stolt och arbetsam. Det förekom också att man gav uttryck för en dubbelidentitet. Man identifierade sig med en ort eller trakt och med sitt språkliga ursprung.

Weckström har i sin doktorsavhandling *Representations of Finnishness in Sweden* (Weckström 2008) och i sin senare publikation *Suomalaisuus on kuin vahakangas. Ruotsinsuomalaiset nuoret kertovat suomalaisuudestaan* [Finskheden är som en vaxduk. Sverigefinska ungdomar berättar om sin finskhet] (Weckström 2011) intervjuat andra generationens sverigefinnar i Mälardalen om deras syn på finskhet och tankar om finsk identitet. De intervjuade fick berätta vilken betydelse det finska språket har för deras minoritetsidentitet och -kultur samt hur de anser att finskhet och finsk kultur syns (och hörs) i deras egen vardag. Även andra aspekter av deras liv avhandlades, till exempel finskhetens och svenskhetens djupaste väsen och frågor om nationell identitet. Enligt författaren betraktar ungdomarna finskheten utan att fastna i de vanliga klichéerna tango, ishockey, vedhuggning, arbetsnarkomani eller tystlåtenhet. Hon konstaterar att det som först ser ut som finskhet eller svenskhet egentligen är någonting helt annat.

Tornedalska ungdomars attityder till meänkieli undersöks i kapitlet *Asenteellista menoa – tornionlaaksolaiset nuoret ja vähemmistökieli* [Tornedalsungdomarna och minoritetsspråket] (Arola 2006). Studien bygger på ett material som samlats in i början av 2000-talet på ett gymnasium i Pajala. Informanterna är 14 studenter som valt finska som tillvalsämne i skolan. Efter en inledande enkätundersökning har 13 av dessa intervjuats. Resultaten visar att många informanter upplever att människorna i deras omgivning ser ned på meänkieli och att de själva blir tvungna att ta ställning till det, antingen genom att hålla med eller tycka annorlunda. I materialet förekommer också en kontrastering mellan meänkieli och det man kallar riktig finska, som informanterna kommenterar på olika sätt. Sinsemellan motsägelsefulla attityder till meänkieli förekommer hos flera informanter: å ena sidan beskrivs språket som någonting som är viktigt för dem själva och för den lokala identiteten, å andra sidan beskrivs det som ett blandspråk i negativ bemärkelse och dess användbarhet i större sammanhang ifrågasätts.

Det finns ett antal publikationer med relevans för *samisk* identitet och kultur som kommit ut sedan 2005. Flera av dem är avhandlingar som är skrivna inom olika vetenskapliga discipliner och anlägger olika perspektiv men har det gemensamt att de belyser samisk identitet och relaterade frågor.

Namnskicket ur en identitetssynvinkel tas upp i Frändéns (2010) doktorsavhandling: *"Att blotta vem jag är": släktnamsskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009*. Frändén visar att det är vanligare med samis-

ka efternamn bland samer i de nordligaste delarna av Sverige, och att namnbytesprocessen under en lång period innebar att samiska, liksom finska, namn byttes mot mer svenskklingande. Enligt Frändén kunde detta bero på att den samiska identiteten varit stigmatiserad. Under senare år har samiska namn behållits i högre grad, vilket författaren kopplar till den samiska kulturens ökade status. Studien innehåller även intervjuer med personer som bytt till ett samiskt efternamn.

Även avhandlingen *Sámi prehistories: the politics of archaeology and identity in Northernmost Europe* (Ojala 2009) behandlar samisk identitet men tar avstamp i den arkeologiska forskningen. Ojala undersöker hur samerna och idéer om det samiska förflutna har representerats i de arkeologiska narrativen från det tidiga 1800-talet fram till i dag. Ojala visar bland annat hur mycket av den tidigare forskningen syftade till att avgränsa och definiera "det Andra" och särskilja detta från "det Nationella" medan han själv menar att arkeologi också kan användas som en källa för revitalisering. Ojala lyfter också fram frågan om repatriering av samiskt kulturarv och återbegravning av mänskliga kvarlevor, där Ojala menar att arkeologer och andra måste ta hänsyn till forskningshistorien och den koloniala historiska bakgrunden när man diskuterar dessa frågor. Han efterlyser en diskussion om arkeologins etik och politik likväl som en diskussion om synen på och kategoriseringen av historiska och nutida grupper av människor.

En annan avhandling som behandlar liknande teman är *I gränslandet mellan svenskt och samiskt: identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal* (Hagström Yamamoto 2010) där författaren undersöker hur "representationen och den praktiska implementeringen av svensk historiskrivning och nationalitet i norra Sverige inverkat på hur samisk, kvänsk och norrbottnisk identitet representeras men även i vissa fall att de uppkommit" (Hagström Yamamoto 2010, s. 12). Författaren vill med sin avhandling bland annat bidra till en mer nyanserad syn på identitetsprocesser i norr och pekar på problemet med att tolka och kategorisera en förhistorisk värld i samtida etniska termer.

Identitet och identitetsskapande är också temat i avhandlingen *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete* (Åhrén 2008), som behandlar olika sätt att vara same på och diskuterar de historiska villkoren för samiskt identitetsskapande. Åhrén har intervjuat och observerat samer med skilda bakgrunder och diskuterar bland annat hur rennäringslagstiftningen påverkar informanternas rättigheter och hur de juridiska villkoren gör avtryck på deras identitetsutveckling. Individernas sätt att lära sig förstå vilka normer och värderingar som är gällande i det egna samhället och hur nödvändiga kulturella kompetenser tillägnas under uppväxten tas upp i avhandlingen. Författaren har även studerat hur unga informanter tonat ned eller dolt sin samiska bakgrund och diskuterar orsakerna till det och hur det påverkar de ungas samiska identitetssökande. Etnocentrismen inom det samiska samhället och dess konsekvenser tas upp, och Åhrén konstaterar att oavsett vilka de är, var de kommer ifrån och vilken kulturell kunskap de besitter kan

ingen vara den perfekta sammen. Ingen undgår heller frågan om sitt samiska ursprung eller hur mycket same hon eller han egentligen är.

Här kan också nämnas artikeln *Balancing within various discourses – The art of being old and living as a Sami woman* (Aléx m.fl. 2006) där författarna redovisar en intervjustudie. Nio äldre samiska kvinnor intervjuades, och författarna visar hur de äldre kvinnorna balanserar mellan olika diskurser och identiteter, som att vara samisk eller svensk, ständigt förändras eller behålla sin unika samiska identitet, vikten av att vara jämställd med männen eller leva i skuggan av manliga renskötare. Författarna skriver att de äldre samiska kvinnorna verkade ”kunna reglerna” för att interagera mellan dessa diskurser samtidigt som de behöll sin unikheter som same.

En kommande avhandling är Anna-Lill Ledmans *Att representera och representeras: Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966–2006*. Ledman undersöker hur bilden av ”den samiska kvinnan” skapats och reproducerats i svensk och samisk press, med utgångspunkt i postkolonial teoribildning. De preliminära resultaten visar att samiska kvinnor representeras på ett väldigt stereotypt sätt, vilket kan kopplas till den bild av samer som var rådande inom svensk samisk politik under första halvan av 1900-talet. Resultaten visar också att kvinnor allt oftare framträder i pressen och har stora möjligheter att problematisera och påverka attityder kring det samiska inom såväl samisk som svensk diskurs. Avhandlingen förväntas bli publicerad under 2012.

Några artiklar om judisk identitet och kultur i Sverige som kommit ut under de senaste åren är *Judendom i Sverige: en sociologisk belysning* (Dencik 2006), *Diasporans dialektik: om konsten att vara judisk i den svenska moderniteten* (Dencik 2009) och *Den judiska integrationsvägen i Sverige. Från mosaiskt majoritetskramande till judiskt minoritetsmedvetande* (Dencik 2011). Den senaste (Dencik 2011) bygger till stora delar på Denciks tidigare texter och beskriver en sociologisk undersökning gjord under åren kring sekelskiftet 2000. I artikeln redovisas svaren från medlemmarna i de judiska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö på runt hundra frågor om hur man upplevde sig själv som jude, om levnadsvanor, erfarenheter och inställning både till specifikt judiska förhållanden och till mer allmänna livs- och samhällsfrågor. Svaren visar att bara under 5 procent betraktade ”den judiska gruppen” primärt som en religiös grupp, medan två tredjedelar betraktade den ”som en del av det judiska folket” och knappt en fjärdedel som ”lika mycket av båda”. Analogt med detta svarade omkring 80 procent att ”känslan av att vara jude innerst inne”, ”lojalitet med mitt judiska arv” respektive ”sambhörighet med andra judar” var ”mycket viktigt” och bara ett par procent ”inte alls viktigt”. Däremot ansåg knappt en fjärdedel att ”religiösa aktiviteter” var mycket viktiga, men samtidigt tillämpade många i ganska hög utsträckning religiösa regler och bruk i något som Dencik kallar ett pragmatiskt förhållningssätt till judendomens grundläggande principer. Enligt Dencik har judarnas integration till stora delar varit lyckad, och judarna åtnjuter både som grupp och som enskilda individer medborgerlig respekt – trots ”en kvardröjande och delvis nytänd antisemitisk surdeg” (Dencik 2011, s. 98). Trots

den lyckade integrationen påpekar han att judarna inte uppgivit att hävda sin rätt till kulturell egenart och gått från rubrikens ”majoritetskramande” till ”minoritetsmedvetande”. Dencik diskuterar också vissa grundläggande judiska levnadsregler och sedvänjor som varit och är förbjudna, exempelvis shechita, religiös slakt, som inom EU endast är förbjuden i Sverige. Som skäl för förbudet anges lidande hos slaktdjuret, men Dencik menar att det endast skulle gälla ett knappt hundratal nötkreatur årligen, att jämföra med de många älgar som under älgjakten antingen skadskjuts eller blir uppskrämda av hetsjakten. Ett annat exempel är regleringarna som infördes 2001 och de nyliga framförda kraven på förbud av brit mila (omskärelse av en nyfödd judisk pojke på hans åttonde levnadsdag), vilket enligt Denciks undersökning är de mest efterlevda av judendomens regler; hela 85 procent av respondenterna hade låtit omskära sin son.

2.3.2.12 Kultur, kulturpolitik och kulturarvsfrågor

Det verkar finnas en stor brist på studier och rapporter som berör kulturell verksamhet bland minoriteterna trots att den har stor betydelse när det gäller synliggörande och revitalisering av de nationella minoritetsspråken. Kultur på minoritetsspråken i form av skönlitteratur, teater, film, musik med mera kan ses som ett sätt att skapa motivation för språkbevarande och språkanvändning. Inom kulturen används språken på många olika sätt, vilket också bidrar till utvecklingen av språken. Under de senaste åren har till exempel en litterär produktion på romani kommit i gång (Gröndahl 2010). För samer, tornedalingar och sverigefinnar utgör den egna litteraturproduktionen en arena genom vilken de kan behandla identitets- och språkfrågor, få synlighet och även delta i den samhälleliga debatt som rör dem själva (Gröndahl 2011, Hirvonen 2008). Det är viktigt att det finns kultur som tilltalar olika åldersgrupper, och i en revitaliseringssituation är ungdomar och unga vuxna speciellt viktiga. Barn- och ungdomskultur i olika former stimulerar språkanvändningen även utanför hem- och skolmiljön. Det är dock svårt att hitta studier eller rapporter när det gäller den kulturella verksamhet som pågår inom minoritetsgrupperna. Några undantag är Språkrådets årliga rapporter om språksituationen i Sverige.

I skrifterna *Språksituationen i Sverige 2010* (Språkrådet 2010) och *Språksituationen i Sverige 2011 – En tillbakablick* (Språkrådet 2011c) ges några glimtar av kulturverksamhet, evenemang och andra aktiviteter bland de nationella minoriteterna.

När det gäller *sverigefinsk* kultur konstateras att andra generationens sverigefinnar har börjat delta i det sverigefinska kulturlivet och att en ny tvåspråkig kulturtidskrift, *Sheriffi*, har börjat komma ut (Språkrådet 2010). Tidskriften är inte bidragsberoende och säljs i tidningskiosker runt om i landet. Enligt rapporten syns den andra generationens nya intresse för sverigefinsk kultur även i programutbudet på den finskspråkiga kanalen i Sveriges Radio, Sisuradio. Det nämns att sverigefinländarnas delegation 2011 utlyst den 24 februari till Sverigefinnarnas dag och valt Eskilstuna till 2010 års finska förvaltningskommun (Språkrådet 2011c). På riksnivå märks enligt rapporten den ökade

sverigefinska kulturverksamheten framför allt genom att andra generationens sverigefinnar trätt fram. Flera revitaliseringsprojekt (Sverigefinska riksförbundets *Suomeksi* och *MukulatFest*, Kulturfonden för Sverige och Finlands *Finska nu/Tandem-projekt* och Sverigefinska ungdomsförbundets *Revitalisera mera*) pågår, och ett seminarium på temat *Sverigefinskheten ut ur garderoben* anordnades 2011 i samband med politikerveckan i Almedalen. Enligt rapporten börjar den sverigefinska litteraturen också etablera sig, vilket märktes bland annat på Sverigefinska bok- och kulturmässan 2011, som hade flera hundra besökare.

En ökande kulturell aktivitet rapporteras också när det gäller *meänkieli*. Bland de unga har revitaliseringsinsatserna bland annat omfattat ett språkbadsprojekt. Enligt rapporten tenderar allt fler tornedalningar att vilja lära sig sitt språk och veta mer om sina rötter, och intresset för ortnamn på *meänkieli* har ökat. Svenska Tornedalningars Riksförbund (STR-T) fick under 2011 bidrag för att arbeta med ungas organisering. Arbete med att synliggöra *meänkieli* pågår inom Svenska kyrkan; exempelvis har Luleå stift översatt psalmer och under 2011 genomfört gudstjänster och högmässor på *meänkieli*. Tornedalskulturen och *meänkieli* har också lyfts fram på olika festivaler i Norrbotten. I rapporten nämns bland annat Nattfestivalen som äger rum i Korpilombolo varje år den 1–13 december med återkommande inslag om nationella minoriteter och minoritetsspråk generellt, liksom *meänkieli* specifikt. Tornedalsteatern och Giron Sámi Teáhter har utvecklat ett samarbete där föreställningen *Byfinnar, lappjävlar och annat pack* är ett konkret exempel på en gemensam produktion.

När det gäller *jiddisch* konstateras att det endast undantagsvis är modersmålet för judar i Sverige, men intresset för språket har enligt rapporten växt. Sveriges Jiddischförbund har i dag fyra lokalföreningar och medlemsantalet ökar. I det årliga judiska seminariet *Limmud*, med föreläsningar om och på *jiddisch*, deltog 2010 och 2011 ca 600 personer. Därtill kommer en mängd kulturella arrangemang: konserter, teaterföreställningar, studiecirklar etc. Under 2010 bildades Jiddisch Amatörteater med säte i Stockholm. Det växande intresse för språket speglas i de många kulturella arrangemang som ordnats under 2011, såsom teaterföreställningar, konserter, föreläsningar etc.. Sveriges Jiddischförbunds årliga tredagarsseminarier samlar ca 150 deltagare. Vidare rapporteras att Jiddischförbundet under 2011 också drivit projektet *Ung jiddisch*. Under 2011 fick tidskriften *Judisk Krönika* en jiddisch-redaktör, och nybörjar- och fortsättningskurser i jiddisch har getts dels vid Lunds universitet, dels genom lokalföreningarna i Sveriges Jiddischförbund. Nybörjar- och fortsättningskurser i jiddisch har också startats i Göteborg, och i Stockholm driver Hillelskolan projekt om jiddisch integrerat i den övriga undervisningen.

I avsnitten om *romer* behandlas inte kulturevenemang utan frågor kring undervisning, tolkning och översättning med mera. Det nämns att behovet av auktoriserade tolkar och översättare i romani fortfarande är stort och att många romer förefaller missnöjda med den tolkning som erbjuds dem. Bristen

på modersmålsundervisning för romska barn i kommunerna utpekas som ett problem, likaså bristen på information på romani på myndigheters webbplatser. Det nämns också att regeringen 2007 gav Linköpings universitet ansvaret för högre utbildning i romani, men studentantalet har varit lågt och någon vidareutveckling av kurserna i romani har inte skett. På grund av bristande studentunderlag anordnas inga kurser i romani vid Linköpings universitet under 2011.

Beträffande *samer* konstateras att effekterna av språklagen börjat synas i samhället och att även kommersiella företag börjar anamma samiska i sina annonser. Intresset för undervisning i samiska har vuxit, och på vissa skolor sker undervisning på distans. En sommarkurs i umesamiska anordnad av Umeå universitet drog 30–35 studenter, och universitetet har 2011 också startat en kurs på distans i lulesamiska och erbjuder även studier i både nord- och sydsamiska. Tolkutbildning i lule- och sydsamiska startades 2011 vid Sámiij Áhpadusguovdasj (Samernas Utbildningscentrum i Jokkmokk). Sámiij Áhpadusguovdasj har även fått medel för distansutbildning framför allt i lulesamiska. När det gäller revitalisering hölls ett stort språkbadsläger för elever i klass 6–8 på svensk sida, och trinn 7–9 på norsk sida, i Storvallen, Jämtland, i november 2011. Det var sista delen av ett treårigt projekt med elever som läser sydsamiska i skolan. Projektet är ett exempel på norsk-svenskt samarbete; fylkesmannen i Nordland var arrangör, och förvaltningskommunerna på svensk sida var också med som finansiärer. Ett sjuttioal barn har deltagit i språkbadet. Språkbad för både vuxna och barn har anordnats på flera platser i Sápmi. I rapporten nämns också att sydsamiska numera kan höras under dop och vigslar i Dorotea och Tärna församlingar och att samiska kulturdagar och -veckor har arrangerats i till exempel Umeå, Lycksele och Vilhelmina.

Ett kapitel i årsrapporten 2010 tillägnas den pågående *revitaliseringen* av de nationella minoritetsspråken i Sverige. Bland annat kommenteras behovet av aktiv revitalisering därför att alla minoritetsspråken är hotade: de finsktalande barnen blir allt färre, de flesta potentiellt meänkielitalande barnen är i dag endast svensktalande, sydsamiska, umesamiska och kaale-romani talas endast av en handfull människor, och nästan ingen av dessa är barn. När det gäller åtgärder nämns den referensgrupp som regeringen tillsatte 2010 och som ska bistå med sakkunskap och erfarenhet i frågor som rör revitalisering av de nationella minoritetsspråken. Referensgruppen ska slutredovisa sitt uppdrag i juni 2012. Vidare nämns en internationell forskarkonferens om en långsiktig och hållbar språkrevitalisering vid Uppsala universitet i oktober 2010. Regeringen hade beviljat särskilda bidrag så att minoritetsungdomar kunde delta i konferensen, och ungdomsförbunden aktiverades i revitaliseringsarbetet. Vidare nämns att Språkrådet tillsammans med Sisuradio anordnat en sverigefinsk sagotävling med målet att stimulera sagoskrivandet och att kurser i minoritetsspråk anordnas, bland annat kurser i tre varieteter av samiska (nord-, lule- och sydsamiska). Det konstateras att samiska och finska kan studeras vid olika folkhögskolor och studieförbund, att undervisning i finska

även ges vid Finlandsinstitutet och att några folkhögskolor har planer på att starta undervisning i romani.

I årsrapporten 2010 beskrivs också resultaten från det gångna årets fördelning av det statsbidrag på 3,4 miljoner kronor som årligen kan sökas hos Institutet för språk- och folkminne av organisationer och stiftelser för revitaliseringsåtgärder. Intresset för stödet var mycket stort, och institutet tog emot över hundra ansökningar till ett belopp på ca 26 miljoner kronor. 33 ansökningar beviljades medel och 40 procent av medlen gick till revitalisering av samiska (antingen nord-, syd-, lule- eller umesamiska), 20 procent till finska, 17 procent till meänkieli, 15 procent till romani, 5 procent till jiddisch och 4 procent till projekt som innefattade flera minoritetsspråk. En kort beskrivning ges av de beviljade projekten.

De flesta av de kulturella aktiviteterna för de nationella minoriteterna är beroende av tillgängliga bidrag. Samtidigt är bidragen som exempelvis delas ut av Kulturrådet mycket begränsade. Den nya kultursamverkansmodellen²² innebär en decentralisering av kulturstödet, och meningen är att de nationella minoriteternas kulturer också ska beaktas i det sammanhanget. I uppföljningsrapporten om tillämpningen av minoritetslagen för 2011 (Länsstyrelsen & Sametinget 2011) citeras dock Kulturrådets egen rapport enligt vilken detta hittills inte tycks ha skett i tillräcklig grad, och Kulturrådet menar att minoriteternas roll i den nya modellen behöver tydliggöras, eftersom endast få regionala kulturplaner hittills tagit upp minoriteterna på regional nivå.

Samisk kulturpolitik i ett nordiskt perspektiv är en rapport från Vaartoe – Centrum för samisk forskning, Umeå universitet. Rapporten har finansierats med stöd från Sametingets kulturråd och Statens kulturråd och kan ses som ett svar på tidigare efterlysningar av forskningsbaserade utredningar inom området. I studien jämförs de nordiska sametingens faktiska möjligheter att i respektive land följa upp de beslut som fattats av det gemensamma organet Samiskt Parlamentariskt Råd (SPR) inom områdena kulturminnesförvaltning, forskning och medier. De ekonomiska villkoren uppmärksammas särskilt, liksom sametingens konstitutionella ställning i de olika länderna och hur det påverkar möjligheterna att genomföra de beslut som fattas av SPR. Enligt författarna har varken det svenska eller det finska Sametinget ansvar för kulturmiljöfrågor, och de ekonomiska villkoren i Sverige och Finland begränsar möjligheterna till ett nordiskt samarbete inom samisk kulturmiljövård. I rapporten beskrivs behovet av medel för att bygga upp väl fungerande nätverk över landsgränserna och för strategisk utveckling av den samiska forskningen. Det uttrycks också en önskan om en koordinering mellan de olika utbildningsenheterna i Norden som arbetar med samisk forskning. Även inom medierna efterlyses mer nordiskt samarbete och en gemensam dagstidning har diskuterats, men det konstateras också att de rätta ekonomiska förutsättningarna inte finns på svensk och finsk sida. Författaren efterlyser ett presstödd liknande det som finns i Norge.

²² Se till exempel <http://www.regeringen.se/sb/d/14092/a/175901>

Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum, och Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum, har tilldelats bidrag av Riksantikvarieämbetet för att kartlägga behov och utarbeta ett program för bevarande av det samiska kulturarvet. I samarbete med samiska organisationer, museer, länsstyrelser och andra berörda myndigheter har ett dokument arbetats fram med titeln *Bevarande av det samiska kulturarvet: program 2008–2012*. Först redovisas de målsättningar som formulerades i det tidigare programmet för perioden 2003–2007. Därefter beskrivs hur förutsättningarna för arbetet förändrats inför den nya perioden och konstateras att målen från det förra programmet i hög grad fortfarande är aktuella. Inga nya, mer konkreta mål presenteras därför, utan fokus ligger på möjligheter och svårigheter som måste övervinnas för att nå redan uppsatta mål. Fyra viktiga faktorer lyfts fram: att det fortsatta arbetet ges långsiktiga ekonomiska förutsättningar, att samiska organisationer tilldelas en egen roll i sammanhanget, att alla berörda myndigheter och organisationer tar sitt ansvar i samverkan med samiska organisationer och att det skapas mer samlade funktioner för information, rådgivning, samordning och uppföljning av insatser inom det samiska kulturmiljöområdet.

Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage var ett samarbetsprojekt mellan Ájtte Svenskt Fjäll- och Samemuseum i Jokkmokk, Siida samemuseum i Enare, Finland, och Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum i Varanger, Norge. Målet med projektet var att ”återföra information om det materiella kulturarvet till samerna” (Kuoljok 2007, s. 4), och slutrapporten publicerades 2007. I rapporten påpekas att ”kunskap om det egna kulturarvet och den egna historien är en grund för formandet av en egen identitet och ger möjlighet att upprätthålla sin kulturella särprägel. Det är också en förutsättning för att på jämlik nivå kunna delta i formandet av samhället” (Kuoljok 2007, s. 23). Projektet mynnade bland annat ut i en databas, i vilken uppgifter om samiska föremål och samlingar i Norden infördes. På grund av bristande resurser lades den gemensamma databasen ned. Ájtte museum tillhandahåller nu en egen databas för museisamlingar, *Charlotta*, som finns tillgänglig på museets webbplats²³.

Frågan hur språkliga och kulturella aspekter påverkar det sociala kapitalet i norra Sverige behandlas i *Language policies: Instruments in cultural development and well-being* (Winsa 2005). Författaren jämför flerspråkiga respektive enspråkiga områden när det gäller antalet sjukskrivningar, arbetslöshet, mängden frivilligorganisationer med mera. Den kulturella produktionen på meänkieli, finska och samiska samt institutionaliseringsgraden för de olika minoritetsgrupperna kartläggs. Enligt resultatet korrelerar god institutionalisering med riklig kulturell produktion. Pajala och Kiruna, som rankas som de kommuner där institutionaliseringen enligt författaren är bäst för meänkieli respektive samiska, har också mest kulturell produktion på dessa språk. Jämfört med de enspråkiga regionerna har dock de flerspråkiga regionerna mindre kulturell produktion och färre frivilligorganisationer samt högre arbetslöshet

²³ Personlig kommunikation med Birgitta Edenborg, bibliotekarie, Ájtte, 2012.

och ohälsotal, även om skillnaderna mellan regionerna när det gäller de två senare variablerna på senare år har minskat. Författaren drar slutsatsen att den tidigare repressiva språkpolitiken har hämmat utvecklingen i de flerspråkiga områdena.

Granskningen av publikationer som kommit ut under de senaste åren visar på en stor brist på studier av *resande och resandekulturen*. Det pågår dock ett gränsöverskridande norsk-svenskt projekt av intresse för denna kunskapsöversikt: *Den skandinaviska resandekartan*²⁴. Syftet med projektet är att synliggöra resandefolkets historia och kulturarv i det svensk-norska gränsområdet. Projektet har en webbportal som utgörs av en karta över det svensk-norska gränsområdet. Med hjälp av den kan man söka efter platser med anknytning till resandefolket och finna information om resandefolkets historia. Till webbportalen hör en databas med uppgifter om inventerade platser. Projektets huvudfinansiär är det europeiska gemenskapsinitiativet *Interreg Sverige-Norge Ett gränslöst samarbete* som bidrar med hälften av projektmedlen genom EU-medel från svensk sida och norska statliga Interregmedel.

2.3.2.13 Samisk traditionell kunskap

Traditionell samisk kunskap är något som på senare tid tagits upp i allt fler sammanhang, inte minst när det gäller bevarandet av biologisk mångfald och utvecklandet av ett ekologiskt tänkesätt.

Mycket av den traditionella kunskapen inom den samiska gruppen finns bevarad i själva språket, och endast delar av kunskapen finns dokumenterad. Går språket förlorat, förloras även den inbäddade kunskapen (prop. 2008/09:158, s. 34). Bevarandet av den traditionella kunskapen och de samiska språken hör därigenom intimt ihop.

Flera skrifter som rör samisk traditionell kunskap, *árbediehtu*, har publicerats. Bland annat har flera titlar getts ut inom ramen för det program för bevarandet av lokal och traditionell kunskap som samordnas av Centrum för biologisk mångfald, *Naptek*. Syftet med programmet är att kartlägga och dokumentera, upprätthålla samt sprida lokal och traditionell kunskap. En sammanställning av dessa skrifter finns på webbplatsen <http://www.naptek.se>. Bland publikationerna finns exempelvis antologin *Nycklar till kunskap* (Tunón & Dahlström 2010), skriften *Kunskap, föreställningar, natursyn, hållbar utveckling: om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar* (Tunón 2009), *Natur, kultur och traditionell kunskap i lärandet* (Warmark & Byström 2008) och rapporten *Utredning av status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige* (Tunón m.fl. 2010). Särskilt fokus ligger på den samiska kulturen, och ett samarbete med Sametinget inleddes under namnet *Det samiska initiativet*.

Sametinget har antagit ett policydokument för traditionell kunskap: *árbediehtu*. *Sametingets policydokument för traditionell kunskap* (Nordin 2010b) och givit ut boken *Árbediehtu: samiskt kulturarv och traditionell kunskap*

²⁴ <http://reisendekartet.no/>

(Nordin 2010a) i vilken det går att läsa om resultaten från arbetet inom *Det samiska initiativet* med fokus på de metoder som använts i dokumentationsarbetet. Syftet med boken är att locka fler till arbetet med att bevara, dokumentera och vidareförmedla samisk traditionell kunskap. Här kan också nämnas Per Mikael Utsis bok *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen* (Utsi 2007).

Inför 2012 har Centrum för biologisk mångfald fått ett regeringsuppdrag att inom ramarna för Naptek utveckla en webbaserad kunskapsportal för att öka tillgängligheten av insamlad data om traditionell kunskap, ge förslag på hur man kan utveckla förutsättningarna för ett ökat företagande baserat på kunskaper om traditionell kunskap och biologisk mångfald samt ge förslag på hur man bättre kan integrera traditionell och lokal kunskap med akademisk forskning för att de ska kunna fungera som beslutsunderlag. Arbetet ska slutrapporteras i december 2012.

Traditionell kunskap var en del i samarbetsprojektet *Samisk Ungdom* där fyra samiska museer i Sverige, Norge och Finland deltog. Syftet var att involvera ungdomar i museernas verksamhet och dokumentationsarbeten avseende samtidsfrågor som berör de unga så att de unga skulle ges större inflytande och bli delaktiga i skapandet av samiskt kulturarv. Projektet redovisas i rapporten *Att vara ung: mellan cafébesök och traditionella kunskaper: projekt-rapport* (Jannok Nutti 2011). Författaren hoppas avslutningsvis att erfarenheterna från detta projekt kan påverka museernas framtida arbetsätt.

2.3.2.14 Medieutbud om och för nationella minoriteter

De nationella minoriteternas möjlighet att utveckla och använda minoritetsspråkiga medier är viktig för främjandet och revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken. Minoritetsmedier är också ett sätt att synliggöra språken och kulturerna och genom förmedlande av nyheter, kultur med mera bidra till att det känns meningsfullt att kunna minoritetsspråken. Medier på minoritetsspråken bidrar också till att språken vårdas och utvecklas för att kunna användas både muntligt och skriftligt i många olika sammanhang.

Rapporten *Minoritetsmedier och minoritetsmediepolitik i Sverige: en kartläggning* (Camauër 2005) är resultatet av ett uppdrag av Styrelsen för psykologiskt försvar och syftar till att kartlägga de minoritetsmedier som produceras i Sverige samt deras produktionsvillkor och institutionella villkor. I kartläggningen ingår både nationella minoriteter och andra minoritetsgrupper och den omfattar tryckta medier, radio, tv och it-medier. Studien fokuseras på såväl statens minoritets- och integrationspolitik som de delar av statens allmänna mediepolitik som har konsekvenser för minoritetsmediernas verksamhet. Författaren konstaterar att de befintliga statliga stödformerna är ojämnt fördelade mellan medietyperna. För tryckta medier finns presstöd och kulturtidskriftsstöd, medan inga motsvarande stödformer finns för de andra medietyperna. Kartläggningen visar bland annat att det finns tre redaktioner vid Sveriges Television (SVT) för nationella minoritetsspråk (finska, meänkieli och samiska) och att SVT producerar program på romani chib; dock finns det

ingen redaktion för detta språk. När det gäller de tryckta medierna är finska det näst största språket efter svenska (31) medan det endast finns tre publikationer på samiska. I närradion finns 23 språk, bland dem finska (10 närradioverksamheter) och romani (1 verksamhet). Jiddisch, meänkieli och samiska förekommer inte alls. Bland Sveriges Radios (SR) sändningar förekommer däremot finska, meänkieli, romani och samiska.

Rapporten *Gränsöverskridande tidningssamarbete på meänkieli och samiska – Meänkieliperspektivet* (Brännström 2011) är resultatet av ett regeringsuppdrag tilldelat Sametinget, i samråd med Svenska Tornedalingars Riksförbund, STR-T. Rapporten baseras på intervjuer och en enkätundersökning som besvarades av ungdomar i åldrarna 15–20. Syftet var att kartlägga existerande medier på meänkieli, att kartlägga behovet och intresset av tidningar på meänkieli samt möjligheterna till gränsöverskridande tidningssamarbete. Kartläggningen visar att både SR och SVT har programinnehåll på meänkieli. Det finns dock ingen dagstidning på meänkieli, däremot har Haparandabladet en kolumn och enstaka artiklar på meänkieli. Inslag av meänkieli finns också i Met-Avisi, medlemstidningen för Svenska Tornedalingars Riksförbund. Av enkätundersökningen dras slutsatsen att hälften av de tillfrågade ungdomarna kan meänkieli i någon utsträckning men att de flesta uppger sig ha svårigheter att läsa på språket. Intresset för en tidning på meänkieli var följaktligen lågt. Drygt 20 procent av dem som uppgav sig kunna meänkieli svarade att de inte skulle vilja lyssna på ett ungdomsprogram på meänkieli. Bland de övriga svarade några att de skulle vilja lyssna på ett sådant program för att lära sig språket. Det föreslogs också att delar av programinnehållet gavs på svenska eller engelska för att underlätta förståelsen.

Det finns få publikationer som behandlar sverigefinska medier. Dock finns det en del språkvetenskapligt inriktade studier av språket i medierna, exempelvis benämningar av svenska samhällsfenomen i sverigefinska tidningstexter (Ehrnebo 2005, 2009) och finsk syntax i sverigefinska tidningar (Pesonen 2005).

Sverigefinska ungdomars språkbruk i en minoritetsradiokontext behandlas i artiklarna *Du får gärna skriva även på svenska eller på engelska. Vi förstår!* (Muhonen 2005) och *It's a vicious circle: The Roles and Functions of English in Sweden Finnish Youth Radio Programs* (Muhonen 2010b). Båda artiklarna fokuserar på engelskans funktioner i ungdomars språkbruk. Enligt Muhonen använder sig unga sverigefinnar av flera språk och register på ett innovativt sätt som uttrycker många olika identiteter, roller eller intressen. Vid sidan av finska och svenska används engelska som en språklig resurs i många sammanhang, ofta förknippad med populär- och ungdomskultur. För dagens unga sverigefinnar är användningen av flera språk en naturlig del av språkbruket även i det studerade ungdomsradiomaterialet.

Muhonens artikel *Mike Tyson syö korvia: två eller flera språk som markörer för humor* (2010a) behandlar verbal humor i finskspråkig ungdomsradio i Sverige och söker bland annat svar på frågan om hur ett eller flera språk fungerar som markörer för humor. Muhonen kommer fram till att dagens

unga sverigefinnar i den postmoderna världen hör till flera olika grupper, både internationellt och nationellt, vilket leder till att humor ofta byggs upp med globala och flerspråkiga medel. Ungdomarna har enligt henne också egna, nationella och språkbundna sätt att skapa och behandla humor. Ungdomarnas flerspråkighet och deras användning av resurser från flera språk tjänar därigenom olika syften, såsom sammanhållning, avgränsning och underhållning. Muhonen konstaterar att minoritetsmedierna har en viktig roll som kanal för främjande av det gemensamma finska arvet och språket. Media erbjuder också en möjlighet för sverigefinska ungdomar att få arbeta på sitt modersmål och att känna samhörighet med sin grupp.

Sydsamiska språket i tidningsform (Jonasson 2010) är en rapport från Samiskt språkcentrum som behandlar sydsamiskan och dess förekomst i tidningar. Författaren resonerar kring behovet av att producera text på sydsamiska för att revitalisera språket och menar att det finns många positiva effekter med att få in sydsamiska i dagstidningsvärlden. Jonasson pekar på vikten av texter som inte är översatta utan ursprungligen skrivna på sydsamiska. I dagsläget är en majoritet av texter på sydsamiska översättningar. För att främja sydsamiskan menar författaren att det behövs ett ökat ekonomiskt stöd till sydsamiskan och lyfter fram Norge som exempel där en text på sydsamiska får tre gånger så mycket stöd som en text på nordsamiska. För att stärka sydsamiskan är en samordning över den svensk-norska gränsen nödvändig.

Biblioteken och de nationella minoriteterna – hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar, samer och sverigefinnar (Hansson, Ahlyrd & Vigur 2010) heter rapporten från ett projekt som genomfördes i samarbetet mellan Svensk Biblioteks förening och Joacim Hansson, professor i biblioteks- och informationsvetenskap. Rapporten är baserad på enkätsvar från Sveriges kommun- och regionbibliotek och gäller deras arbete med de nationella minoriteterna. Mellan 2008 och 2009 riktade sig ca 93 procent av bibliotekens totala mediebestånd rörande minoriteterna till sverigefinnar. Samer utgjorde den näst största minoritetsgruppen, därefter romer, judar och sedan tornedalingar. Även av nyinköpen under samma period avsåg en majoritet av medierna sverigefinnar, medan däremot den näst största andelen avsåg romer. Riktad verksamhet i form av litteraturkvällar, utställningar med mera förekom inte i 95 procent av biblioteken. I rapporten konstateras att de svenska folkbiblioteken har en mycket begränsad verksamhet som riktar sig mot de nationella minoriteterna trots att den offentliga verksamheten är skyldig att beakta dem. Arbetet måste också riktas mot majoritetssamhället för att uppfylla syftet med minoritetslagstiftningen att synliggöra minoriteterna. Enligt rapporten krävs riktade resurser på kommunal och regional nivå samt samordning och samarbete inom bibliotekssektorn samt mod att lyfta fram minoritetsgrupperna i ett sammanhang som präglas av majoritetssamhällets normer.

Språkrådet (2011b) har gett ut informationsskriften *Vägledningen för flerspråkig information – praktiska riktlinjer för flerspråkiga webbplatser*. I skriften konstateras att minoritetslagen ställer krav på myndigheter, kommu-

ner, landsting och andra offentliga organ att nå ut med information till bland annat nationella minoriteter. I skriften ges handfasta råd om hur man kan uppfylla de nya kraven när det gäller information på webben. Det nämns att alla myndigheter är skyldiga att informera de nationella minoriteterna om deras språkliga rättigheter, och att det bör ske både på svenska och på minoritetsspråk. Myndigheterna bör också lägga ut grundläggande information på webben på minoritetsspråk när det till exempel gäller den egna verksamheten eller rör den aktuella minoritetsgruppen.

2.3.2.15 Språkplanering, språkvård, språkutredningar och revitalisering

Som ett led i arbetet att främja och skydda de nationella minoritetsspråken har flera språkspecifika utredningar gjorts, dels för att kartlägga situationen för dessa språk och dels för att föreslå åtgärder för att utveckla och revitalisera språken. Institutet för språk och folkminnen har fått flera utredningsuppdrag med syftet att stärka olika nationella minoritetsspråk.

Exempelvis uppdrog regeringen åt Institutet för språk och folkminnen att undersöka situationen för romani chib i Sverige, samt att ge förslag på fortsatt språkvård och språkplanering. I rapporten *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige* (Bijvoet & Fraurud 2007) ges en stor mängd förslag på åtgärder när det gäller Språkrådets verksamhet, forskning och högre undervisning, medier samt litteratur. Genomförandet av de föreslagna åtgärderna kräver ökade statliga och kommunala resurser. Enligt utredarna bör regeringen garantera Språkrådet tillräckliga ekonomiska och personella resurser för att bedriva det romska språkvårdsarbetet. Särskilda permanenta medel krävs för etablering av romska som universitetsämne med samma status och kvalitet som andra mindre språkämnen. Även romska medier och utgivning av romsk litteratur bör få ökat stöd i form av öronmärkta anslag. För att kunna möta behoven hos romerna som bor spridda över landet och talar olika romska varieteter föreslås att Radio Romano får ökad sändningstid och egen redaktion, och att romsk tv etableras. Tidningar, tidskrifter och skönlitteratur på olika romska varieteter och för olika åldrar pekas också ut som ett område som bör prioriteras. Betydelsen av ökade öronmärkta statliga och kommunala medel samt en större kontinuitet och långsiktighet i verksamheterna betonas i rapporten. Det föreslås också att ansvarsfördelningen mellan olika myndigheter ska förtydligas och att romer ska involveras i alla myndighetsbeslut som gäller det romska i form av anställda med ansvar för romska frågor vid statliga och kommunala myndigheter och inte endast som referenspersoner.

Situationen för meänkieli i Sverige (Kuoppa 2008) är en studie genomförd av Institutet för språk och folkminnen, på uppdrag av Integrations- och jämställdhetsdepartementet. Fokus ligger på språk och språkvård, och studien syftar till att kartlägga förutsättningarna för att bevara och utveckla meänkieli som ett levande språk i Sverige, lämna förslag på hur meänkielis bevarande och utveckling skulle kunna tryggas samt belysa de ekonomiska konsekvenserna av förslagen. Enligt utredaren behövs omgående och särskilda insatser

när det gäller utbildningsväsendet. Exempelvis föreslås att utbildning och forskning i och på meänkieli på universitetsnivå centreras till Umeå universitet, som sedan får stå för lärar-, journalist- och tolkutbildningar. Bristen på läromedel på meänkieli måste rättas till genom att tilldela en myndighet ansvaret för området samt faktiska medel att tillgå. Behovet av vuxenutbildning i meänkieli på folkuniversitet och medieinnehåll på meänkieli tas upp och vikten av att se över fördelningen av statliga, ekonomiska medel så att de är tillräckliga i förhållande till det arbete som måste bedrivas. Vidare pekar utredningen på att man specifikt bör nämna meänkieli i lagstiftning såsom i 1 kap. 4 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (dvs. den s.k. hänsynsparagraphen om god ortsnamnsed) samt att en lagändring som ger talarna rättigheter i grundskolan på samma sätt som nu finns inom barnomsorgen (dvs. att kommunen ska erbjuda skolverksamhet helt eller delvis på modersmålet) genomförs.

Även studien *Jiddisch – språk utan land med hemvist i Sverige. Åtgärder för att stärka och utveckla jiddisch år 2007* (Sznajderman-Rytz 2007) var beställd av Integrations- och jämställdhetsdepartementet och avsåg att belysa den nuvarande situationen för jiddisch och dess förutsättningar för att bevaras som ett levande språk i Sverige. En enkätundersökning gjordes riktad till 200 personer som aktivt deltagit i jiddischaktiviteter eller som via församlingsnyheter fått kännedom om enkäten. Antalet jiddischtalare i Sverige är svårberäknat, men torde ligga kring ca 2 000–3 000. Enkäten visar att cirka hälften av de tillfrågade uppgav sig tala jiddisch mycket bra eller ganska bra, medan ungefär en tredjedel uppgav sig läsa jiddisch mycket bra eller ganska bra och endast 14 procent uppgav motsvarande skrivkunskaper. Rapporten visar att relationen till jiddisch berör flertalet andra områden än det rent lingvistiska, såsom kultur och identitet. Det betonas att det är viktigt att jiddisch inte jämföras eller förväxlas med termen modersmål, så som den generellt tolkas i svenskt myndighetsutövande. För judar i Sverige har jiddisch en ställning som både modersmål och kulturspråk. Jiddischkulturen har marginaliserats i det svenska majoritetssamhället, men i dag pågår en viss renässans för jiddisch och många vill utveckla den egna kulturen och återta det egna språket samt praktisera de egna traditionerna. Författaren pläderar för konkreta insatser inom olika områden för att revitalisera jiddisch: ett riktat utbildningsbidrag, produktion av medier, böcker och studiematerial, lärarutbildning, forskning om metoder för att utbilda i minoritetsspråk, kulturinsatser och administration, allt till ett totalt värde om 30 miljoner kronor under en provotid av tre år.

Finsk språkvård och sverigefinskt språkbruk behandlas i flera publikationer. Det har sedan 1975 funnits en särskild språknämnd för sverigefinska, vilket bidragit till att finskan under relativt lång tid systematiskt kunnat vårdas och utvecklas i Sverige. Nämndens arbetsuppgifter övertogs 2006 av Språkrådet som då inrättades som en avdelning inom Institutet för språk och folkminnen.

Boken *Neuvojasta neuvostoon, Ruotsinsuomalainen kielilautakunta Sverigefinska språknämnden 1975–2006* (Ehrnebo 2008) beskriver Sverigefinska språknämndens verksamhet och historia. Historiken beskriver nämndens historia, organisation, ekonomi samt allehanda uppgifter: språkrådgivningen, det terminologiska arbetet, tidningen *Kieliviesti*, språkseminarierna och bland annat samarbete med andra organisationer och institutioner.

Språkrådet har under 2012 tagit fram en ordlista över termer i offentlig förvaltning på finska, *Julkishallinnon sanasto*.²⁵ Orsaken till detta var utvidgningen av det finska förvaltningsområdet som ledde till en stor mängd förfrågningar som Språkrådet fått ta emot när det gäller finska motsvarigheter till svenska termer i offentlig förvaltning. Ett syfte med den nya ordlistan är att stödja finsktalande koordinatörer och informatörer i deras arbete i de finska förvaltningskommunerna.²⁶

I artikeln *Quo vadis, ruotsinsuomi? Pohdintoja ruotsinsuomen menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta* [Quo vadis, sverigefinska?] (Kangassalo 2007a) diskuteras sverigefinskans historiska roll och framtida utveckling med hänvisning till några betydelsefulla minoritetspolitiska händelser i sverigefinnarnas historia. Det faktum att finskan talas i ett spritt geografiskt område påverkar finskans ställning negativt, eftersom en språklig minoritet som bor relativt utspridd enligt författaren har svårt att känna gemenskap. Hon uttrycker oro över att språkbytesprocessen bland sverigefinnar fortskrider men påpekar också att sverigefinnarna nu fått sitt första Augustpris, vilket bådär gott för framtiden. I majoritetssamhället har sverigefinnarna hittills varit en osynlig minoritet, som sällan förekommit i medierna. Numera har dock ett flertal unga kulturpersoner med sverigefinsk bakgrund börjat synliggöra sitt finska arv och sin bakgrund. Enligt författaren är det dock bekymmersamt att så många barn och unga har bristfälliga kunskaper i finska, särskilt när det gäller vissa domäner och register. Hon menar också att det finns många sverigefinnar som är beredda att kämpa för sitt språk, och dessa personer har mycket att ge.

Många sverigefinnar som vuxit upp i Sverige är tvåspråkiga i finska och svenska, men har svenska som sitt starkaste språk. Enligt Kangassalo (2007a och b, 2008 och 2009) är svensk påverkan allmänt förekommande i de finska varieteter som de använder. I artikeln *Se on vaan että puhua suomee – förändringar i den sverigefinska subjektfrasen* (Kangassalo 2007b) undersöker hon ljudinspelningar av sverigefinskt talspråk och presenterar några syntaktiska förändringar i subjektfrasen; enligt Kangassalo härrör de förmodligen från svenskan. Hon konstaterar bland annat att några strukturer vittnar om en kreativitet hos de tvåspråkiga talarna som använder sig av uttrycksresurserna från sina två språk. Detta beskrivs av Kangassalo som en innovativ förmåga som tvåspråkigheten för med sig.

Även Kangassalos (2008) artikel *Muuttuvaa suomen kielen syntaksia. Toisen polven ruotsinsuomen syntaksia* [Förändringar i finsk syntax] beskriver

²⁵ <http://www.sprakradet.se/12901>.

²⁶ <http://www.sprakradet.se/12901>.

några syntaktiska ändringar i språkvarieteterna hos andra generationens sverigefinnar. Enligt författarna kan de aktuella ändringarna delas in i olika grupper: de som beror på talarens bristfälliga kunskaper i språket, de som förekommer även i finlandsfinska, till exempel användningen av det formella subjektet, och de som förekommer enbart i sverigefinska. Användningen av vissa emfatiska utbrytningar och satsinledande fraser samt kodväxling är några av de senare. Kangassalo påpekar att alla levande språk ändras kontinuerligt men att utvecklingen kan gå i olika riktningar beroende på om språken förekommer i en minoritets- eller majoritetsspråkskontext.

Det *samiska* språkplaneringsarbetet tas upp i *Hur skall den samiska revitaliseringen gå vidare i Sverige?* (Huss 2008) som ingår i symposievolymen *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden* (Larsson & Söder 2008). I kapitlet beskrivs hur den nya minoritetspolitik från 2000 lett till att situationen för samiskan förbättrats, samtidigt som det finns brister när det gäller det praktiska genomförandet av minoritetspolitik. Förslag ges på åtgärder för fortsatt revitalisering av de samiska språken utifrån svensk och internationell forskning samt Europarådets expertkommittés erfarenheter. Huss framhåller vikten av regelbundna språkanvändarundersökningar och att man går från projekt till permanenta lösningar i revitaliseringsarbetet. Det är också viktigt, menar Huss, att utgå från det faktum att de olika samiska språken har olika behov. En metod som förespråkas är skapandet av ”samiska rum” enligt det motsvarande finlandssvenska exemplet där samiska är norm, och det är även viktigt att ta till vara på de äldres språkliga och kulturella kompetens.

2008 presenterade Sametinget rapporten *Samiskan i Sverige: rapport från språkkampanjrådet 2008: en sammanställning av befintliga resultat och fakta om samiskans användning och utbredning i Sverige* (Barruk 2008). I rapporten beskrivs situationen för de samiska språken i Sverige, med uppskattningar av hur många som talar de olika varieteterna, språkens ställning i skola och övrig utbildning samt faktorer som kan påverka språkbytesprocessen. Utifrån en analysmodell som arbetats fram av Unesco bedömer författarna situationen för de olika samiska språken i Sverige och hur stor risken är för språkdöd på en femgradig skala. Ett språks situation kan enligt modellen bedömas på en skala från säkert (nivå 5) då det talas av alla, till utdött (nivå 0) om ingen talar det. För umesamiskan och arjeplogsamiskan är situationen antingen kritisk (nivå 1) eller så är språken svårt hotade (nivå 2). Sydsamiskan är definitivt hotat (nivå 3) och kanske så även lulesamiskan, medan situationen kan beskrivas som osäker (nivå 4) för nordsamiskan. Avslutningsvis presenteras en rad förslag på åtgärder för att vända den pågående språkbytesprocessen, exempelvis att upprätta separata handlingsplaner för de olika samiska varieteterna, att genomföra ett värdegrundsseminarium, synliggöra och stötta personer i det lokala samhället som kan överföra samiskan till nästa generation, skapa platser och situationer där samiskan är norm samt att genomföra regelbundna språkundersökningar.

En handlingsplan för samiska i Sverige är *Start för en offensiv samisk språkpolitik: rapport från språkutredningen 2004* (Teilus 2009) som utarbetades inom ramarna för arbetet med Sametingets språkutredning. I utredningsuppdraget ingick att sammanställa en handlingsplan för den samiska språkpolitiken. I handlingsplanen beskrivs de tre långsiktiga inriktningsmålen: att ”alla samer skall ha rätt till sitt språk: samiska som modersmål eller samiska som senare förvärvat språk”, samiskan ska vara “ett komplett och samhällsbärande språk” och ”den offentliga samiskan ska vara ett korrekt och välfungerande språk” (Teilus 2009, s. 7–8). I handlingsplanen finns bakgrund och utgångspunkter för samisk språkpolitik samt förslag på åtgärder för att säkra de långsiktiga målen.

Samiskt språkcentrum, som är kopplat till Sametinget, har gett ut en lägesrapport: *De samiska språken i Sverige* (Sametinget 2011b). I rapporten konstateras att det finns en brist på studier när det gäller situationen för de samiska språken i Sverige. Man hänvisar till en studie av professor Mikael Svonni som visade att det pågår ett språkbyte och att det krävs skyndsamma åtgärder för att stärka språken. I rapporten delas språkanvändarna in i fyra grupper efter deras kunskaper i samiska, och åtgärder anpassade efter varje grupps behov presenteras. Som nämnts ovan är bristen på tillförlitliga studier ett stort problem i revitaliseringsarbetet och man efterlyser fler och regelbundna studier. Man pekar också på bristen på läromedel på samiska och på behovet av distansutbildningar för elever som inte bor inom de traditionella samiska områdena. Det behövs också mer ekonomiskt stöd till den alfabetiseringskampanj som Sametinget genomför. Vad gäller utbildning på högskolenivå finns det inga kurser i samiska som kan läsas på helfart; de kurser som finns ges på halvfart, vilket fördröjer tillskottet av personer med högre utbildning i de samiska språken. Man nämner också i rapporten att Sametinget bör få bemyndigande att använda statsbidrag för aktiv rekrytering av samer till högre utbildning i samiska. Övriga frågor som tas upp i rapporten är bland annat bristen på samiska tidningar och behovet av ett presstöd liknande det som finns i Norge. Det framhålls också hur viktigt det är att arbeta med attityder för att skapa ett icke-fördömande språkklimat och att tidigare erfarenhet har visat att de mest lyckade revitaliseringsinsatserna har varit de som varit lokalt förankrade.

Även i Finland och Norge har den språkpolitiska verksamheten under de senaste åren varit stor. Institutet för de inhemska språken (tidigare Forskningscentralen för de inhemska språken) i Finland arbetar med språkvård och språkplanering bland annat när det gäller de olika samiska språken och káleromani. En lång rad språkspecifika utredningar har gjorts av språkens situation i Finland och behovet av språkvård: *Situationen för skolksamiska i dag och nödvändiga åtgärder* (Kotus 2006), *Situationen för enaresamiska samt behovet av språkvård och forskning* (Kotus 2007a) och *Situationen för nordsamiska samt behoven av utveckling* (Kotus 2007b). I mars 2012 publicerades ett åtgärdsprogram för att stimulera det samiska språket (Kotus 2012) som en arbetsgrupp på undervisnings- och kulturministeriet tagit fram. Ett stort antal

insatser föreslås för att stimulera samiskan, bland annat behöver språkboversamheten²⁷ utvidgas, undervisningen i samiska i hela landet utvecklas, samisk språkvård och forskning stärkas, forskningsresultaten görs lättillgängliga, stödet till samisk konst och kultur utökas och det gränsöverskridande samarbetet stärkas. Inom alla insatsområden föreslås en rad konkreta åtgärder. Den centrala visionen i programmet är att alla samiska språken 2025 ska visa klara tecken på revitalisering, att skolt- och enaresamiska inte längre ska vara allvarligt hotade och att det ska finnas betydligt fler än idag som talar samiska.

År 2007 kom *En utredning av situationen för det romska språket i Finland samt behoven av språkforskning och språkvård* (Kotus 2007c), och två år senare publicerades *Ett språkpolitiskt handlingsprogram för romani* (Kotus 2009a). I programmet konstateras att káleromani numera är allvarligt hotat och att det finns ett akut behov av revitaliserande åtgärder för att rädda språket. I programmet beskrivs språkets situation på olika områden, exempelvis litteratur, medier, kultur, undervisning, forskning och språkvård, och rekommendationer ges för att stärka romani inom varje område.

Sedan dess har två uppföljningsrapporter kommit ut, en för 2009 och en för 2010 (Kotus 2009b, 2010). I de årliga rapporterna granskas utvecklingen på de områden som identifierades som viktiga i det språkpolitiska handlingsprogrammet, såsom nya utbildningsformer, kulturella arrangemang, utgivning av böcker, romani i medier, forskningsbehov med mera.

Handlingsplan for samiske språk (FAK 2009) är ett språkpolitiskt handlingsprogram som Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet i Norge tagit fram. Målet med handlingsplanen är att trygga de samiska språkens framtid i Norge. Den presenterar en detaljerad och långsiktig plan för främjande av samiskan i Norge genom insatser som ska stärka inläringen i och på nord-, lule- och sydsamiska på alla undervisningsnivåer, till exempel genom att öka rekryteringen till utbildning i samiska och förbättra föräldrarnas och andra vuxnas möjligheter att lära sig samiska. Den ska också öka möjligheterna för språkbrukarna att använda samiska på alla samhällsområden bland annat genom att stärka den samiska språkliga och kulturella kompetensen inom offentliga verksamheter och synliggöra de samiska språken i det offentliga rummet genom medier, kultur och ortnamn. På alla dessa områden föreslås åtgärder. En uppföljningsrapport av handlingsplanen, *Handlingsplan for samiske språk: status 2010 og videre innsats 2011* (FAK 2011), granskar situationen ett år efter att programmet kommit ut. Åtgärder som vidtagits på varje område analyseras och förslag ges till fortsatt arbete.

Det finns också en del studier och projekt som mer direkt behandlar språklig och kulturell revitalisering. Ett pågående projekt med relevans här är *Literacy in Sapmi: multilingualism, revitalization and literacy development in the global north* pågår vid Umeå universitet under ledning av Kirk Sullivan. I

²⁷ Språkboversamheten för samiska förskolebarn har inspirerats av de nyzeeländska maoriernas *Kohanga reo/Language nest*-idé och innebär att all verksamhet sker på samiska och hela miljön präglas av samisk kultur. Ett mycket lyckat femårigt Kohanga reo-inspirerat projekt från norsk sida redovisas i *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule* (Todal 2007).

projektet vill forskarna undersöka vilka institutionella och samhälleliga förutsättningar som finns för att utveckla läs- och skrivkunighet i nordsamiska hos barn mellan 9 och 18 år. Man vill också undersöka utvecklingen av dessa barns skrivförmåga i nordsamiska och i svenska, norska eller finska (beroende på var i Sápmi barnen bor) samt engelska. Projektet vill dels visa utvecklingen av läs- och skrivkunighet hos barn som talar nordsamiska, dels ge förslag på åtgärder för en fortsatt utveckling och vitalisering av nordsamiska.

Här kan också nämnas Coppélie Cocqs avhandling *Revoicing Sámi narratives: North Sámi storytelling at the turn of the 20th century* (2008) som behandlar samisk berättartradition. Författaren arbetar nu med ett forskningsprojekt som undersöker samisk folklöre i digitala miljöer. Syftet med studien är att undersöka hur samiska traditioner och kultur representeras i samiska webbmiljöer och hur dessa nya former av kommunikation kan bidra till de pågående kulturella och språkliga revitaliseringsprocesserna i Sápmi.

Revitalisering mot alla odds? Sydsamiska i Sverige är ett pågående projekt vid Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet. Syftet för projektet är att belysa sydsamiskans situation och de revitaliseringssträvanden som ägde rum åren före och efter den minoritetspolitiska vändningen i Sverige 2000. Projektet består av en språksociologisk och en litteratursociologisk delstudie. Den språksociologiska undersökningen fokuseras på språkval och förhållningssätt till sydsamiska i hemmet och skolan. Inom den litteratursociologiska undersökningen analyseras det sydsamiska kulturella fältet i ett helhetsperspektiv, med fokus på språkets symboliska roll i olika kulturinstitutioner och för identitetsbildning.²⁸

Ortnamn på minoritetsspråk är en del av synliggörandet och därigenom också revitaliseringen av dessa språk. Det pågår ortnamnsarbete när det gäller finska, meänkieli och samiska på flera håll i Sverige. Vad gäller arbetet med ortnamn på samiska har det nyligen kommit ut två studier: *Från Sulidälbmá till Áhkkábáktte: en ortnamnsguide för norra sidan Piteälven i Arjeplogsfjällen* (Sjaggo 2010) och *Samiska ortnamn vid vägar och färdleder i Lule lappmark* (Korhonen & Anderson 2010).

Frågor kring *språkstandardisering* är aktuella för romani och meänkieli som båda saknar en officiell standardform. Avsaknaden av standardisering upplevs ofta som ett hinder i undervisningen i ett språk och i produktionen av läromedel. Ett icke-standardiserat språk kan också uppfattas som mindre värt både av talarna själva och av omgivningen, vilket illustreras av Skolverkets kartläggning av minoriteternas utbildningssituation (Skolverket 2005). Ett problem som lärarna i meänkieli tar upp i undersökningen är svårigheten att undervisa i ett språk som enligt dem ingen ”på riktigt” behärskar och som de ser som något underutvecklat när det gäller till exempel grammatik. Enligt kartläggningen finns det fortfarande fördomar om meänkieli både hos majoriteten men också inom den egna gruppen. Fördomarna yttrar sig på olika sätt och resulterar bland annat i en liten efterfrågan av undervisning och i att man

²⁸ <http://www.valentin.uu.se>

hellre läser riksfinska i och med att den anses finare, samt att de äldre generationerna fortfarande ser meänkieli som ett bristfälligt eller oriktigt språk. För att meänkieli ska överleva krävs enligt rapporten att språkets status höjs.

Texten som kapitlet *Begreppen språk och dialekt och meänkielis status som eget språk* (Hyltenstam 2007) baserar sig på publicerade ursprungligen i mitten av 1990-talet då författaren resonerade kring möjligheterna att betrakta meänkieli som ett språk, en varietet eller en dialekt. I den nyare upplagan av texten gör författaren en historisk tillbakablick till när Minoritetsspråkskommittén presenterade sitt slutbetänkande (SOU 1997:192), där meänkieli inte betraktades som ett eget språk. Han menar att standardiseringen av meänkieli har gått framåt: ordböcker och en grammatik har utarbetats, och språket lärs ut och används i olika sammanhang. Attityderna hos talarna gentemot den egna varieteterna har gradvis blivit bättre, även om frågan beskrivs som komplex. Hyltenstam konstaterar att den självkänsla hos talarna som ändå demonstrerats under de senaste åren visar att förståelsen för meänkieli som eget språk successivt ökar bland talarna liksom i det omgivande samhället.

Problematiken kring standardisering och dialektala skillnader behandlas i kapitlet *The relationship between variation and standardisation in the creation of a new standard language* (Mantila 2010) som ingår i volymen *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millennium* (Sulkala & Mantila 2010). Författaren använder sig av varierande textmaterial (skönlitteratur, journalistiskt material samt grammatikor med mera) och jämför dessa med olika dialektala studier, för att se vilka språkvarianter som används mest i standardiseringsprocessen. Författaren kommer fram till att meänkielivarianten i Tornedalen som genom Pajala blivit ett centrum för mycket officiell språkanvändning lätt får en dominant position gentemot de andra två dialekterna av meänkieli. Författaren jämför situationen med standardfinskan i Finland som skapades i tider då en nationskänsla skulle skapas via språket. I det sammanhanget sågs språklig variation som en sorts anarki som måste försvinna om försöken att skapa en enad nation skulle lyckas. Författaren beskriver hur dåtidens finnar inte opponerade sig mot denna likformning, men menar att liknande försök i dag exempelvis när det gäller meänkieli inte skulle fungera eller stärka språket och gruppen. I stället borde man vara lyhörd och tillåta mycket mer variation inom meänkieli.

Ett språkvetenskapligt avhandlingsprojekt gällande meänkielis skriftspråk pågår för närvarande vid Umeå universitet.²⁹

Ett revitaliseringsprogram med temat *Bebyggelsenamn, naturnamn och orddomäner i meänkieliområdet – samverkan mellan generationerna*, som startades 2010 och genomförs av Meän akateemi/Academia Tornedaliensis, bygger på en samverkan mellan skolan, dess lärare och elever å ena sidan och å den andra elevernas föräldrar, mor- och farföräldrar och andra medelålders samt äldre meänkielitalare. Kontakterna sker bland annat genom byaseminarier och fältarbete. Insamling och dokumentation av ortnamn utgör en viktig

²⁹ Personlig kommunikation med Harriet Kuoppa 2012-03-04.

del av projektet, liksom uppbyggnaden av en geodatabas, där skoleleverna medverkar. Ortnamnsdata med olika typer av information (uttal, lokalhistoria med mera i text, ljud, bilder och filmer) görs enligt kanadensisk modell tillgängliga via webbportaler både för en meänkielitalande och en icke meänkielitalande allmänhet.³⁰

Projektet *Språkspärr* pågår sedan 2011 vid Samiskt språkcentrum i Östersund. Under det första året rekryterades tio personer som ansåg sig ha en spärr mot att tala samiska, och som ville testa en KBT-utbildning för att komma över språkspärren och våga börja tala. Projektet är ett samarbete med Isak Saba Språkcentrum i Nesseby, en samisk förvaltningskommun i Norge, och Jane Juuso, författaren till boken *Tar språket mitt tilbake/Valddan giellan ruovttoluotta* (2009). På den svenska sidan ska KBT-metoden anpassas till områden med långa avstånd mellan samisktalande. Syftet med projektet är att omvandla passiva talare till aktiva och även att kartlägga de strategier som passiva talare har för att undvika att tala samiska. Projektet pågår till augusti 2012 då resultaten ska utvärderas. Projektet har väckt stort intresse bland vuxna samer som själva känt av språkspärren, och flera liknande utbildningar önskas även i nord- och lulesamiskt område. Projektet har också väckt intresse bland urfolk i Kanada där man vill lära sig mer om metoden och testa den där.³¹

Ett annat projekt som pågår vid Samiskt språkcentrum beskrivs i rapporten *Pilotprojekt – Mentorprogrammet Bihkedäzza* (Fjellgren 2011). Författaren citerar Sametingets regleringsbrev från 2011 om Samiskt språkcentrums uppdrag som består av att ”aktivt främja och stimulera ökad användning av samiska i samhället, bistå med sakkunskap, utveckla metoder för att stärka enskildas förutsättningar att bruka och återta de samiska språken samt sprida kunskap om revitalisering” (Fjellgren 2011, s. 2). Hon rapporterar att Språkcentrum för närvarande arbetar med metodutveckling, och mentorprogrammet Bihkedäzza är en del av arbetet med att hitta nya sätt att lära sig samiska. Meningen är att återskapa möjligheter till en naturlig språköverföring, och därför har man erbjudit personer som håller på att återta sin samiska en språkmentor som kan hjälpa dem att utveckla sitt muntliga språk. Mentorerna har sydsamiska som modersmål och deras lärlingar läser en A-kurs vid Umeå Universitet läsåret 2011/12. Enligt planen ska mentorprogrammet Bihkedäzza först testas i sydsamiskt språkområde, för att sedan utvärderas och till slut utmynna i en metodbeskrivning.

I de två samiska revitaliseringsprogrammen vid Samiskt språkcentrum (se ovan) och i flera andra revitaliseringsprojekt som pågår för närvarande bland minoriteterna i Sverige har inspiration hämtats från erfarenheter i utlandet. Den internationella litteratur som numera finns på området är omfattande och inbegriper många regelrätta handböcker, exempelvis *Saving languages: an introduction to language revitalization* (Grenoble & Whaley 2006) och *The green book of language revitalization in practice* (Hinton & Hale 2008). Den

³⁰ Personlig kommunikation med Erling Wande 2012-03-19.

³¹ Personlig kommunikation med Sylvia Sparrock 2012-03-19.

senare kom för första gången ut 2001 och 2008 kom en tredje upplaga, vilket tyder på ett stort intresse bland läsarna. En nyligen utkommen bok, *Handbook of Language and Ethnic Identity. The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts* (Fishman & García 2011), ger exempel på språk- och identitetsbevarande strävanden på olika håll i världen och diskuterar orsaker till att vissa rörelser uppfattas som mer och vissa som mindre lyckade. Skolans roll och erkännandet av individernas tvåspråkighet samt vikten av institutionella och materiella resurser poängteras i studierna. Det finns också belegg för att de nya medierna på vissa håll tycks spela en stor roll för minoritetsspråkens ställning bland ungdomar. Det kommer också fram att språkets officiella status är viktig men inte helt avgörande eller i varje fall inte tillräcklig för en lyckad utgång. Bland faktorer som tas upp till diskussion i ett antal fallstudier finns frågan om hur utgången påverkas av att språket anses vara en dialekt.

I antologin av Fishman och García (2011) ingår även ett bidrag om meänkieli, *From Tornedal Finnish to Meänkieli: A Tornedalian Success Story?* (Wande 2011). När meänkielirörelsen startade kring 1980 kunde enligt författaren knappast någon föreställa sig att språket skulle bli erkänt som officiellt minoritetsspråk i Sverige inom en 20-årsperiod. Enligt honom stöddes utvecklingen i den riktningen av att Sverige gick med i EU och ratificerade de europeiska minoritetskonventionerna. Han menar att den utvecklingen attitydmässigt stöddes av att det hos en del tornedalingar vuxit fram en uppfattning om att meänkieli borde betraktas som ett eget språk, inte som en finsk dialekt – en inställning som på senare år snabbt vuxit i styrka inom olika generationer av befolkningen, med ett undantag: Enligt finländska undersökningar i Pajala har vissa ungdomsgenerationer där en svagare meänkieliattityd än andra. Författaren menar att detta delvis strider mot det faktum att meänkieli på senare år vunnit insteg inte bara inom teatern och det allmänna kulturlivet utan också inom ungdomskulturen, inte minst genom framväxten av en meänkielibaserad etnomusik.

Eldia (European Language Diversity for All) är ett stort internationellt projekt som beskrivs som "ett mångvetenskapligt försök att revitalisera minoritetsspråk, interetniska bruksspråk och språkbevarandestudier".³² Projektet startade 2010 och omfattar åtta universitet i sex europeiska länder samt forskare från tillämpad språkvetenskap, sociolingvistik, juridik, samhällsvetenskap och statistik. Fallstudierna bedrivs bland Europas språkliga minoriteter som alla hör till den finsk-ugriska språkfamiljen. Samiska, meänkieli och sverigefinska ingår i projektet.

³² <http://www.eldia-project.org/>

3 Sammanfattande analys av kunskapsläget

Under de senaste åren har mycket hänt inom den nationella minoritetspolitiken. Rapporter och utvärderingar visar på en positiv utveckling inom olika områden och mängden publicerat material med direkt anknytning till minoriteternas lagstadgade rättigheter under de allra senaste åren är imponerande. Denna analys bygger på vetenskapliga studier, myndighetsrapporter och utvärderingar som kommit ut sedan 2005. Utgångspunkten i analysen utgörs av de frågor som konstitutionsutskottet velat få speciellt belysta.

Vilka slutsatser kan dras på grundval av den forskning som finns?

Granskningen av studierna från de senaste åren visar dels att intresset för de nationella minoriteterna har ökat betydligt, dels att den forskningsbaserade kunskapen fortfarande är liten och ojämnt fördelad när det gäller minoritetsgrupperna. I många fall finns inte heller en samlad bild inom ett visst sakområde. En del nyare forskning och utredningar finns om romer, sverigefinnar, samer och judar medan tornedalningar får mycket liten uppmärksamhet och resanderomer som en särskild grupp så gott som helt saknas i studierna. De flesta studier och rapporter där judar och romer förekommer återfinns inom områdena diskriminering och utsatthet, medan studier av samer och sverigefinnar mest handlar om språk och kulturell identitet samt delaktighet och inflytande i samhället. Nyare studier av judisk, romsk och tornedalsk kultur och identitet saknas till stor del. De systematiska statliga kartläggningar som numera görs i olika sammanhang och som gäller alla fem minoriteterna har dock förbättrat kunskapsläget något, förutom när det gäller gruppen resande.

Även när forskning finns kan skevheter förekomma vad beträffar olika ämnesområden och grupper. Ett par exempel kan ges när det gäller studier av hälsosituationen hos de nationella minoriteterna. Det finns ett förhållandevis stort antal studier av sverigefinnars hälsa men de berör mestadels äldre personer inom den första generationen sverigefinnar som själva invandrat från Finland, medan kunskapen om de senare generationerna nästan helt saknas. Ett annat exempel är forskningen om samers hälsa där studierna till stor del handlar om renskötarnas särskilda hälsosituation. Forskning med relevans för judar handlar mycket om antisemitism och intolerans, medan studier av judisk kultur och identitet i Sverige finns i mycket liten skala i de publikationer som kommit ut sedan 2005. Kunskapsöversikten visar också på en generell brist på forskning och rapportering när det gäller den kulturella verksamhet som pågår bland de nationella minoriteterna. Kultur i form av skönlitteratur, teater, film, musik med mera spelar stor roll för bevarandet av både språk och kulturell identitet. Bristen på studier av minoriteternas kulturella produktion, kopplingen mellan kultur och språkvitalisering och minoritetskulturernas villkor i Sverige är uppenbar.

Den generella bristen på vetenskaplig forskning om minoriteter kan till stor del förklaras genom de allmänna villkor som råder när det gäller finansieringen av forskningsverksamhet i Sverige. Eftersom vetenskapliga studier av minoriteter och deras språkliga förhållanden, kulturer, identiteter, samhällsliga situation, rättigheter med mera – förhållandevis marginella ämnen i svensk forskning – hittills fått konkurrera om extern finansiering på samma villkor som all annan forskning har det tagit alltför lång tid att ta fram färsk kunskap och studier relevanta för den nuvarande minoritetspolitiken. I rapporterna ges exempel på hur bristen på forskning leder till mindre kunskap om minoriteter och deras villkor och därigenom även till en sämre uppfyllelse av Sveriges minoritetsrättsliga åtaganden, till exempel när omhändertagna romska barn placeras i familjer där de inte får sina språkliga och kulturella rättigheter tillgodosedda (Socialstyrelsen 2006), eller när läroböckernas bild på minoriteterna är föråldrad, fragmenterad eller direkt missvisande (Runblom 2006, Ylikiiskilä 2006, 2007). Kunskapsöversikter om samisk forskning och en inventering av forskning om romer visar också på ett stort behov av ny kunskap på olika områden (Palosuo 2008).

Särskilda, profilerade utlysningar av forskningsmedel på områden där det finns ett akut behov av ny forskning är ett sätt att råda bot på bristen på forskningsbaserad kunskap. Hittills har sådana särskilda profilerade forskningsprogram knappast funnits när det gäller minoritetsspråken, om man bortser från det bilaterala forskningsprogrammet *Svenskt i Finland – finskt i Sverige* (2000–2002), som genererat en hel del ny forskning som tas upp i denna kunskapsöversikt. Det nyligen utlysta samiska forskningsprogrammet (se Formas 2012) är ett annat exempel på riktade satsningar som säkert kommer att leda till ett förbättrat kunskapsläge när det gäller samiskrelaterad forskning. I Norge har det sedan flera årtionden tillbaka funnits ett särskilt samiskt forskningsprogram med tydliga målbeskrivningar och resultatredovisningar, och det har också anvisats särskilda medel för att få i gång forskningen om kväner (se avsnitt 2.2.2.4 ovan). I Finland har ett regeringsuppdrag om forskning om romernas historia i Finland och Norden nyligen lett till skapandet av ett stort forskningsprojekt som ska resultera i ett verk om romsk historia (2.2.2.4). Särskilda forskningsprogram för forskning om alla fem nationella minoritetsgrupperna och deras förhållanden skulle behövas i Sverige för att påskynda förbättringen av forskningsläget.

Något som tas upp i flera av de granskade studierna sedan 2005 är behovet av minoriteternas delaktighet och perspektiv i forskningen. En bättre balans mellan forskning initierad, genomförd och utvärderad av forskare som tillhör majoritetsbefolkningen respektive minoriteterna behövs inte minst i romsk och samisk forskning. Kunskapsöversikten visar på flera nya exempel där det samiska perspektivet finns med och där samarbete etablerats mellan Sameetinget och utomstående forskare för att initiera och bedriva forskning inom områden som uppfattas som viktiga för det samiska samhället, exempelvis bevarandet av samisk traditionell kunskap (2.3.2.13). Sådana initiativ kan ses som uttryck för ett avståndstagande från tidigare forskning som helt och hållet

var på majoritetssamhällets villkor och som präglades av ett ensidigt majoritetsperspektiv, ibland med mycket negativa konsekvenser för studieobjekten. Samernas delaktighet och perspektiv i forskningen kan liksom repatrieringsfrågor (Ojala 2009), arbetet med vitboken om romerna (Rapport 2011, s. 36) eller det allmänna synliggörandet av minoriteterna i samhället ses som delar av en försonings- eller dekolonialiseringsprocess i den meningen att minoriteterna får upprättelse och att de även blir medvetna om orsakerna till den nuvarande situationen. Det är viktigt för enskilda personer att till exempel förstå att förlusten av språket eller skammen över den egna identiteten har sina historiska och samhällseliga skäl och inte beror på personens egen oförmåga att bevara sin kultur. Det är också viktigt att minoriteternas egenmakt genom denna process stärks och deras möjligheter att styra och forma sin egen framtid ökar.

Vad visar studierna om minoriteternas förutsättningar för delaktighet och inflytande i samhället och vilken betydelse har de senaste årens reformer och satsningar haft i dessa avseenden?

De nationella minoriteternas olika situationer och behov när det gäller förutsättningar för delaktighet och inflytande kommer tydligt fram i publikationer som kommit ut sedan 2005. De fem grupperna har nått olika långt i fråga om etnisk mobilisering och politiskt deltagande, vilket påverkar deras möjligheter till inflytande i samhället. Vissa av dem har egna institutioner eller förvaltningsområden, medan andra inte har sådana, vilket också har stor betydelse i sammanhanget.

Samerna som urfolk har enligt urfolksrätten en starkare rätt till självbestämmande än de övriga minoriteterna. Ett antal studier visar dock på svårigheter när det gäller Sametingets hybrida form och dess begränsade befogenheter. Samerna har alltjämt begränsade möjligheter till reellt inflytande i samhället, och självbestämmanderätten har hittills mest bestått i att Sametinget fått myndighetsuppdrag av olika slag. I den internationella kritiken (se avsnitt 2.2.2.1 och 2.2.1.2) och flera nationella studier (2.2.2.6) uppmanas Sverige att stärka samernas ställning som urfolk och att utöka Sametingets beslutanderätt i olika frågor. Europarådet betonar bland annat vikten av att samerna effektivt kan delta i beslutsfattandet om fysisk samhällsplanering (2.2.1.1). Studier visar att det finns flera allvarliga hinder innan detta kan bli verklighet, exempelvis måste bristerna åtgärdas när det gäller rättsliga formkrav för samråden liksom föreskrifter för uppföljning av samråd (Spiliopoulou Åkermark & Talah 2007). Sverige uppmanas också att ratificera ILO-konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder (se till exempel 2.1.1.2, 2.2.2.6, Mörkenstam 2005 och Johansson 2008). Vikten av en nordisk samekonvention betonas som ytterligare en förutsättning för att samernas deltagande och inflytande ska kunna säkerställas (SOU 2011:29).

Enligt de granskade studierna förefaller *sverigefinnarna* vara relativt välorganiserade. I en serie studier med jämförelser mellan sverigefinnar och finlandssvenskar (2.2.2.2) framgår dock att sverigefinnarna ligger långt efter

de senare, vilket skulle kunna tolkas som ett bevis på att lagstadgade rättigheter har stor betydelse för minoriteternas möjligheter till delaktighet och inflytande i samhället. Samtidigt finns det belägg för att sverigefinnarna i egenskap av en förhållandevis stor grupp med en lång tradition av etnopolitiskt arbete kunnat driva sina egna frågor lokalt, exempelvis när det gäller barns skolgång och äldreomsorg, och detta redan långt före den nuvarande minoritetslagstiftningen. Genom den alltjämt pågående utvidgningen av det finska förvaltningsområdet förefaller intresset för att i större grad påverka sin egen situation ha vuxit bland sverigefinnarna, och aktiviteten inom gruppen verkar ha breddats även bland de yngre generationerna, till exempel när det gäller barnomsorg på finska och andra språkpolitiska frågor.

När det gäller *romernas* möjligheter till deltagande och inflytande i samhället visar granskningen av studierna sedan 2005 att situationen knappast har förbättrats alls. Numera finns det många romska organisationer i Sverige, men problemen består trots den högre organiseringsgraden. Delegationen för romska frågor betonade i sitt betänkande (SOU 2010:55) det akuta behovet att öka romernas reella delaktighet och inflytande och föreslog att ett romskt förvaltningsområde i likhet med förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska etableras samt att en romsk representation inrättas. Dessutom innehöll utredningen ett antal andra konkreta förslag för att stärka romers deltagande i samhället, till exempel ”engagemangsguider” för unga, en ungdomsledarakademi och en romsk kulturnämnd med ansvar för det romska kulturarvet.

Även i det nyligen presenterade programmet för romsk inkludering (skr. 2011/12:56) betonas att genomförandet av strategin bör präglas av romsk delaktighet och romskt inflytande, och vikten av samråd tas upp i olika sammanhang. Däremot menar regeringen att inrättandet av en romsk representation och etableringen av ett romskt förvaltningsområde inte är aktuellt, och de flesta andra förslag på konkreta åtgärder för att stärka romers egenmakt – som inrättandet av en ungdomsledarakademi, en romsk kulturnämnd med mera – har heller inte antagits. Regeringen har i stället i sin strategi inriktat sig på insatser från samhällets sida, trots att den romska minoriteten förefaller vara den nationella minoritet som har det största behovet av att stärka den egna gruppens egenmakt. Bijvoet och Fraurud (2007) föreslår till exempel i utredningen om romani och romsk språkvård att romer ska involveras i alla myndighetsbeslut som gäller romani i egenskap av anställda med ansvar för romska frågor vid olika statliga och kommunala myndigheter snarare än som referenspersoner, vilket hittills varit det gängse förfarandet. I Finland har man även med goda resultat anställt romer vid olika myndigheter, exempelvis vid finska Skolverket, Institutet för de inhemska språken och olika regionförvaltningsverk (tidigare länsstyrelser) när det gäller tjänster där romsk kulturkompetens och förståelse har betydelse för behandlingen av ärendena. Detta fungerar också som ett sätt att öka romers delaktighet och även deras möjligheter på arbetsmarknaden (2.2.2.3).

Det är viktigt att arbetet med romers delaktighet och inflytande är långsiktigt och vilar på en fast grund. I det nya regeringsprogrammet (skr. 2011/12:56) beskrivs den romska strategin för 20 år framåt, men den konkreta planen och finansieringen gäller endast för 5 år. Vad som händer därefter är oklart. Det kan innebära en bristande långsiktighet i det romska arbetet efter de fem första åren och svårigheter att etablera sådana hållbara lösningar som behövs för romsk inkludering. Hur romers reella delaktighet konkret ska stärkas, utöver genom samråd med myndigheter, är oklart.

Judarna har en tradition av stark egen organisering och en vilja att sköta sina angelägenheter internt. Studier som granskats ger en bild av judarna som en resursstark och välintegrerad minoritet som inte har några särskilda svårigheter att delta i samhällslivet på samma villkor som majoriteten (se till exempel 2.1.2.5–6). Det som tas upp i den internationella kritiken (2.1.1.2) och i de granskade studierna är dock intolerans och judarnas säkerhetssituation som i viss mån försvårar och begränsar deras kulturella, religiösa och etnopolitiska verksamhet. Oron för antisemitism och hatbrott kan få enskilda judar att avstå från arbete i judiska organisationer och deltagande i aktiviteter, och kostnaderna för olika slags säkerhetsarrangemang kan vara tunga att bära och påverka förutsättningarna för den judiska minoritetens arbete att främja judisk kultur och identitet i Sverige. Situationen har förbättrats något genom regeringens insats att avsätta 4 miljoner kronor för ändamålet för 2012.³³

Tornedalingarnas möjligheter till delaktighet och inflytande behandlas så gott som enbart i samband med uppföljningen av de språkliga förvaltningsområdenas arbete med minoritetspolitiken. Rapporterna visar att situationen för dem liksom för samer och sverigefinnar har förbättrats på kommunal nivå när det gäller delaktighet och inflytande i kulturella och språkliga frågor. De flesta kommunerna har utvecklat rutiner för samråd åtminstone när det gäller det eller de språk som förvaltningsområdet avser, medan läget är sämre när det gäller landsting och regioner (Länsstyrelsen och Sametinget 2012). Enligt rapporten varierar formerna för samrådet, i vissa fall har det enbart en rådgivande funktion, i andra har samrådet viss beslutanderätt över hur statsbidraget för förvaltningsområdet ska användas. Samråden kan bestå av fasta delegater eller mer löst sammansatta grupper. Generellt betyder det dock att betydligt fler personer och grupper än tidigare nu deltar i samråd med kommunen, och att dessa får en inblick i hur kommunen fungerar och får erfarenhet av minoritetspolitiskt arbete. Det har också betydtt att organiseringsgraden bland minoriteterna har stigit när fler föreningar och andra grupperingar bildats bland minoriteterna för att kunna delta i samråden. Eftersom intresset bland kommunerna att frivilligt ansluta sig till olika förvaltningsområden varit oväntat stort har statsbidraget skurits ned en del för 2012. Nya kommuner står redan på tur att ansluta sig, och det finns en risk att statsbidraget skärs ned ytterliga-

³³ <http://www.esv.se/Verkytyg--stod/Statsliggaren/Regleringsbrev/?RBID=13937>

re i framtiden. Hur detta påverkar tillämpningen av minoritetslagen i kommunerna återstår att se.

Som påpekas i båda uppföljningsrapporterna (Länsstyrelsen & Sametinget 2011, 2012) har mycket få kommuner etablerat samråd när det gäller de övriga minoriteterna – eller alla fem minoriteterna utanför de språkliga förvaltningsområdena – trots att det ingår i kommunernas skyldigheter enligt lagstiftningen om grundskyddet. Här behövs mycket mer arbete för att förmå kommunerna att ta sitt ansvar. Tröskeln i kommuner utanför förvaltningsområdena torde vara högre eftersom det inte tillförs några särskilda medel för ändamålet och eftersom det inte finns lika klara lagstadgade skyldigheter för kommunerna att agera som när det gäller de språkliga förvaltningsområdena. Bristen när det gäller grundskyddet identifieras i uppföljningsrapporterna som ett stort problem i den nuvarande minoritetspolitiken i Sverige.

Vad kännetecknar mer respektive mindre framgångsrika minoritetspolitiska satsningar?

De senaste åren har präglats av en mängd minoritetspolitiska satsningar som speglas i de publikationer som har kommit ut under tiden. Ett antal uppföljningsrapporter från olika myndigheter, forskning om språkbevarande och identitet med mera samt material producerat för att synliggöra och sprida information om de nationella minoriteterna har publicerats. Särskilt i förvaltningskommunerna för finska, meänkieli och samiska pågår enligt uppföljningsrapporterna en utveckling som bidrar till att nationella minoriteter samt deras språk och kulturer stärks och blir synligare i samhället. Behovskartläggningar när det gäller barn- och äldreomsorg och kompetenskartläggningar när det gäller kommunanställdas kunskaper i minoritetsspråken har gjorts i en del kommuner, vilket i sig torde höja statusen för minoriteterna och deras språk.

När det gäller särskilda framgångsfaktorer i det minoritetspolitiska arbetet visar Länsstyrelsens och Sametingets rapporter på vikten av statlig styrning och tydligt formulerade mål som är lätta att följa upp. Den kontinuerliga uppföljningen förefaller mycket viktig. Man konstaterar också att resultaten blir bättre när myndigheter ges särskilda uppdrag och tillgång till finansiering. Ett exempel är uppdraget till Skolverket att producera fler läromedel som snabbt ledde till konkreta resultat i en situation då bristen på läromedel var akut (2009b).

Kommunernas rapportering gäller vilka åtgärder som vidtas och hur mycket medel ur statsbidraget för förvaltningsområdena som används för olika satsningar när det gäller att synliggöra och främja de nationella minoritetsspråken och kulturerna. När det gäller finska, meänkieli och samiska visar återkommande uppföljningar att minoriteternas möjligheter att använda sina språk i kontakt med kommunala myndigheter har förbättrats och att nya möjligheter till barn- och äldreomsorg nu finns på sina håll. Däremot vet vi fortfarande för lite om vilken effekt de vidtagna åtgärderna haft i verkligheten eftersom effekter är svårare att mäta än antalet åtgärder. Ett praktiskt problem

som ytterligare försvårar uppföljningsarbetet är bristen på tillförlitliga data när det gäller antalet personer som tillhör minoriteter eller talar ett minoritetsspråk. Denna brist motverkar direkt det minoritetspolitiska målet att göra de nationella minoriteterna synliga i samhället. Den gör också att resultaten från de senaste årens behovskartläggningar och andra insatser i de språkliga förvaltningskommunerna blir osäkra och beroende av hur väl kommunanställda eller de enskilda minoriteternas representanter själva kunnat nå talare eller potentiella talare för att informera om enkätundersökningar, nya omsorgsformer med mera som är aktuella i kommunerna. När man inte vet hur många potentiellt intresserade det finns i kommunen är det också svårt att i efterhand uppskatta hur väl man har kunnat möta behovet hos de intresserade. Bristen på statistik kan också påverka barns möjligheter att få modersmålsundervisning och integrerad samisk undervisning i skolan och göra det svårare att etablera nya, profilerade friskolor eller starta andra verksamheter med speciell relevans för nationella minoriteter, eftersom huvudmännen vanligtvis utgår i från ett uppskattat behov som grundar sig på antalet personer som kan tänkas vara intresserade av verksamheterna. Utan några data ligger det nära till hands att anta att det inte finns något behov eller att behovet kanske är litet.

Avsaknaden av statistik över olika etniska grupper och språk kommenteras i flera studier. Svårigheterna med att lokalisera de nationella minoriteterna och beräkna deras antal tas upp som ett betydande problem, till exempel när folkbildningsinstitutionerna vill nå potentiella studenter (Gröndahl & Huss 2010), när hälsan hos minoritetsgrupperna ska kartläggas (FHI 2010a) eller när våldet mot kvinnor ska utredas (FHI 2010b). I avsaknad av relevant statistik eller uppgifter om var minoriteterna finns kan det vara svårt att fånga in de delar av befolkningen som kartläggningen avser – något som kommer fram i Folkhälsoinstitutets kartläggning av de nationella minoriteternas hälsa. Europarådet och andra internationella övervakningsorgan har redan tidigare i sin kritik tagit upp statistikproblemen och uppmanat Sverige att överväga olika alternativ för datainsamling om minoriteter, utan att ge avkall på internationella standarder för skydd av personuppgifter (se avsnitten 2.1.1.1–2 ovan). Rådgivande kommittén har till exempel föreslagit ett pilotprojekt som skulle inbegripa de nationella minoriteter som önskar sådana åtgärder. Enligt kommittén skulle datainsamlingen kunna inriktas på personernas språkanvändning i stället för etnisk tillhörighet (2.1.1.1).

Utöver det minoritetspolitiska arbetet i förvaltningskommunerna har minoritetsspråkens status stärkts i och med inrättandet av Språkrådet som en avdelning inom Språk- och folkminnesinstitutet 2006. Språkrådet ansvarar för arbetet med finska, de romska varieteterna káale och arli samt meänkieli. När det gäller regelrätt språkplanering och språkvård har jiddisch och övriga varieteter av romani hittills hamnat utanför; däremot har dessa språks ställning stärkts något genom de särskilda så kallade revitaliseringsmedel som Språkrådet sedan 2010 årligen delar ut (se till exempel 2.3.2.12). Inom romani och meänkieli finns också ett stort behov av att standardisera och utveckla språket. Sametingets roll i språkarbetet har stärkts så att Sametinget numera

ska fastställa mål för, och inte endast leda, det samiska språkarbetet, vilket enligt regeringen främjar en demokratisk förankring av arbetet i den samiska gruppen (Rapport 2011, s. 11). Eftersom revitaliseringen av minoritetsspråken innebär att språken börjar användas i nya kontexter, till exempel i förvaltningskommuner, medier, undervisning och läromedel, är språkvården central och borde finansieras i tillräcklig grad för att kunna arbeta på ett sätt som möter de nya behoven som aktualiserats i samhället.

Utöver den minoritetspolitiska aktiviteten i kommunerna och insatserna inom språkvården visar de granskade studierna och rapporterna också på annan pågående aktivitet för bevarande, utveckling och revitalisering av minoritetsspråken. Ett nydanande arbete har påbörjats i Sametingets språkcentra för att öka användningen av samiska i samhället. Nya, innovativa metoder som baserar sig på erfarenheter från andra länder, till exempel Norge och Kanada, prövas för närvarande i flera lovande pilotprojekt. Mentorverksamhet i linje med den amerikanska Master–Apprentice-modellen där äldre kulturbärare hjälper andra att lära sig språket genom social samvaro i vardagliga sammanhang, och kurser där kognitiv terapi enligt norsk-samisk modell används för att komma över ”språkspärren” som många samer fortfarande lider av (se 2.3.2.15), är några sådana. Dessa verksamheter är unika i Sverige och borde befastas och spridas även bland de övriga minoriteterna. Det finns ett stort värde i att kunskapen om lyckade verksamheter och nya idéer får förankring på olika håll och därigenom stärks och utvecklas ytterligare.

Vad saknas för att Sveriges minoritetspolitiska förpliktelser ska uppfyllas?

För att Sverige ska kunna uppfylla sina minoritetspolitiska åtaganden enligt Europarådets konventioner och den nationella minoritetslagstiftningen behövs ett målmedvetet och långsiktigt arbete för att synliggöra och stärka de nationella minoriteterna samt bevara och utveckla deras språk och kulturer i Sverige. Studierna visar med all tydlighet att det finns ett växande intresse för de nationella minoritetsspråken bland minoriteterna själva, trots att överföringen av språket mellan generationerna på många håll har upphört. De särskilda revitaliseringsmedel som Språkrådet årligen delar ut och det samiska språkcentrets arbete för språkbevarande och revitalisering är exempel på hur de nationella minoriteternas språk kan stärkas genom nya, innovativa metoder. Det kan dock noteras att behoven av revitaliseringsinsatser är betydligt större än vad de avsatta resurserna räcker till. Regeringen har också utsett en särskild referensgrupp för revitalisering (2.3.1.4) som ska lämna sin rapport i juni 2012 och komma med nya förslag.

Studierna visar således att aktiviteten ökat på många håll men också att problem återstår och att kontinuiteten i arbetet inte är tillräckligt väl tryggad i alla sammanhang. Det som förefaller saknas i Sverige är ett helhetsgrepp när det gäller språkplanering för revitalisering av de fem minoritetsspråken. Nationella handlingsplaner för minoritetsspråken av den typ som finns både på finsk och på norsk sida (2.3.2.15) saknas i Sverige. Det har skrivits mindre

språkpolitiska handlingsprogram för samiska (till exempel Barruk 2008, Teilus 2009), men förslag till större långsiktiga satsningar med detaljerade kostnads kalkyler och tydliga mål och delmål saknas. Det är viktigt att målen formuleras så att uppföljningen underlättas och nya åtgärder kan sättas in om de förväntade effekterna uteblir. Språkspecifika handlingsprogram för olika språk inklusive flera samiska och romska varieteter behövs för att på allvar bidra till minoritetsspråkens fortlevnad i Sverige.

Det finns ytterligare några hinder utöver svårigheter med forskningsfinansiering, bristen på statistik och problemen med kontinuitet i revitaliserings-satsningar som nämnts ovan, som bidrar till att de minoritetspolitiska målen blir svårare att nå. Ett hinder som nämns i flera av de granskade studierna (Socialstyrelsen 2006, FHI 2010b, Orama 2011) är en benägenhet hos myndigheter och enskilda aktörer att undvika lösningar som kan uppfattas som särbehandling av en speciell grupp individer, och att i stället sträva efter att behandla ”alla lika”, vilket i minoritetssammanhang leder till att ens särskilda behov inte uppmärksammas. Andra uttrycker en rädsla för att ställa frågor om minoritetstillhörighet för att inte ”stämpla” eller kränka någon. Medvetenheten om att det inte är tillåtet i Sverige att föra statistik över etnicitet eller språk kan vara en orsak till att frågor om minoritetstillhörighet ofta undviks. Samtidigt bidrar ett sådant förfarande till att osynliggöra minoriteterna och stämpla minoritetstillhörigheten som något negativt i stället för att lyfta fram den på ett positivt sätt. Att sträva efter att behandla ”alla lika” och att undvika all slags särbehandling kan i förlängningen utgöra ett allvarligt hinder för minoriteterna eftersom de då får svårare att hävda sina speciella rättigheter. Problemet har också kommenterats av Europarådet som menar att ramkonventionen kräver en viss positiv särbehandling av de nationella minoriteterna eftersom främjandet av fullständig och effektiv jämlikhet mellan minoriteterna och majoritetsbefolkningen kan innebära att staten måste ta hänsyn till de särskilda omständigheterna för de personer det gäller när man vidtar åtgärder för att uppnå jämlikhet (se 2.1.1.1).

Andra speciella svårigheter i genomförandet av minoritetspolitiken som tas upp är vaga formuleringar i lagar och förordningar. I flera studier och rapporter tas svårigheter med sådana formuleringar upp exempelvis när det gäller omsorg och skolundervisning. Den lagstadgade rätten till barn- och äldreomsorg ”helt eller delvis” på minoritetsspråket inom förvaltningsområdena förorsakar problem för flera myndigheter eftersom uttrycket ”delvis” kan tolkas mycket snävt jämfört med innebörden i Sveriges ratificering av Europarådets språkstadga, där uttrycket är ”väsentlig del” (Länsstyrelsen & Sametinget 2012). När det gäller modersmålsundervisningen i skolan tas kraven på ”grundläggande kunskaper” och ”lämplig lärare” upp som hinder. I en situation där allt fler minoritetsbarn inte fått chansen att tillägna sig minoritetsspråket på grund av tidigare assimilationspolitik, utgör kravet på ”grundläggande kunskaper” ett hinder för revitaliseringen i skolan (Skolverket 2005, Pikkarainen & Brodin 2008b, s. 35, Språkrådet 2011a, s. 21). Det hjälper föga att kravet på daglig användning av minoritetsspråket slopats när kravet på att

eleven ändå har grundläggande kunskaper kvarstår. Även kravet på att det ska finnas en "lämplig lärare" att tillgå kan utgöra en svårighet när bristen på lärare i minoritetsspråken blir allt större och ingen profilerad lärarutbildning för dessa lärare existerar (Pikkarainen & Brodin 2008b, s. 35).

Över huvud taget utkristalliseras utbildningen som det mest problematiska området inom svensk minoritetspolitik. Detta är också det område som fått mest kritik från Europarådet i de senaste uppföljningsrapporterna (ACFC 2007 och ECRML 2011). Om minoriteterna ska kunna hävda sin särart och kunna tillägna sig, använda och utveckla sina språk samt utveckla en egen kulturell identitet, behövs ett stöd från hela utbildningssystemet. Europarådet har konstaterat att bristen på tillgång till tvåspråkig undervisning och begränsningarna när det gäller undervisningen i modersmålet gör att situationen inte tillnärmelsevis möter de krav som ställs i minoritetskonventionerna och "utgör en av de största utmaningarna för den nationella minoritetspolitiken i Sverige" (ACFC 2007, s. 153). Skolundervisning i eller på minoritetsspråk ingår, i motsats till barn- och äldreomsorg, inte i minoritetslagen, vilket försvagar den svenska minoritetspolitiken på en viktig punkt. Bristen på lärare i minoritetsspråk kombinerat med rättsliga bestämmelser som stipulerar att skyldigheten att tillhandahålla modersmålsundervisning endast gäller när det finns lämpliga lärare tillgängliga är ett annat hinder. Flera rapporter och studier som kommit ut sedan 2005 bekräftar att situationen under hela perioden fram till i dag har varit lika svår och att problematiken i grunden handlar om strukturella begränsningar och svag rättslig reglering.

Modersmålsundervisningen, som i praktiken är den enda möjligheten till undervisning i eller på minoritetsspråket för de allra flesta minoritetsbarnen och ungdomarna, ges ofta i alldeles för liten omfattning, och det finns gott om belägg för att alla barn inte får den undervisning de är berättigade till (Skolverket 2005, Pikkarainen & Brodin 2008b, Orama 2011). Inom förskolans område är situationen något bättre än tidigare för finska, meänkieli och samiska i de språkliga förvaltningskommunerna, men uppföljningsrapporterna (Skolinspektionen 2011, Länsstyrelsen & Sametinget 2011, 2012) visar att utvecklingen går långsamt och att det fortfarande finns ett antal kommuner där minoritetsbarnen inte får sina lagstadgade rättigheter till barnomsorg helt eller delvis på minoritetsspråket tillgodosedda. Att Skolinspektionen granskat hur minoritetsbarnens rätt till språkstöd inom barnomsorgen förverkligas i förvaltningskommunerna är ett steg i rätt riktning. Det förhållandet att Skolinspektionen nu även tagit upp modersmålsundervisningen och den tvåspråkiga undervisningen i nationella minoritetsspråk för granskning bidrar sannolikt till att kommuner på ett bättre sätt lever upp till gällande bestämmelser. Det kan också påskynda en utveckling mot att fler minoritetsbarn än tidigare får möjlighet att stärka sin språkliga och kulturella identitet. Det finns dock hinder på vägen som har pekats ut.

Modersmålsundervisningen har fått kontinuerlig kritik genom åren och inga förbättringar tycks ha förekommit. Modersmålsundervisningen har inte heller utvärderats när det gäller de nationella minoritetsbarnens speciella

behov. Detta är en brist eftersom denna undervisning är den enda formen av undervisning i eller på deras minoritetsspråk som barn får, och det är speciellt allvarligt i en situation där staten enligt sina folkrättsliga åtaganden ska bevara och utveckla minoritetsspråken i Sverige. I Högskoleverkets rapport (HSV 2011b) efterlyses en särskild form av modersmålsundervisning för nationella minoritetsbarn på grund av att så många av dem inte längre har språket som sitt förstaspråk eller starkaste språk. I det sammanhanget borde det också utredas hur fler nya tvåspråkiga undervisningsformer skulle kunna tillämpas i den svenska skolan och utnyttjas i språkbevarande syfte. Innehållet och metoderna som förekommer i barnomsorgen som ges "helt eller delvis" på minoritetsspråket vore också värda att studeras närmare. Det finns enligt språkforskare många goda och beprövade utländska exempel på språkrevitaliserande småbarns- och skolverksamhet, till exempel maoriinspirerade språkbomodeller och så kallad språkbadsundervisning som under lång tid tillämpats i Kanada, Finland och flera andra länder, och som med fördel kunde prövas i Sverige. Resultaten visar att barn i sådana program uppnått tvåspråkighet i minoritets- och majoritetsspråket på ett för barnen mycket positivt och berikande sätt.

Språkbadsmetoden förutsätter att barnen i början saknar eller har begränsade kunskaper i det språk som används i skolan, vilket gör metoden intressant och viktig ur ett revitaliseringsperspektiv. Det finns dock paragrafer i skolförordningen (2011:185) som i dagsläget hindrar tillämpningen av sådana så kallade starka tvåspråkiga undervisningsmodeller i den svenska skolan. Enligt 9 kap. 12 § får tvåspråkig undervisning endast ges om eleven har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna, vilket är oförenligt med språkbadets centrala idé och utesluter de barn som redan förlorat sitt minoritetsspråk. Dessutom stipuleras i 9 kap. 13 § att högst hälften av den sammanlagda tid som eleven får tvåspråkig undervisning får ges på umgängesspråket och att undervisningen i svenska ska öka successivt. Lagstadgade begränsningar av detta slag utgör allvarliga hinder för utvecklingen av nya undervisningsmodeller som behövs för att vända den negativa trenden och möjliggöra bevarandet av de fem nationella minoritetsspråken på lång sikt.

Högskoleverket (HSV 2011) har nyligen gett en rad förslag till hur en lärarutbildning för nationella minoriteter kan utvecklas för att täcka behovet av lärare som kan undervisa i och på de nationella minoritetsspråken eller bli ämneslärare i de nationella minoriteternas språk, kultur, samhälle och historia på högskolenivå. Det är tidskrävande att bygga upp en lärarutbildning med olika inriktningar, liksom det kan vara svårt att på kort tid skapa en fungerande studiemiljö kring ämnen som hittills varit mindre etablerade i Sverige. Erfarenheter från grannländerna när det gäller flerspråkighetsdidaktik och olika undervisningsmodeller borde utnyttjas för att effektivisera arbetet.

Det är också tidskrävande att utbilda de blivande lärarna så långt att de är redo att börja undervisa. Det innebär att det sannolikt skulle behövas kompletterande insatser fram till dess. Det kan också vara svårt att locka tillräckligt

många studenter att satsa på en lärarkarriär i ämnen som hittills varit marginaliserade inom utbildningsväsendet och där arbetssituationen för lärare på fältet uppfattas som svår. Högskoleverket har granskat möjligheterna att införa olika typer av incitament för att locka nya studenter att välja en inriktning mot minoritetsspråk. Att regeringen redan nu vid remitteringen av Högskoleverkets förslag valt att slopa möjligheten att erbjuda avskrivning av studieskulder för potentiella lärare i dessa ämnen försvagar den föreslagna satsningen på en viktig punkt, eftersom det förslaget var just ett sådant incitament som skulle kunna vända trenden (se avsnitt 2.3.2.7, fotnot 21).

Högskoleverkets betänkande innehåller många förslag som skulle kunna stärka minoritetsspråkens ställning i undervisningen och därigenom i samhället i stort. Grundproblematiken med svårigheterna att etablera starka tvåspråkiga undervisningsmodeller som ger barnen reella möjligheter att tillägna sig både svenska och sitt minoritetsspråk kvarstår dock även om problemet med lärarförsörjningen kan lösas. Det som är viktigt att komma ihåg är att sådana kulturbevarande undervisningsformer inte bara främjar språken utan även har flera andra fördelar, inte minst genom att de stärker barnens självkänsla och identitet. Sådana undervisningsformer kan motverka känslor av utsatthet och rädsla för diskriminering samt uppmuntra till större delaktighet. Hans Ytterberg (SOU 2011:29) tar upp romernas utanförskap i sin utvärdering av regeringens nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter och konstaterar att utbildningen är den viktigaste faktorn för att nå delaktighet och därför måste prioriteras. Skolformer som bejakar minoritetsbarns bakgrund samtidigt som barnen tillägnar sig både minoritets- och majoritetsspråket vore ett nytt sätt att undvika utsatthet och utanförskap i skolmiljön.

Regeringen konstaterar i sin minoritetspolitiska strategi (prop. 2008/09:158) att minoritetsspråkens framtid är oviss och att det behövs effektiva insatser för att vända den negativa trenden. Beslutsamma och kraftfulla insatser behövs också för att bekämpa utsatthet och främja minoriteternas delaktighet och inflytande i samhället. Kunskapsöversikten visar med all tydlighet var allvarliga hinder finns när det gäller uppfyllande av Sveriges minoritetspolitiska förpliktelser. Tiden är knapp om språken ska kunna bevaras, och även på andra områden behövs insatser omgående för att den påbörjade positiva utvecklingen ska kunna fortsätta och stärkas i framtiden.

Referenser

A

A2011/2469/DISK Sammanställning av synpunkter m.m. som internationella övervakningsorgan framfört avseende situationen för de mänskliga rättigheterna (Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/14889/a/169102>)

ACFC (2007). ACFC/OP/II(2007)006 Den rådgivande kommittén om ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter. Ett andra utlåtande om Sverige antagen den 8 november 2007, publicerad den 30 januari 2008.

A/HRC/4/28/Add.2 Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt, den 28 februari 2007, p. 55–58 (Tillgänglig på internet: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/111/82/PDF/G0711182.pdf?OpenElement>)

A/HRC/15/11 Human Rights Council, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Sweden, den 16 juni 2010, s. 17, 21. (Tillgänglig på internet: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/144/53/PDF/G1014453.pdf?OpenElement>)

A/HRC/18/XX/Add.Y Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, James Anaya, The situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland den 12 januari 2011, p. 71–88, (Tillgänglig på internet: http://www.regjeringen.no/upload/FAD/Vedlegg/SAMI/Anaya_rapport.pdf)

Ájtte (2008). *Bevarande av det samiska kulturarvet: program 2008–2012*. Jokkmokk: Ájtte. (Tillgänglig på internet: http://www.ajtte.com/ny/wp-content/uploads/2009/05/bev_samiskt_kulturarv-t.pdf)

Aléx, L., Hammarström, A., Norberg, A. & Lundman B. (2006). Balancing within various discourses – The art of being old and living as a Sámi woman. *Health Care for Women International*, Vol. 27

Allard, C. (2006). *Two sides of the coin – rights and duties: the interface between environmental law and Saami law based on a comparison with Aotearoa/New Zealand and Canada*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet. (Tillgänglig på internet: <http://epubl.ltu.se/1402-1544/2006/32/>)

Arbets- og inkluderingsdepartementet (2009). *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet. (Tillgänglig på internet: http://www.regjeringen.no/upload/FAD/Vedlegg/SAMI/Handlingsplan_2009_rom_oslo.pdf)

Arola, L. (2006). Asenteellista menoa – tornionlaaksolaiset nuoret ja vähemmistökieli [Tornedalsungdomarna och minoritetsspråket]. I: Haurinen, O. & Sulkala, H. (red.). *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan: vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti. V.* Uleåborg: Uleåborgs universitet.

B

Bachner, H. & Ring, J. (2006). *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige*. Stockholm: Forum för levande historia. (Tillgänglig på internet: <http://www.levandehistoria.se/files/antisemitism.pdf>)

Bachner, H. (2007). Anti-Jewish stereotypes in Swedish public discourse. I: *Engage Journal* (2007:5). (Tillgänglig på internet: http://www.engageonline.org.uk/journal/index.php?journal_id=16&article_id=62)

Bachner, H. (2011). Political Cultures of Denial? Antisemitism in Sweden and Scandinavia. I: Lars Rensmann & Julius H. Schoeps, Ed., *Politics and Resentment: Antisemitism and Counter-Cosmopolitanism in the European Union*. Leiden: Brill.

Barnombudsmannen (BO) (2005). "De vill att jag ska vara osynlig" – romska barn och ungdomar berättar om sin vardag. Barnombudsmannen rapporterar, BR 2005:07. Stockholm: Barnombudsmannen.

Barnombudsmannen (BO) (2008). *Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar: ett samarbetsprojekt mellan Barnombudsmannen i Finland, Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Sverige*. Stockholm: Barnombudsmannen. (Tillgänglig på internet: <http://www.barnombudsmannen.se/publikationer/bestall-och-ladda-ner/ratten-till-delaktighet-och-inflytande-for-samiska-barn-och-ungdomar-2008/>)

Barruk, H. (2008). *Samiskan i Sverige: rapport från språkkampanjrådet 2008: en sammanställning av befintliga resultat och fakta om samiskans användning och utbredning i Sverige*. Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/24317?file_id=1)

Bijvoet, E. & Fraurud, K. (2007). *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige 2007*. Stockholm: Språkrådet.

Bockgård, G. & Tunón, H. (red.) (2010). *Gäller vanligt folkvett också för akademiker? Rapport från ett seminarium om makt och etik*. Uppsala: Naptek.

Brottsförebyggande rådet (Brå) (2011). Hatbrott 2010. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv. Rapport 2011:8. (Tillgänglig på internet: http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=2011_08_Hatbrott%202010_webb.pdf&url=/dynamaster/file_archive/110628/176e992abbd24f4cc0ec6cc198f6cac4/2011%255f08%255fHatbrott%25202010%255fwebb.pdf)

Brännström, I. (2011). *Gränsöverskridande tidningssamarbete på meänkieli och samiska – Meänkieliperspektivet*. Övertorneå: Svenska Tornedalingars Riksförbund.

Brännström, M. (2009). Samerna och naturresurserna. I: Elenius, L. & Ericsson, L. (red.). *Är vi inte alla minoriteter i världen? Rättigheter för urfolk, nationella minoriteter och invandrare: en antologi från MR-dagarna 2008*. Stockholm: Ordfront

Bäck, H. (2006). Strategier för välfärdsservice på minoritetsspråk. I: Junila, M. & Westin, C. (red.) *Mellan majoriteter och minoriteter: om migration, makt och mening*. Helsingfors: SLS.

Bäck, H. & Sandberg, S. (2005). Språkgruppernas organisation I: Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.) (2005). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

C

Camauër, L. (2005). *Minoritetsmedier och minoritetsmediepolitik i Sverige: en kartläggning*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.

CAT/C/SWE/CO/5 Concluding observations of the Committee against Torture, Sweden, den 4 juni 2008, p. 21. (Tillgänglig på internet: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/423/66/PDF/G0842366.pdf?OpenElement>)

CCPR/C/SWE/CO/6 Concluding observations of the Human Rights Committee, den 2 april 2009, p. 20–21. (Tillgänglig på internet: http://www.mansklig-arattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/090405/72488fba53fa617a91d1e11bd7e55cab/MR%20granskning.pdf)

CEDAW/C/SWE/CO/7 Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Sweden, den 8 april 2008, p. 39. (Tillgänglig på internet: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/CEDAW.C.SWE.CO.7.pdf>)

Cederholm, P-E. (2010). Litteraturvetenskap vid Finska institutionen 1960–2000. I: Muhonen, A. (red.). *”Minun suomeni on...” Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

CERD/C/SWE/CO/18, den 23 september 2008. Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Sweden, september 2008. (Tillgänglig på internet: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/441/85/PDF/G0844185.pdf?OpenElement>)

CIO.GAL/175/10 Report of the Personal Representative of the OSCE Chair-in-Office on Combating Anti-Semitism, Rabbi Andrew Baker, den 13-16 juni 2010, Report den 21 oktober 2010. (Tillgänglig på internet: <http://tandis.odihr.pl/documents/06324.pdf>)

CM/ResCMN(2008)4 Resolution on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Sweden, 11 juni 2008.

CommDH(2007)10 Commissioner for Human Rights, Memorandum to the Swedish Government Assessment of the progress made in implementing the 2004 recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights, den 16 maj 2007, p. 60–66. (Tillgänglig på internet: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1134295&Site=COE>)

Cocq, C. (2008). *Revoicing Sámi narratives: North Sámi storytelling at the turn of the 20th century*. Diss. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för språkstudier. (Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-1598>)

D

Daerga, L., Sjölander, P., Edin-Liljegren, A. & Jacobsson, L. (2012). Confidence towards primary health care, psychiatry and social services in northern Sweden - A comparison between indigenous Sami and the general population. *Scandinavian Journal of Public Health* (Accepterad för publicering)

Dahl, Ö., Edlund, L-E., Wastenson, L. & Elg, M. (red.) (2010). *Sveriges nationalatlas. Språken i Sverige*. Stockholm: Norstedts

Darvishpour, M. & Westin, C. (red.) (2008). *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

De los Reyes, P. (2009). *Unga romers situation: en intervjustudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Dencik, L. (2006). *Judendom i Sverige: en sociologisk belysning*. Uppsala: Swedish Science Press

Dencik, L. (2009). Diasporans dialektik: om konsten att vara judisk i den svenska moderniteten. Religion och social förändring. *Socialvetenskaplig tidskrift*, Vol. 3–4

Dencik, L. (2011). Den judiska integrationsvägen i Sverige. Från mosaiskt majoritetskramande till judiskt minoritetsmedvetande. I: Müssener, Helmut (red.). *Judarna i Sverige: en minoritets historia: fyra föreläsningar*. Uppsala: Uppsala universitet, Hugo Valentin-centrum.

Dir. 2006:101 Delegationen för romska frågor. Beslut vid regeringssammanträde den 14 september 2006.

Dnr Jo2005/1112 Djurskyddsmyndighetens redovisning av regeringsuppdrag om religiös slakt.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) (2010). *Diskriminering på bostadsmarknaden. Redovisning av regeringsuppdrag IJ2009/1834/DISK*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen. (Tillgänglig på internet: <http://www.do.se/Documents/Material/Rapporter/Diskriminering%20på%20bostadsmarknaden.pdf>)

Diskrimineringsombudsmannen (DO) (2011a). *Årsredovisning 2010*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen. (Tillgänglig på internet: <http://www.do.se/sv/Material/Årsredovisning-2010>)

Diskrimineringsombudsmannen (DO) (2011b). *Romers rättigheter – Diskriminering, vägar till upprättelse och hur juridiken kan bidra till en förändring av romers livsvillkor*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.

Distansundervisning i modersmål för nationella minoritetsspråk. (Projektrapport, dnr 2006:270). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Ds 2009:4 Vissa samepolitiska frågor. Stockholm: Jordbruksdepartementet.

E

E/C.12/SWE/CO/5, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Sweden, december 2008, p. 15–16, (Tillgänglig på internet: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/cescrs41.htm>)

ECRML (2011) 4, Findings of the Committee of Experts in the fourth monitoring round. The European Charter for Regional or Minority Languages.

Ehrnebo, P. (2005): Ruotsin yhteiskuntaa kuvaava sanasto ruotsinsuomalaisissa lehdistä. I: Haurinen, O. & Sulkala, H. (red.). *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan: vähemmistökielten tutkimus – ja koulutusverkoston raportti. 4*. Uleåborg: Uleåborgs universitet.

Ehrnebo, P. (2007). *Heter Vägverket Tielaitos eller Tievirasto på finska?: benämningar på svenska samhällsfenomen i sverigefinska tidningar*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2007. (Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-6724>)

Ehrnebo, P. (2008). Neuvojasta neuvostoon: Ruotsinsuomalainen kielilautakunta: Sverigefinska språknämnden:1975–2006:historiikki:historik. Stockholm: Språkrådet.

Ehrnebo, P. & Heikkilä, R. (2010). Kielenhuoltokurssi tuntiopettajan näkökulmasta. I: Muhonen, A. (red.). *”Minun suomeni on...” Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Ehrnebo, P., Lönnroth, M. & Romppanen, B. (2010): Tolk- och översättarutbildningen vid finska institutionen 1973–2006. I: Muhonen, A. (red.). *"Minun suomeni on..." Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Elenius, L. (2005). Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000–2004. I: Konstitutionsutskottet. *Rapporter från riksdagen; Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Stockholm: Sveriges riksdag.

Elenius, L. & Ericsson, L. (red.) (2009). *Är vi inte alla minoriteter i världen?: rättigheter för urfolk, nationella minoriteter och invandrare: en antologi från MR-dagarna 2008*. Stockholm: Ordfront

F

FAK (2009). *Handlingsplan for samiske språk*. Oslo: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.

FAK (2011). *Handlingsplan for samiske språk: status 2010 og videre innsats 2011* (FAK 2011) Oslo: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.

Fazlhashemi, M. (2007): Nidteckningar, antisemitism och islamofobi. I: *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige. Antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006*. Norrköping: Integrationsverket.

Statens folkhälsoinstitut (FHI) (2010a). *Hur mår Sveriges nationella minoriteter? Kartläggning av hälsosituationen bland de nationella minoriteterna samt förslag till förebyggande och hälsofrämjande åtgärder*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Statens folkhälsoinstitut (FHI) (2010b). *Bemötande av våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna – Delredovisning*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut. (Tillgänglig på internet: <http://www.fhi.se/PageFiles/9455/A2010-06-Bemotande-av-valdsutsatta-kvinnor.pdf>)

Statens folkhälsoinstitut (FHI) (2010c). *Intryck, avtryck – framtidstro. Bemötande av våldsutsatta kvinnor från de nationella minoriteterna*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Fishman, J. & Garcia, O. (red.) (2011). *Handbook of Language and Ethnic Identity. The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts*. Volume 2. New York: Oxford University Press

Fjellgren, P. (2011). Pilotprojekt – Mentorprogrammet Bihkedäjja. Projekt-rapport. Östersund: Samiskt språkcentrum.

Formas (2006). *Hållbar rennärning och övrig samerelaterad forskning: kunskapsöversikt*. Stockholm: Formas. (Tillgänglig på internet: <http://www.for>)

mas.se/upload/EPiStorePDF/Hallbar_rennaring_R3_2006/Hallbar_rennaring.pdf)

Formas (2012). Utlysning av forskningsmedel om den samiska urbefolkningen, samerelaterade verksamheter och hälsa, arbets- och livsvillkor. (Tillgänglig på internet: http://www.formas.se/formas_templates/Page_____7164.aspx)

Frändén, M. (2010). "Att blotta vem jag är": släktnamnsskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. (Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-131611>)

G

Gadd, M., Johansson, S-E., Sundquist, J. & Wändell, P. (2006). Are there differences in all cause and coronary heart disease mortality between immigrants in Sweden and in their country of birth? A follow up study of total populations. *Biomedicalcentral Public Health*, Vol. 6

Gaup, K.M. (2007). *Samisk kulturpolitik i ett nordiskt perspektiv*. Umeå: Umeå universitet, Centrum för samisk forskning.

Granquist, N. (2005). Kommunpolitiskt deltagande. I: Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

Green, C. (2009). *Managing Laponia: a world heritage site as arena for Sami ethno-politics in Sweden*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för kulturanthropologi och etnologi.

Grenoble, L. A. & Whaley, L. J. (2006). *Saving languages: an introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press

Gröndahl, S. (2010). Erilaisuuden kokemuksesta moniarvoisuuteen – romanien ja matkaajien kirjallisuus Pohjoismaissa [Romers och resandes litteratur i Norden]. I: Rantonen, E. (red.). *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Tampere: Tampere University Press.

Gröndahl, S. (2011). Från språkförbistring till samlevnad. Unga röster i sverigefinsk och tornedalsk litteratur. I: Grönstrand, H. & Malmio, K. (red.). *Både och, sekä että. Om flerspråkighet – Monikielisyydestä*. Helsingfors: Schildts.

Gröndahl, S. & Huss, L. (2010). *Kunskap för egenmakt: minoritetskvinnor och folkbildningen*. Uppsala: Forum för nationella minoriteter i Sverige – Hugo Valentin-centrum. (Tillgänglig på internet: <http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:235852>)

H

Hagström Yamamoto, S. (2010). *I gränslandet mellan svenskt och samiskt: identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.

Hakim, M. (2005). DO-anmälningar och etnisk bakgrund. I: Integrationsverket. *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: rapporter och delstudier om rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004*. Norrköping: Integrationsverket.

Hammar, N., Hakala, P., Jörgensen, L., Becker, W., Hedlund, E., Rönnemaa, T., Koskenvuo M. & Kaprio, J. (2009). Migration and differences in dietary habits – a cross sectional study of Finnish twins in Sweden. *European Journal of Clinical Nutrition*, Vol. 63

Hansson, J., Ahlyrd, S. & Vigur, L. (2010). *Biblioteken och de nationella minoriteterna. [Elektronisk resurs]: Hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar, samer och sverigefinnar*. Stockholm: Svensk biblioteksörening.

Hassler, S. (2005). *The health condition in the Sami population of Sweden, 1961–2002: causes of death and incidences of cancer and cardiovascular diseases*. Diss. Umeå: Umeå universitet. (Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-519>)

Hedlund, E. (2012). *Äldreomsorg på samiska*. Pågående projekt. Socialstyrelsen.

Heikkilä, K., Sarvimäki, A., & Ekman, S-L. (2007). Culturally congruent care for older people: Finnish care in Sweden. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, Vol. 21

Hinton, L. & Hale, K. L. (red.) (2008). *The green book of language revitalization in practice*. 3. ed. San Diego: Academic Press

Hirvonen, V. (2008). *Voices from Sápmi. Sámi Women's Path to Authorship*. Kautokeino: DAT.

Högskoleverket (HSV) (2006). *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i finsk-ugriska språk vid svenska universitet: estniska, finska, samiska, ungerska och samiska studier*. Stockholm: Högskoleverket. (Tillgänglig på internet: <http://web2.hsv.se/publikationer/rapporter/2006/0612R.pdf>)

Högskoleverket (HSV) (2011a). *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar 2005*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (HSV) (2011b). *Lärförsörjningen för de nationella minoriteterna – hur kan den tryggas? Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2011:14 R. Stockholm: Högskoleverket. (Tillgänglig på internet: <http://www>)

.hsv.se/download/18.663ed96613325fbbbba80002055/1114R-lararforsorjning-nationella-minoriteterna.pdf#search='2011%3A14+R')

Huss, L. (2005). Språklig revitalisering – en chans till nytänkande. I: *Om styrking av samisk språk og identitet med vekt på Helgeland og Västerbotten: rapport fra seminar i Hattfjelldal 27. og 28. januar 2010*. Nesna: Høgskolen i Nesna.

Huss, L. (2008a). 'Let's begin with the youngest!' Minority language revitalisation through preschool. I: Camilleri, A. (red.). *Whole School Language Profiles and Policies: Publication from the ENSEMBLE project*. Graz: Centre for Modern Language.

Huss, L. (2008b). Hur ska den samiska revitaliseringen gå vidare i Sverige? I: Larsson, L-G. & Söder, T. (red.). *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden: samiskt symposium till minne av Annika Jansson den 4–5 februari 2005*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för moderna språk.

Huss, L. & Wande, E. (2006). Emancipation i vardande? Drag i tornedalingars och sverigefinnars språkpolitiska utveckling. I: Junila, M. & Westin, C. (red.). *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening, Svenskt i Finland – finskt i Sverige II*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Hyltenstam, K. (2007). Begreppen språk och dialekt och meänkielis status som eget språk. I: Westergren, E. & Åhl, H. (red.). *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige*. (2. [utök. och omarb. uppl.]). Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Hyltenstam, K. & Milani, T. M. (2005). Nationella minoriteter och minoritetsspråk: Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsspråkperspektiv. Rapport för konstitutionsutskottet. I: Konstitutionsutskottet. *Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Stockholm: Sveriges riksdag.

I

IJ2008/858/DISK, *Kommunenkät rörande nationella minoriteter*. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

Integrationsverket (2005a). *Integrationsbarometer 2004: en rapport om allmänhetens inställning till integration, mångfald och diskriminering 2003 och 2004*. Norrköping: Integrationsverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/skrifter/intebaro2004.pdf>)

Integrationsverket (2005b). *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: rapporter och delstudier om rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004*. Norrköping: Integrationsverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/7683/2005-02.pdf>)

Integrationsverket (2006a). *Integrationsbarometer 2005: en rapport om allmänhetens attityder, erfarenheter och kunskaper inom områdena integration, mångfald och diskriminering*. Norrköping: Integrationsverket. (Tillgänglig på internet: http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/skrifter/IB2006-05_web.pdf)

Integrationsverket (2006b). *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: antisemitism och islamofobi 2005*. Norrköping: Integrationsverket. (Tillgänglig på internet: http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/2006-02_webb.pdf)

Integrationsverket (2007a). *Integrationsbarometern 2007: en delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi*. Norrköping: Integrationsverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/integbaro2007.pdf>)

Integrationsverket (2007b). *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006*. Norrköping: Integrationsverket. (Tillgänglig på internet: http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/Rapportserie/2007_03Rasism.pdf)

Ivars, S. & Sandberg, S. (2005). Tio kommuner. I: Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

J

Jannok Nutti, Y. (2009). Samisk matematik – rätten till en kulturspecifik pedagogik. I: Elenius, L. & Ericsson, L. (red.). *Är vi inte alla minoriteter i världen?: rättigheter för urfolk, nationella minoriteter och invandrare: en antologi från MR-dagarna 2008*. Stockholm: Ordfront

Jannok Nutti, Y. (2010). *Ripsteg mot spetskunskap i samisk matematik: lärares perspektiv på transformeringsaktiviteter i samisk förskola och sameskola*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet. (Tillgänglig på internet: http://pure.ltu.se/portal/files/5240512/Ylva_Jannok_Nutti_Doc2010.pdf)

Jannok Nutti, Y. (red.) (2011). *Att vara ung: mellan cafébesök och traditionella kunskaper: projektrapport = To be young: between cafévisits and traditional knowledge: project report*. Jokkmokk: Åjtte.

Johansson, P. (2008). *Samerna: ett ursprungsfolk eller en minoritet?: en studie av svensk samepolitik 1986–2005*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för globala studier.

Johansson, G. (2009). Parental involvement in the development of a culture-based school curriculum. I: *Intercultural Education*. Vol. 20, Nr. 4, s. 311–319

Johansson, G. & Jannok Nutti, Y. (2010). *Lärares lärande i samisk förskola och sameskola*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Institutionen för pedagogik och lärande.

Jonasson, D. (2011). *Sydsamiska språket i tidningsform*. Östersund: Samiskt språkcentrum.

Junila, M. & Westin, C. (red.) (2006). *Mellan majoriteter och minoriteter: om migration, makt och mening*. Svenskt i Finland – finskt i Sverige. 2. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Juntti-Henriksson, A. (2008). *Women Narratives from Tornedalen – Northernmost Sweden: Gender and Culture in Perspective*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet, Avdelningen för arbetsvetenskap.

Juuso, J. (2009). *Tar språket mitt tilbake/Valddan giellan ruovttoluotta*. Nesseby: Isak Saba Senteret.

Jørgensen, L., Hammar, N., Kaprio, J., Koskenvuo, M. & Svensson, Å. (2005). Migration and smoking: An epidemiological study of Finnish twins in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, Vol. 33

K

Kaiser, N. (2011). *Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population: in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation*. Diss. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för kliniska vetenskaper, Psykiatri. (Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-43848>)

Kangassalo, R. (2007a). Quo vadis, ruotsinsuomi? Pohdintoja ruotsinsuomen menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. I: Karjalainen, M. & Sivo-nen, J. (red.). *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin. Juhla-kirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä*. Uleåborg: Oulu University Press

Kangassalo, R. (2007b). Se on vaan että puhua suomee – förändringar i den sverigefinska subjektfrasen. I: Lainio, J. & Leppänen, A. (red.). *Språklig mångfald och hållbar samhällsutveckling: rapport från ASLA:s höstsymposium Eskilstuna, 9–10 november 2006 = Linguistic diversity and sustain-able development: papers from the ASLA symposium in Eskilstuna, 9–10 November, 2006*. Uppsala: ASLA.

Kangassalo, R. (2008). Muuttuvaa suomen kielen syntaksia. Toisen polven

Ruotsinsuomen syntaksia. I: Börestam, U., Gröndahl, S. & Straszer, B. (red.). *Revitalisera mera!: en artikelsamling om den språkliga mångfalden i Norden tillägnad Leena Huss*. Uppsala: Uppsala universitet, Centrum för multietnisk forskning.

Kangassalo, R. (2009). "Se on vaan että puhua suomee" – Changes in the Subject Noun Phrase in Sweden Finnish. I: Lainio, J., Gynne, A. & Kangassalo, R. (red.). *Transborder contacts and the maintenance of Finnishness in the diaspora: Mälardalen University, Campus Eskilstuna, June 17–20, 2007*. Eskilstuna: Mälardalens högskola, Finskt språk- och kulturcentrum.

Kiveliö, T., Mahdavi, C. & Westerling-Kalla, J. (red.) (2011). *Romano zor! = Romsk kraft!: en inspirationsbok om vägar till utbildning och arbete*, 1. Uppl. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.

Konstitutionsutskottet (KU) (2005). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Stockholm: Sveriges riksdag.

Korhonen, O. & Anderson, H. (2010). *Samiska ortnamn vid vägar och färleder i Lule lappmark: en liten bok om lulesamiska natur- och bebyggelsenamn vid gamla och moderna färdvägar i Lule lappmark, som är en del av Sápmi, där Lapponia, Lapplands världsarv ligger*. [4. betydligt utök. publ.] Jokkmokk: Förlag Hans Anderson

Kotus (2006). *Selvitys koltansaamen nykytilasta ja tarpeellisista toimenpiteistä* [Situationen för skolksamiska i dag och nödvändiga åtgärder]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2162>)

Kotus (2007a). *Inarinsaamen kielen tilanne sekä kielenhuolto- ja tutkimustarpeet* [Situationen för enaresamiska samt behovet av språkvård och forskning]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2162>)

Kotus (2007b). *Pohjoissaamen kielen tilanne sekä kehittämistarpeet* [Situationen för nordsamiska samt behoven av utveckling]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2162>)

Kotus (2007c). *Selvitys Suomen romanikielen nykytilasta sekä kielentutkimuksen ja huollon tarpeista* [En utredning av situationen för det romska språket i Finland samt behoven av språkforskning och språkvård]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=208>)

Kotus (2009a). *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. [Ett språkpolitiskt program för romani]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=208>)

Kotus (2009b). *Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti*. [Språkpolitisk uppföljning av romani, årsrapport]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=208>)

Kotus (2010). Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti. [Språkpolitisk uppföljning av romani, årsrapport]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. (Tillgänglig på internet: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=208>)

Kulla, G. E., Ekman, S-L. & Sarvimäki, A. (2010). Experimental health from an ageing and migration perspective: The case of older Finland-Swedes, *Journal of Immigrant Minority Health*, Vol. 12

Kulla G. E., Ekman S-L., Heikkilä A. K. & Sarvimäki, A. M. (2010). Differences in self-rated health among older immigrants – a comparison between older Finland-Swedes and Finns in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, Vol. 38

Kulturförvaltningen (2006). *Yrkesutbildning för romer*. Stockholm: Kulturförvaltningen. (Tillgänglig på internet: <http://arkiv.minoritet.se/romadelegationen/www.romadelegationen.se/extra/pod/>)

Kuoljok, S. (2007). *Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage: rapport från ett interreg-projekt om en databas för samiska föremål på museer i Norden: rapporten avser projektets svenska del*. Jokkmokk: Åjtte.

Kuoppa, H. (2008). *Situationen för minoritetsspråket meänkieli i Sverige*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. Umeå: Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet.

L

Lagerlöf, D. (2006). Bland judiska konspiratörer och muslimska kolonisatörer. I: Integrationsverket. *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: antisemitism och islamofobi 2005*. Norrköping: Integrationsverket.

Lagerlöf, D. (2007). Intolerans i cyberrymden och konsten att möta den. I: *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006*. Norrköping: Integrationsverket.

Lainio, J. (2005). Sverigefinne duger nästan, sverigefinska finns inte än...Tankar om språkbevarande och sverigefinnarnas identitet. I: Börestam, U. & Gunnarsson, B. (red.). *Språk och kultur i det multietniska Sverige*. Uppsala: Uppsala universitet, FUMS, Institutionen för nordiska språk.

Lainio, J. (2008). Ett segt begrepp i svensk tvåspråkighetsdebatt. I: Börestam, U., Gröndahl, S. & Straszer, B. (red.). *Revitalisera mera!: en artikelsamling om den språkliga mångfalden i Norden tillägnad Leena Huss*. Uppsala: Uppsala universitet, Centrum för multietnisk forskning.

Lainio, J. & Leppänen, A. (2005): Sverigefinnarnas tankar om finskans möjligheter och rättigheter i Stockholm och Mälardalen. – En intervjustudie. Bilaga 7 I: Rätten till mitt språk. SOU 2005:40, s. 493–681.

- Lange, A. (2008). *En undersökning om lärares erfarenheter av och uppfattningar kring undervisning om Förintelsen*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Lantto, P. & Mörkenstam, U. (2008a). Samerörelsen och offentlig svensk samepolitik. I: Darvishpour, M. & Westin, C. (red.). *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur
- Lantto, P. & Mörkenstam, U. (2008b). Sámi Rights and Sámi Challenges: The Modernization Process and the Swedish Sámi Movement, 1886–2006, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 33, No. 1
- Larsson, L-G. & Söder, T. (red.) (2008). *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden: samiskt symposium till minne av Annika Jansson den 4-5 februari 2005*. Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet.
- Lasko, K. (2005). Lapponia II?: the co-operative working group for Lapland's world heritage site. I: Cant, G., Goodall, A. & Inns, J. (red.). *Discourses and silences: indigenous peoples, risks and resistance*. Christchurch: University of Canterbury, Department of Geography.
- Lawrence, R. (2009). *Shifting responsibilities and shifting terrains: state responsibility, corporate social responsibility, and indigenous claims*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Leão, T. S., Sundqvist, J., Johansson, L. M., Johansson S-E. & Sundqvist, K. (2005). Incidence of mental disorders in second-generation immigrants in Sweden: A four year cohort study. *Ethnicity and Health*, Vol. 10, No. 3
- Leão, T. S., Johansson, L. M. & Sundqvist, K. (2006). Hospitalization due to alcohol and drug abuse in first and second generation immigrants: A follow up study in Sweden, *Substance Use & Misuse*, Vol. 41, No. 3
- Liebkind, K., Nyström, S., Honkanummi, E. & Lange, A. (2006). Svenskt och finskt som minoritet och majoritet. I: Junila, M. & Westin, C. (red.). *Svenskt i Finland – finskt i Sverige. 2 Mellan majoriteter och minoriteter: om migration, makt och mening*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lile, H. K. (2011). *FN:s barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring : en retts sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk*. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Lilja, N. (2010). Vaihto-opettaja uusia näkökulmia omaksumassa. I: Muho-nen, A. (red.). "Minun suomeni on..." *Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lindgren, L. (2011). *Romers kulturella och språkliga rättigheter – vägar mot ett förverkligande*. Stockholm: Forum för levande historia.

Lukkarinen Kvist, M. (2006). *Tiden har haft sin gång: hem och tillhörighet bland sverigefinnar i Mälardalen*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier.

Länsstyrelsen & Sametinget (2011). *Nationella minoriteter. Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2010*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget.

Länsstyrelsen & Sametinget (2012). *Nationella minoriteter. Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2011*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget.

Löwander, B. & Hagström, M. (2011). *Antisemitism och islamofobi – utbredning, orsaker och preventivt arbete*. Stockholm: Forum för levande historia. (Tillgänglig på internet: [http://www.levandehistoria.se/files/Antisemitism ochislamofobi%20rapport.pdf](http://www.levandehistoria.se/files/Antisemitism%20ochislamofobi%20rapport.pdf))

Löwander, B. & Lange, A. (2010). *Den mångtydiga intoleransen: en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Stockholm: Forum för levande historia.

M

Mantila, H. (2010). The relationship between variation and standardisation in the creation of a new standard language. I: Sulkala, H. & Mantila, H. (red.). *Planning a new standard language: Finnic minority languages meet the new millennium*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.

Mella, M. & Mäntyranta, I. (2008). *Förbättrat samråd inom språkligt förvaltningsområde – Dialogmodellen*. Diarienummer: IJ2007/3085/DISK och IJ2007/3365/DISK. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet. Opublicerad rapport.

Mella, O., Palm, I. & Bromark, K. (2011). *Mångfaldsbarometern 2011*. Uppsala: Uppsala universitet, Sociologiska institutionen. (Tillgänglig på internet: www.soc.uu.se/Download.aspx?id=E%2BvI284hg9c%3D)

Molarius, A. & Ekholm, A. (2010). Finlandsfödda har sämre fysisk hälsa än svenskfödda i Sverige. *Läkartidningen*, Vol. 107, No. 51–52

Montesino, N. (2010). *Romer i svensk myndighetspolitik – ett historiskt perspektiv*. Meddelande från Socialhögskolan 2010:2. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan. (Tillgänglig på internet: <http://www.soch.lu.se/o.o.i.s/8404>)

Muhonen, A. (2005). Du får gärna skriva även på svenska eller på engelska. Vi förstår! Englanti ruotsinsuomalaisessa nuorisomediassa: tutkimuksen taustaa. I: Haurinen, O. & Sulkala, H. (red.). *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan: vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti. 4*. Uleåborg: Uleåborgs universitet.

Muhonen, A. (2010a). Mike Tyson syö korvia: två eller flera språk som markörer för humor. I: Bengtsson, A. & Hancock, V. (red.). *Humour in language: linguistic and textual aspects*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.

Muhonen, A. (2010b). "It's a vicious circle": The Roles and Functions of English in Sweden Finnish Youth Radio Programs. *Journal of Finnish Studies* Vol. 14, No. 2

Muhonen, A. (red.) (2010). "Minun suomi on..." *Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Myntti, K. (2005). De språkliga rättigheterna. I: Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

Mörkenstam, U. (2005). Indigenous Peoples and the Right to Self-Determination: The Case of the Swedish Sami People. *Canadian Journal of Native Studies/La Revue Canadienne Des Etudes Autochtones*, Vol. 25, No. 2

N

Nilsson, L. M. (2012). *Sami lifestyle and health: epidemiological studies from northern Sweden*. Diss. Umeå: Umeå universitet: Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin.

Nilsson Dahlström, Å. (2008). Joint management does not "just happen": the management of Lapponia, Tongariro, Kakadu and Uluru-Kata Tjuta world heritage sites. I: Sköld, P. (red.). *Människor i norr: samisk forskning på nya vägar*. Umeå: Umeå universitet, Centrum för samisk forskning.

Nordin, Å. (red.) (2010a). *Árbediehtu: samiskt kulturarv och traditionell kunskap*. Kiruna: Sametinget.

Nordin, Å. (2010b). *Árbediehtu. Sametingets policydokument för traditionell kunskap*. Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/26119?file_id=1)

Nylund Skog, S. (2006). Med Davidsstjärnan under tröjan – Upplevelser av diskriminering och judiskt ursprung i Sverige 2005. Rasism och främlingsfientlighet. I: Integrationsverket. *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: antisemitism och islamofobi 2005*. Norrköping: Integrationsverket.

Näkkäljärvi, U. & Elli, S. (red.) (2008). *Språkhandbok för att bevara samiskan*. Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/3910?file_id=1)

Näkkäljärvi, U. & Elli, S. (2010). *Samisk språkhandbok: för förvaltningsmyndigheter. Rev. uppl.* Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/3986?file_id=1)

O

Ojala, C-G. (2009). *Sámi prehistories: the politics of archaeology and identity in Northernmost Europe*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.

OPM (2012). *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi* [Åtgärdsprogram för att stimulera det samiska språket]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Orama, K. (2011). *"Vi är ju också människor!": ett barnrättsperspektiv på nationella minoriteter i Sverige*. Uppsala: Uppsala Universitet, Forum för nationella minoriteter i Sverige – Hugo Valentin-centrum.

P

Palosuo, P. (2008). *En inventering av forskningen om romer i Sverige*. Ett uppdrag från Delegationen för romska frågor. Uppsala: Uppsala universitet, Centrum för multietnisk forskning.

Peltomäki, A-M. (2010). Aukkotehtäviä ja keskusteluharjoituksia. I: Muhonen, A. (red.). *"Minun suomi on..." Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Pesonen, S. (2009). Karkkitalosta hammaslääkäriin – suomea Ruotsissa. I: Vehkanen, M. & Lehmusvaara, T. (red.). *Karjalanpaistista kaksoiskonsonanttiin: Suomen kielen ja kulttuurin vaikuttajat maailmalla*. Helsingfors: CIMO.

Pesonen, S. (2010a). Kirunasta Kauppatorille: suomen kielen opiskelijoiden monet motiivit. I: Muhonen, A. (red.). *"Minun suomi on..." Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Pesonen, S. (2010b). Studier i finska. I: Muhonen, A. (red.). *"Minun suomi on..." Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Pikkarainen, H. (2011). *Romers rättigheter – Diskriminering, vägar till upprättelse och hur juridiken kan bidra till en förändring av romers livsvillkor*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.

Pikkarainen, H. & Brodin, B. (2008a). *Diskriminering av samer: samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO). (Tillgänglig på internet: <http://www.do.se/sv/Material/Diskriminering-av-samer--samer-rattigheter-ur-ett-diskrimineringsperspektiv-EtnO/>)

Pikkarainen, H. & Brodin, B. (2008b). *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen. (Till-

gänglig på internet: <http://www.do.se/Documents/Material/Gamla%20Ombudsm%C3%A4nnens%20material/dorapport-nationella-minoriteter.pdf>

Prop. 2007/08:1 Budgetpropositionen för 2008

Prop. 2007/08:95 Ett starkare skydd mot diskriminering

Prop. 2008/09:158 Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna

Prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag

Pulma, P. (2006). *Suljetut ovet – Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan* [De stängda dörrarna – Nordisk politik gentemot romer från 1500-talet till EU-eran]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

R

Rajala, S., Salonen, M., Blomerus, S. & Nissilä, L. (2012). *Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011* [En situationsbeskrivning av romska elevers grundutbildning 2010–2011]. Helsinki: Opetushallitus.

Rapport (2010). Sweden's report to the Council of Europe on the European Charter for Regional or Minority Languages presented in accordance with Article 15 of the Charter, fourth Periodical Report.

Rapport (2011). Sveriges rapport till Europarådet under ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter. Tredje rapporten i enlighet med artikel 25.2, maj 2011. Regeringskansliet.

RecChL(2011)3 Recommendation of the Committee of Ministers on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden. Adopted by the Committee of Ministers on 12 October 2011.

Regeringen (2006). *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009*. Stockholm: Riksdagen.

Rodell Olgaç, C. (2006). *Föräldrasamarbete, tvåspråkighet och kulturell revitalisering i Roma Kulturklass: slutrapport*. Stockholm: Kompetensfonden.

Radiundersökningar AB (RUAB) (2005). *Hur svenska folket talar och förstår finska och meänkieli samt en kartläggning av radiovanor*. Stockholm: Radiundersökningar AB.

Runblom, H. (2006). *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund?"* Uppsala: Uppsala universitet. (Tillgänglig på internet: http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.22920!Menu/article/attachment/Etnisk%2520tillh%25F6righet.pdf)

S

Sametinget (2011a). *En särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet*. Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/23663?file_id=1)

Sametinget (2011b). *De samiska språken i Sverige*. Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/30175?file_id=1)

Sametinget (2011c). *Samisk utbildningspolitik – en introduktion*. Kiruna: Sametinget. (Tillgänglig på internet: http://sametinget.se/31895?file_id=1)

Samisk högskole (2011). *Samiske tall forteller. Kommentert samisk statistikk*. Kautokeino: Samisk högskole.

Sandberg, S. (2005). Lokala språkminoriteter och kommunen. I: Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

Sarvimäki, A., Palo-Bengtsson, L., Kulla, G., Heikkilä, K. & Ekman, S-L. (2006): Så blev livet. I: Junila, M. & Westin, C. (red.). *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening, Svenskt i Finland – finskt i Sverige II*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Sarvimäki, A., Palo-Bengtsson, L., Kulla, G., Heikkilä, K. & Ekman, S-L. (2006). Äldre finländska migranter berättar. I: Junila, M. & Westin, C. (red.). *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening, Svenskt i Finland – finskt i Sverige II*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Siitonen, K. (2010). Viiden päivän ihme. I: Muhonen, A. (red.). *”Minun suomeni on...” Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Sjaggo, A-C. (2009). *Same viessom, viessomájgev – Sameliv hela livet utopi eller verklighet?* Rapportserie FoU Norrbotten nr 58:2009. Luleå: FoU Norrbotten.

Sjaggo, A-C. (2010). *Från Sulidälbmá till Áhkkábákte: en ortnamnsguide för norra sidan Piteälven i Arjeplogsfjällen*. Sverige: Ann-Charlotte Sjaggo.

Sjölander, P. (2010). Samernas hälsa och livssituation. I: Björngren Cuadra, C. (red.). *Omvårdnad i mångkulturella rum: frågor om kultur, etik och reflektion*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur

Sjölander, P. (2011). What is known about the health and living conditions of the indigenous people of northern Scandinavia, the Sami? *Global Health Action*, Vol. 4

Sjölander, P., Edin-Liljegren, A. & Daerga, L. (2009). *Samernas hälsosituation i Sverige: en kunskapsöversikt*. Lycksele: Södra Lapplands forskningsenhet, på uppdrag av Sametinget.

Skolinspektionen (2011a). *Särskild rätt till plats i förskoleverksamheten för vissa nationella minoriteter. Riktad tillsyn inom området*. Stockholm: Skolinspektionen.

Skolinspektionen (2011b). *Litteraturöversikt för modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken*. Stockholm: Skolinspektionen.

Skolverket (2005). *De nationella minoriteternas utbildningssituation*. Rapport 272. Stockholm: Skolverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1512>)

Skolverket (2007). *Romer i skolan – en fördjupad studie*. Rapport 292. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2008a). *Distansundervisning för elever i grundskola och gymnasieskola*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2008b). *Särredovisning av ett regeringsuppdrag: Förslag om försöksverksamhet med distansundervisning i modersmål för elever med nationella minoritetsspråk*. Stockholm: Skolverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1913>)

Skolverket (2009a). *Redovisning av regeringsuppdrag om ämnet judiska studier i Stockholms kommun*. Stockholm: Skolverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2266>)

Skolverket (2009b). Redovisning av uppdrag för utveckling och produktion av böcker och andra läromedel för de nationella minoriteterna. (dnr. 82-2009:437). Utbildningsdepartementet.

Skolverket (2010). *Redovisning av uppdrag att följa upp och analysera Skolverkets verksamhet utifrån det minoritetspolitiska målet*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.

Skolverket (2011). *Förordning om kursplan i ämnet judiska studier i grundskolan*. SKOLFS 2011:118. Stockholm: Skolverket. (Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/skolfs?id=2258>)

Skr. 2011/12:56 *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.

Sköld, P. (red.) (2008). *Människor i norr: samisk forskning på nya vägar*. Umeå: Umeå universitet, Centrum för samisk forskning.

Sköld, P. & Axelsson, P. (red.) (2005). *I går, i dag, i morgon: samerna, politiken och vetenskapen*. Umeå: Umeå universitet, Centrum för samisk forskning.

- Snellman, H. (2005). Göteborg som ”den största byn i Salla kommun”. Utflyttningen från norra Finland till södra Sverige. I: Rahikainen, M. (red.). *Lokala perspektiv på 1960-talet: bilen, fritiden och den ökade rörligheten*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet.
- Snellman, H. (2006). Lappplansborna i Göteborg. I: Junila, M. & Westin, C. (red.). *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening, Svenskt i Finland – finskt i Sverige II*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Socialstyrelsen (2006). *Omhändertaganden av romska barn*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010). *Interkulturellt arbete*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011). *Nationella minoriteter och äldreomsorgen. En intervjuundersökning om äldres uppfattning om kvaliteten i äldreomsorgen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1997:192 *Steg mot en minoritetspolitik: betänkande. Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk*. Stockholm: Jordbruksdepartementet.
- SOU 2001:101 *En ny rennäringspolitik – öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare*. Stockholm: Landsbyggsdepartementet.
- SOU 2005:40 *Rätten till mitt språk – förstärkt minoritetsskydd*. Delbetänkande av Utredningen om finska och sydsamiska språken. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 2010:55 *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Delegationen för romska frågor 2010. Stockholm: Delegationen för romska frågor.
- SOU 2011:29 *Samlat, genomtänkt och uthålligt?: en utvärdering av regeringens nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter 2006–2009*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Spiliopoulou Åkermark, A. & Talah, M. (2007). *Samernas rätt till deltagande och samråd: fysisk planering och infrastruktur*. Stockholm: Internationella juristkommissionen, Svenska avdelningen. (Tillgänglig på internet: <http://www.sametinget.se/2118>)
- Språkrådet (2010). *Språksituationen i Sverige 2010: Omvärldsanalys utarbetad av Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen*. Stockholm: Språkrådet. (Tillgänglig på internet: <http://www.sprakradet.se/9869>)
- Språkrådet (2011a). *Språklagen i praktiken: riktlinjer för tillämpning av språklagen*. Stockholm: Språkrådet.
- Språkrådet (2011b). *Vägledningen för flerspråkig information: praktiska riktlinjer för flerspråkiga webbplatser*. Stockholm: Språkrådet. (Tillgänglig på internet: <http://www.sprakradet.se/11573>)

Språkrådet (2011c). *Språksituationen i Sverige 2011 – En tillbakablick*. Stockholm: Språkrådet. (Tillgänglig på internet: <http://www.sprakradet.se/13025>)

Statskontoret (2010). *Myndighetsanalys av sametinget*. Stockholm: Statskontoret. (Tillgänglig på internet: <http://www.statskontoret.se/upload/Publikationer/2010/201015.pdf>)

Sulkala, H. (2010). Puhelinoitolla professoriksi Tukholmaan. I: Muhonen, A. (red.). *"Minun suomi on..." Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Sulkala, H. & Mantila, H. (red.) (2010). *Planning a new standard language: Finnic minority languages meet the new millennium*. Helsinki: Finnish Literature Society.

Sultán Sjöqvist, M. (2010). Rapport angående "Äldre tillhörande den judiska minoriteten". Uppsala: Uppsala universitet, Hugo Valentin-centrum.

Sundback, S. (2005). Socialt kapital. I: Bäck, H., Granqvist, N., Sandberg, S. & Sundback, S. (red.). *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.

Sundquist, J., & Li, X. (2006). Coronary heart disease risks in first and second generation immigrants in Sweden: a follow up study. *Journal of International Medicine*. Vol. 259.

Svonni, Mikael (2008). Samiskan i Sverige i dag. I: Larsson, L-G. & Söder, T. (red.). *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden: samiskt symposium till minne av Annika Jansson den 4–5 februari 2005*. Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet.

Sznajderman-Rytz, S. (2007). Jiddisch – språk utan land med hemvist i Sverige. Åtgärder för att stärka och utveckla jiddisch år 2007. Stockholm: Judiska Centralrådet i Sverige. (Tillgänglig på internet: http://www.jfst.se/dokument/jiddischstudie_080117.pdf)

T

Teilus, M. (2009). *Start för en offensiv samisk språkpolitik. Rapport från språkutredningen 2004*. Kiruna: Sametinget.

Tervonen, M. 2010 : "Gypsies", "travellers" and "peasants". *A study on ethnic boundary drawing in Finland and Sweden, c. 1860–1925*. Diss. Firenze: European University Institute.

Todal, J. (2007). *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Torp, E. (2008a). *Renskötselrätten och rätten till naturresurserna: om rättslig reglering av mark- och resursanvändningen på renbetesmarken i Sverige*. Diss. Tromsø: Tromsø universitet.

Torp, E. (2008b). *Samerättslig forskning i Sverige – pågående forskning och framtida utmaningar*. I: Sköld, P. (red.). *Människor i norr: samisk forskning på nya vägar*. Umeå: Umeå universitet, Centrum för samisk forskning.

Tunón, H. (2009). *Kunskapsföreställningar, natursyn, hållbar utveckling: om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar*. Uppsala: Naptek. Centrum för biologisk mångfald.

Tunón, H. (2012). Det samiska initiativet – att vända på perspektiven. I: Tunón, H., Frändén, M., Ojala, C.-G. & Öhman, M.-B. (red.). *Uppsala mitt i Sápmi. Rapport från ett symposium arrangerat av Föreningen för samiskrelaterad forskning i Uppsala, Upplandsmuseet 4–5 maj 2011*. Uppsala: Naptek. Centrum för biologisk mångfald.

Tunón, H., Byström, M., Dahlström, A., Iwarsson, M. & C. Warmark. (2010). *Utredning av status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige*. Uppsala: Naptek, Centrum för biologisk mångfald.

Tunón, H. & Dahlström, A. (red.) (2010). *Nycklar till kunskap: om människans bruk av naturen*. Uppsala: Naptek, Centrum för biologisk mångfald.

U

Utsi, P.M. (2007). *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen: relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Kiruna: Sametinget.

W

Wande, E. (2011). From Tornedal Finnish to Meänkieli: A Tornedalian Success Story? I: Fishman, J. & García, O. (red.). *Handbook of Language and Ethnic Identity. The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts*, s. 420–431. Volume 2. New York: Oxford University Press

Wande, E. (2010). Finskan i Stockholm. En historisk tillbakablick. I: Muhoenen, A. (red.). *”Minun suomeni on...” Min finska är, Finskan vid Stockholms universitet 80 år*, Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 13. Stockholm: Stockholms universitet.

Warmark, C. & Byström, M. (red.) (2008). *Natur, kultur och traditionell kunskap i lärandet: att inspirera och nå ut*. Uppsala: Naptek.

Weckström, L. (2008). *Representations of Finnishness in Sweden*. Diss. Jyväskylä universitet

Weckström, L. (2011). *Suomalaisuus on kuin vahakangas: ruotsinsuomalaiset nuoret kertovat suomalaisuudestaan* [Finskheden är som en vaxduk. Sveri-

gefinska ungdomar berättar om sin finskhet]. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Westin, C. & Marti, M.T. (2008). *Hur blev det med anställningen?: uppföljningsintervjuer med romer som utbildat sig till lärarassistenter, barn- och ungdomsledare och barnskötare*. Stockholm: Delegationen för romska frågor.

Westin, C. & Tan Marti, M. (2010). Att forska med romer, inte om romer. I: Bockgård, G, Tunón, H. (red.) *Gäller vanligt folkvett också för akademiker? Rapport från ett seminarium om makt och etik*. CBM:s skriftserie 38. Uppsala: Naptek, Centrum för biologisk mångfald.

Westman, J., Martelin, T., Härkänen, T., Koskinen, S. & Sundquist, K. (2008). Migration and self-rated health: a comparison between Finns living in Sweden and Finns living in Finland. *Scandinavian Journal of Public Health*, Vol. 36, No. 7, s. 698–705

Winsa, B. (2005). Language policies: instruments in cultural development and well-being. *International Journal of Circumpolar Health*, Vol. 64, No. 2

XYZ

Ylikiiskilä, A. (2006). Bilden av sverigefinländare, finländare, finska i Sverige, finska, och Finland i läroböcker i svenska och historia samt dagstidningar. I: Lainio, J. (red.). *Utbildningsval, sociala karriärer, språkliga kompetenser och identiteter (U-SOKKI). D. 2, Pilotstudiefasen*. Eskilstuna: Mälardalens Högskola, Institutionen för humaniora, Finskt språk- och kulturcentrum.

Ylikiiskilä, A. (2007). Samiska och samer i några läroböcker i svenska och historia för den svenska ungdomsskolan. I: Lainio, J. & Leppänen, A. (red.) *Språklig mångfald och hållbar samhällsutveckling: rapport från ASLA:s höstsymposium Eskilstuna, 9–10 november 2006*. Uppsala: ASLA.

ÅÄÖ

Ågren, M. (2006a). *Är du finsk, eller? En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige*. Diss. Göteborg: Arkipelag.

Ågren, M. (2006b). På kryss – en färd mellan identiteter. I: Junila, M. & Westin, C. (red.). *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening, Svenskt i Finland – finskt i Sverige II*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Åhrén, C. (2008). *Är jag en riktig same?: en etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 2008. (Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-1935>)

2009/10:RFR1	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Uppföljning av statens insatser för småskalig livsmedelsproduktion
2009/10:RFR2	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Svenska fiskbestånd med framtidfokus
2009/10:RFR3	SOCIALUTSKOTTET Forskning som berör socialtjänstlagen och kompletterande regelverk
2009/10:RFR4	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets och Statens medicinsk-etiska råds öppna seminarium om en ny fosterdiagnostisk metod den 22 oktober 2009
2009/10:RFR5	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna seminarium om äldrefrågor den 26 november 2009
2009/10:RFR6	FÖRSVARSKOTTET Försvarskottets offentliga utfrågning om Afghanistan
2009/10:RFR7	TRAFIKUTSKOTTET Pumplagen – uppföljning av lagen om skyldighet att tillhandahålla förnybara drivmedel
2009/10:RFR8	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets offentliga utfrågning om funktionshindrade och scenrummet
2009/10:RFR9	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna seminarium om socialtjänstlagen med fokus på dess utformning och tillämpning inom socialtjänsten den 28 januari 2010
2009/10:RFR10	TRAFIKUTSKOTTET Trafikutskottets offentliga utfrågning om den senaste tidens stora tågförseningar den 18 februari 2010
2009/10:RFR11	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets offentliga utfrågning om jämställdhet och maktstrukturer inom kulturens område
2009/10:RFR12	CIVILUTSKOTTET Näringslivets självregleringsorgan – utvecklingen sedan 2003
2009/10:RFR13	TRAFIKUTSKOTTET Samhällsekonomisk kalkylering – referat från trafikutskottets seminarium den 12 november 2009

2010/11:RFR1	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Uppföljning av ekologisk produktion och offentlig konsumtion
2010/11 RFR2	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Uppföljning av statens satsning på hållbara städer
2010/11 RFR3	CIVILUTSKOTTET, TRAFIKUTSKOTTET, MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Hållbara städer – med fokus på transporter, boende och grönområden
2010/11:RFR4	TRAFIKUTSKOTTET Offentlig utfrågning om vinterberedskapen inom järnvägstrafiken
2010/11:RFR5	FINANSUTSKOTTET Utvärdering av riksbankens penningpolitik och arbete med finansiell stabilitet 2005–2010
	Engelska Evaluation of the Riksbank's monetary policy and work with financial stability 2005–10
2010/11:RFR6	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets offentliga utfrågning om barns och ungas rätt till kultur

2011/12:RFR1	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Biologisk mångfald i rinnande vatten och vattenkraft – En uppföljning
2011/12:RFR2	UTBILDNINGSPOLITISUTSKOTTET Utbildningsutskottets offentliga utfrågning om forsknings- och innovationsfrågor
2011/12:RFR3	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om biologisk mångfald i rinnande vatten och vattenkraft
2011/12:RFR4	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Konstitutionsutskottets seminarium om en nordisk samekonvention
2011/12:RFR5	NÄRINGSUTSKOTTET eHälsa – nytta och näring
2011/12:RFR6	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Frågeinstitutet som kontrollinstrument
2011/12:RFR7	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna utfrågning på temat Missbruks- och beroendevård – vem ska ansvara för vad? torsdagen den 24 november 2011
2011/12:RFR8	TRAFIKUTSKOTTET Tillsynen av yrkesmässiga godstransporter på väg – En uppföljning
2011/12:RFR9	TRAFIKUTSKOTTET Trafikutskottets offentliga utfrågning den 8 december 2011 om järnvägens vinterberedskap